

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ZARF-FİLLER

Emre TÜRKMEN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2015

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ZARF-FİLLER

Emre TÜRKMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Selahittin Tolkun

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2015

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Emre TÜRKMEN'in "Türkmen-Türkçesinde Zarf-Fiiller" başlıklı tezi 03 Haziran 2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Selahittin TOLKUN

Üye : Doç.Dr.Mehmet Mahur TULUM

Üye : Doç.Dr.Adnan Rüştü KARABEYOĞLU

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Özü

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİLLER

Emre TÜRKMEN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015

Danışman: Doç. Dr. Selahittin Tolkun

Tez çalışmamıza merkez edindiğimiz Türkmen Türkçesi, Türkçenin Oğuz grubunun doğu kolunda yer alır. Bu lehçenin Türkoloji çalışmalarındaki en önemli özelliği, aslı uzunlukları barındırmasıdır. Ülkemizde diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesi üzerine çalışmalar Türkmenistan'ın istiklâle kavuştuğu döneme kadar ne yazık ki sınırlı sayıda kalmıştır.

Türk dilini anlamada önemli bir yer tutan fiilimsilerden sayıca en kalabalık ve işlevce en karışık olan zarf-fiil yapılarının Türkmen Türkçesinde müstakil olarak ele alınmadığını gördük. *Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller* başlıklı çalışmamızda Türkmen Türkçesiyle yazılmış edebî eserler taranarak zarf-fiil yapılarının kullanım özellikleri ve işlevleri tespit edilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkmen Türkçesinin Türk lehçelerinin arasındaki yeri konusu, değişik çalışmalarda defalarca ele alındığından burada kısaca işlenmiştir. Tezimizin ana konusunu oluşturan ikinci bölümde ise *zarf-fiiller*; *basit zarf-fiiller*, *türemiş zarf-fiiller*, *birleşik zarf-fiiller* ve *zarf-fiil gibi kullanılan yapılar* olarak sınıflandırılmıştır. Bu bölümde Türkmen Türkçesi ile yazılmış metinler taranmış ve tespit edilen yapılar, Türkiye Türkçesine çevrilerek kullanım özellikleri ve işlevleriyle birlikte açıklanmaya gayret edilmiştir. Aynı zamanda Türkmen Türkçesine dair yapılan dil çalışmalarında belirtilen yapılarla yetinilmemiş; ilaveten taramalar sonucu ortaya çıkan ve kaynaklarda incelenmeyen *-ArçA*, *-An bəri*, *-Ar yerde* gibi yapılar da teze dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Fiilimsiler, Zarf-Fiiller.

Abstract

GERUNDS IN TURKMEN TURKISH

Emre TÜRKMEN

Department of Turkish Language and Literature

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, 2015

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Selahittin Tolkun

Turkmen Turkish which we centred our study on takes place in East section of Oghuz Group of Turkish. The most significant feature of this dialect is, it contains primary long vowels. Unfortunately, the studies on Turkmen Turkish in our country remained limited to certain numbers until the time Turkmenistan gained its independence.

We have seen that gerund structures which are most crowded in number and most complex functionally of the verbals which have an important place in understanding the Turkish Language are not examined independently. In our study titled Gerunds in Turkmen Turkish features of use and functions of gerunds are tried to be determined and explained by scanning the literary works which were written in Turkmen Turkish.

Our study consists of two chapters. In the first chapter the matter of the place of Turkmen Turkish among the Turkish dialects is handled shortly since it has been dealt many times in various studies. The main subject of our thesis is classified in the second chapter as the structures used like gerunds, simple gerunds, derived gerunds, compound gerunds. The texts written in Turkmen Turkish are scanned in this chapter and the structures determined are translated in to Turkey Turkish and tried to be explained together with their features of use and functions. The structures set forth in the language studies conducted with respect to Turkmen Turkish are not contented with; further structures like *-Arça* *-An bāri* *-Ar yerde* which have arisen as a result of the scans and not examined in other sources are included.

Keywords: Turkish Language, Turkmen Turkish, Turkey Turkish, Verbals, Gerunds.

05.06/2015

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Emre TÜRKMEN

Önsöz

Türkmen Türkçesi; Oğuz grubunun doğu kolunda yer alan bir lehçedir. Oğuz grubu olan diğer Türkiye ve Azerbaycan Türkçeleriyle karşılaştırıldığında yazı diline geç dönemde kavuşmuştur. Ancak aslı ünlü uzunluklarını barındırmasından ötürü Türkoloji çalışmalarında sıklıkla başvurulan lehçelerin başında gelir. Ülkemizde diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar da Türkmenistan'ın istiklâl kavuştuğu döneme kadar sınırlı sayıda kalmıştır. Nitekim bu çalışmalar arasında Türkmen Türkçesinde zarf-fiiller müstakilen incelenmemiştir. Bu sebeple Türkmen Türkçesinde zarf-fiiller tez konusu olarak belirlenmiştir.

Çalışmada *basit zarf-fiiller*, *türemiş zarf-fiiller*, *birleşik zarf-fiiller* ve *zarf-fiil* gibi kullanılan yapılar başlıklarıyla ele alınan zarf-fiiller, işlevleri ve kullanım özellikleri açıklandıktan sonra gerektiği durumlarda diğer Türk lehçeleriyle de mukayese edilmiştir.

Tezin hazırlanma sürecinde göstermiş olduğu hassasiyet ve ilginin yanında kıymetli vaktini, bilgisini ve sabrını esirgemeyen hocam Sayın Doç. Dr. Selahittin Tolkun'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Mütemadi desteklerini hep hissettiğim hocam Sayın Doç. Dr. Mehmet Mahur Tulum'a teşekkür ederim. Ayrıca bugüne kadar yapmış oldukları maddî ve manevî katkılardan dolayı başta babam Salih Zeki Türkmen ve sevgili annem Nejla Türkmen'e, ağabeyim Ümit Türkmen ve kardeşim Duygu Türkmen'e ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Eskişehir, 2015

Emre TÜRKMEN

İçindekiler

	<u>Sayfa</u>
Jüri ve Enstitü Onayı.....	ii
Öz.....	iii
Abstract.....	iv
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi.....	v
Önsöz.....	vi
Özgeçmiş.....	vii
Kısaltmalar Listesi	xv
Taranan Eserler	xvi
Giriş	1
1. Türk Lehçelerinin Tasnifi.....	3
1.1. Türk Lehçeleri Tasnifinde Kullanılan En Yaygın Fonetik Ölçütler.....	4
1.2. Türk Lehçeleri Tasnifinde Kullanılan Morfolojik Ölçütler.....	4
1.3. Türkmen Türkçesinin Türk Dili ve Lehçeleri Arasındaki Yeri.....	5
1.4. Türkmen Adı.....	6
1.5. Türkmenistan.....	7
2. Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller.....	9
2.1. Basit Zarf-Fiiller.....	12
2.1.1. -A / -I / -U; -y.....	12
2.1.2. -All.....	18

2.1.3. -InçA / -UnçA.....	20
2.1.4. +kA.....	22
2.1.5. -mAn.....	26
2.1.6. -Xp.....	27
2.2. Türemiş Zarf-Fiiller.....	44
2.2.1. Fiilimsiler + hal ekleri.....	44
2.2.1.1. Mastar + hal eki tarzındaki zarf-fiiller.....	44
2.2.1.1.1. -mAK + hal eki tarzındaki zarf-fiiller.....	44
2.2.1.1.1.1. -mAK+A.....	44
2.2.1.1.1.2. -mAK(+iyelik)+dAn.....	45
2.2.1.1.1.3. -mAK+IK+iyelik+A.....	45
2.2.1.1.2. -Xş + hal eki tarzındaki zarf-fiiller.....	46
2.2.1.1.2.1. -Xş+iyelik+A.....	46
2.2.1.1.2.2. -Xş+iyelik+dAn.....	47
2.2.1.2. Sıfat-fiil + hal eki tarzındaki zarf-fiiller.....	47
2.2.1.2.1. -An(+iyelik)+dA.....	47
2.2.1.2.2. -An(+iyelik)+dAn.....	49
2.2.1.2.3. -An+IK+iyelik+dA.....	51
2.2.1.2.4. -Ar+çA.....	51
2.2.1.2.5. -dIK(+iyelik)+çA / -dUK(+iyelik)+çA.....	52
2.2.1.2.6. -dIK+iyelik+dAn / -dUK+iyelik+dAn.....	53
2.2.1.2.7. -mAz(+iyelik)+dAn.....	53

2.2.1.2.8. -mAz+IIK+A.....	55
2.2.1.2.9. -yAn+çA(+iyelik).....	55
2.2.1.2.10. -yAn+dA.....	56
2.2.1.3. Zarf-fiil + diğ er ekler.....	57
2.2.1.3.1. +rAk ekiyle pekiştirilen zarf-fiiller.....	57
2.2.1.3.1.1. -ArAk.....	57
2.2.1.3.1.2. -XbrAk.....	58
2.2.1.3.2. +Am ekiyle pekiştirilen zarf-fiiller.....	58
2.2.1.3.2.1. -Xb+Am.....	58
2.2.1.3.3. +A yönelme hali ekiyle pekiştirilen zarf- fiiller.....	59
2.2.1.3.3.1. -All+iyelik+A.....	59
2.3. Birleş ik Zarf-Fiiller.....	59
2.3.1. Mastar + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	59
2.3.1.1. -mAK + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	59
2.3.1.1.1. -mAK(+iyelik) + arkalı.....	59
2.3.1.1.2. -mAK(+iyelik) + barada.....	60
2.3.1.1.3. -mAK(+iyelik) + bilen.....	60
2.3.1.1.4. -mAK(+iyelik) + hakda.....	61
2.3.1.1.5. -mAK(+iyelik) + için.....	62
2.3.1.1.6. -mAK + yalı.....	63
2.3.1.1.7. -mAK+iyelik+A + gör ä.....	63

2.3.1.1.8. -mAK + maksat+iyelik + bilen.....	63
2.3.1.1.9. -mAK+iyelik+dAn + sonra.....	64
2.3.1.1.10. -mAK+iyelik + sebäpli.....	64
2.3.1.2. -Xş + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	65
2.3.1.2.1. -Xş+iyelik + barada.....	65
2.3.1.2.2. -Xş+iyelik + boyunca.....	66
2.3.1.2.3. -Xş+iyelik+A + görä.....	66
2.3.1.2.4. -Xş+iyelik + hakda.....	66
2.3.1.2.5. -Xş+iyelik + kimin.....	67
2.3.1.2.6. -Xş+iyelik + yalı.....	67
2.3.2. Sıfat-fiil + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	68
2.3.2.1. -An + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	68
2.3.2.1.1. -An + badına.....	68
2.3.2.1.2. -An + bolsa.....	69
2.3.2.1.3. -An + soñ.....	69
2.3.2.1.4. -An+iyelik + sebäpli.....	71
2.3.2.1.5. -An(+iyelik) + yalı.....	71
2.3.2.1.6. -An + yerde.....	72
2.3.2.1.7. -An+A + çenli.....	72
2.3.2.1.8. -An+dAn + soñ.....	72
2.3.2.1.9. -An+dAn + sonra.....	73
2.3.2.1.10. -An+dIK+iyelik + hakda.....	74

2.3.2.1.11. -An+dIK+iyelik + sebäpli.....	74
2.3.2.1.12. -An+iyelik + bəri.....	75
2.3.2.1.13. -An+iyelik + bilen.....	75
2.3.2.1.14. -An+iyelik+dAn + soñ.....	76
2.3.2.1.15. -An+iyelik + üçin.....	76
2.3.2.1.16. -An+IK+iyelik + üçin.....	77
2.3.2.1.17. -An + dövür+iyelik+dA.....	77
2.3.2.1.18. -An + mahal+iyelik(+dA).....	77
2.3.2.1.19. -An + vagt+iyelik.....	78
2.3.2.1.20. -An + vagt+iyelik+da.....	79
2.3.2.2. -Ar+ edat tarzındaki zarf-fiiller.....	79
2.3.2.2.1. -Ar + yahı.....	79
2.3.2.2.2. -Ar + yerde.....	80
2.3.2.2.3. -Ar + vagt+iyelik.....	80
2.3.2.3. -cAK + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	81
2.3.2.3.1. -cAK + bolanda.....	81
2.3.2.3.2. -cAK + bolup.....	81
2.3.2.3.3. -cAK+dIK+iyelik + barada.....	81
2.3.2.3.4. -cAK + yahı.....	82
2.3.2.4. -dIK + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	82
2.3.2.4.1. -dIK+iyelik + hakda+kı.....	82
2.3.2.5. -mAdIK + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	83

2.3.2.5.1. -mAdIK+ yalı.....	83
2.3.2.6. -mAKÇI + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	83
2.3.2.6.1. -mAKÇI + bolanda.....	83
2.3.2.7. -mAz + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	84
2.3.2.7.1. -mAz(+iyelik)+dAn + ozal.....	84
2.3.2.7.2. -mAz(+iyelik)+dAn + öñ.....	85
2.3.2.7.3. -mAz(+iyelik)+dAn + öñürti.....	86
2.3.2.7.4. -mAz+IK(+iyelik) + için.....	86
2.3.2.7.5. -mAz + yalı.....	87
2.3.2.8. -yAn + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	87
2.3.2.8.1. -yAn + dek.....	87
2.3.2.8.2. -yAn + dövür+iyelik.....	88
2.3.2.8.3. -yAn+dIK+iyelik + hakda.....	88
2.3.2.8.4. -yAn+dIK+iyelik + sebäpli.....	88
2.3.2.8.5. -yAn + mahal+iyelik.....	89
2.3.2.8.6. -yAn + için.....	89
2.3.2.8.7. -yAn+dIK+iyelik + için.....	89
2.3.2.8.8. -yAn + vagt+iyelik.....	90
2.3.2.8.9. -yAn + yalı.....	90
2.3.3. Zarf-fiil + edat tarzındaki zarf-fiiller.....	91
2.3.3.1. -All +bäri.....	91
2.4. Zarf-Fiil Gibi Kullanılan Yapılar.....	91

2.4.1. -sA şart eki.....	91
2.4.2. -dXmI.....	93
3. Sonuç.....	94
Ekler Dizini.....	96
Kaynakça.....	98

Kısaltmalar Listesi

Ar. :	Arapça
Bkz. :	Bakınız
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
Ed. :	Editör
DİA :	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DTCF :	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Haz. :	Hazırlayan
s. :	Sayfa
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
TİKA :	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TKAE :	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
vb. :	Ve benzeri
vd. :	Ve diğerleri
Yay. :	Yayımlayan
~ :	Denktir
< :	(Bir biçimden) gelir
> :	(Bir biçime) gider

Taranan Eserler

- Aşır, Ç. (1986). *Göreş*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiriyatı.
- Cahız, A. O. (2013). *Türkmenleriň mertebeleri*. (Çev: R. Kürenow). Aşgabat: Türkmenistanın İlimler Akademiyası Milli Golyazmlar İnstitutı.
- Çarıyeva, O. ve Hanmıradov, G. (2008). *Diplom işlerini tayyarlamak*. Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- Durdiyeva, A. (2006). *Ependi*. Aşgabat: Türkmenistanın Milli Medeniyet “Miras” Merkezi.
- Ergun, M. ve Sakaoğlu, S. (1991). *Türkmen halk masalları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ezizov, G. (1995). *Saylanan eserler*. Aşgabat: Bereket Bina.
- Govşudov, A. (1989). *Perman* (Roman). Aşgabat: Türkmenistan Neşiriyatı.
- Govşudov, A. (1990). *Mähri-Vepa* (Roman). Aşgabat: Mekdep Kitaphanası Magarif.
- Hocageldiyev, N. (1991). *Gökdepe Galası*. Aşgabat: Döredicilik-Önümçilik Birleşigi.
- Kılıç, M. (1996). *Türkmen folklorı*. Bursa: F. Özsan Matbaacılık Sanayi.
- Kılıç, M. (1997). *Dünyädäki Türkmenler*. Bursa: F. Özsan Matbaacılık Sanayi.
- Mämmetcumayev, A. ve Muhammetcuma, Ç. (2013). *Şuňkarnama*. Aşgabat: Türkmenistanın İlimler Akademiyasının Milli Golyazmlar İnstitutı.
- Övezbayev, S. (1991). *Gönübek*. Aşgabat: Altın Gushak-Türkmenistan Filialının Aşgabat Bölümi.
- Özkan, İ. (1999). *Ependi şorta sözler, yomaklar Nasreddin Hoca fıkraları*. Ankara: TİKA.
- Recebov, R. (1991). *Gadım Türkmen Edebiyatı (VIII-XII Asırlar)*. Aşgabat: İlim.
- Reichl, K. (1982). *Türkmenische märchen*. Bochum: Studienverlag Brockmeyer.

Sarihanov, N. (2007). *Şükür Bağı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy.

Ilyasova, G. (2005). *Türkmen halk ırım-ınaçlary*. Aşgabat: Türkmenistanıň Milli Medeniýet “Miras” Merkezi.

Velsapar, A. (2002). *Kepçebaş* (Gısga Roman). Stockholm: Gün Neşiryatı.

Velsapar, A. (2004). *Bövsülen tümlük* (Gısga Roman). Stockholm: Gün Neşiryatı.

Velsapar, A. (2005). *Egri gılıç* (Gısga Roman). Stockholm: Gün Neşiryatı.

Velsapar, A. (2010). *Aypı hakkında rovayat* (Gısga Roman). Stockholm: Gün Neşiryatı.

İnternet Kaynakları

<http://www.azathabar.org/content/article/26690097.html> (Erişim Tarihi: 18.11.2014)

<http://gollanma.com/kitaphana> (Erişim Tarihi: 09.03.2015).

http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim Tarihi 02-05-2015)

Giriş

Türkçe, yazılı metinlerini tespit ettiğimiz VIII. yüzyıldan günümüze değişik kollara ayrılarak gelen ve Avrasya kıtasının merkezinde yer alan bir dildir. Türkçenin eklemeli dil olması, cinsiyet kavramının bulunmaması, büyük ünlü uyumunun mevcudiyeti, adet rakamla bildirildiğinde çokluk ekinin kullanılmaması, kelime türetmede asıl olarak yapım eklerinin çekimde ise çekim eklerinin kullanılması, mukayese için çıkma halinden yararlanılması, soru için müstakil edat olması gibi özelliklerinin yanı sıra diğer dillerden farklı olarak iki önemli özelliği daha vardır. Bunların ilki yüklemde sona gelmesi, ikincisi ise yan cümlelerin fiilimsiler vasıtasıyla cümleye eklenmesidir. Dolayısıyla herhangi bir Türk dil veya lehçesini anlamak için fiilimsileri hakkında kavramak gerekir. Mastar, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak ele alınan fiilimsilerden, sayıca en kalabalık yapıca ve işlevce en karışık olan zarf-fiillerdir.

Zarf-fiiller, sahip olduğu söz konusu hususiyetler dolayısıyla her yönüyle açıklanmayı bekleyen konulardan biridir. Bu amaç doğrultusunda ele alınan “Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller” adlı araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Türk lehçelerinin tasnifinde kullanılan yaygın fonetik ve morfolojik ölçütler kısaca açıklandıktan sonra Türkmen Türkçesinin Türk dili ve lehçeleri arasındaki yeri izah edilerek Türkmenler ve Türkmenistan hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm ise tezimizin ana bölümünü oluşturan *Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller*'in yer aldığı bölümdür. Bu bölümde zarf-fiil yapıları sırasıyla *basit zarf-fiiller*, *türemiş zarf-fiiller*, *birleşik zarf-fiiller* ve *zarf-fiil gibi kullanılan yapılar* olarak dört başlıkta incelenmiştir. Özellikle *basit zarf-fiiller* bölümünde, eklerin Türkiye Türkçesiyle mukayesesinin yapılmasının yanında Eski Türkçe döneminde ne şekilde olduğu açıklanmıştır.

Zarf-fiil yapıları günümüz Türkmen Türkçesinin ölçünlü dili esas alınarak Türkmen Türkçesiyle yazılmış edebî eserlerin yanında güncel Türkmen gazetelerin taranmasıyla elde edilerek araştırmanın sınırlılıkları ortaya konmuştur.

Taranan eserlerde tespit edilen zarf-fiiller Türkiye Türkçesine çevrilerek kullanım özellikleri ve işlevleriyle birlikte izah edilmiştir. Türkmen Türkçesine dair yapılan dil çalışmalarında belirtilen yapılarla yetinilmemiş; taramalar sonucu ortaya çıkan ve kaynaklarda incelenmeyen *-ArçA*, *-An bāri*, *-Ar yerde* gibi yapılar da teze dâhil edilmiştir.

Çalışmanın oluşum sürecinde Türkmen Türkçesi üzerine yazılmış makeleler, bildirilerin yanında zarf-fiiller üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Edinilen veriler metin içi gösterimi ile aktarılmıştır. Bunun yanında bazı kelimelerin açıklamaları sayfa sonunda dipnot düşülerek açıklanmıştır.

Metinlerin çevrilmesinde Talat Tekin vd.'lerinin hazırladığı *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Hamzeyev vd.'lerinin hazırladığı *Türkmen Diliniň Sözlügi* ve İlhan Çeneli'nin hazırladığı *Türkmen Türkçesi Sözlüğü* kullanılmıştır.

1. Türk Lehçelerinin Tasnifi

Bu bölümde Türk lehçeleri kimler tarafından hangi ölçütlerle ele alınıp tasnif edildiği izah edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında tezimize merkez edindiğimiz Türkmen Türkçesinin Türk dili ve lehçeleri arasındaki yeri hususu açıklandıktan sonra ayırt edici fonetik ve morfolojik özellikleri bilhassa Türkiye Türkçesi ile mukayese edilerek açıklanacaktır.

Aksan, lehçe için bir dilin değişik ülkelerde ve bölgelerde, yine aynı dilbirliğinden kimselerce konuşulan değişik biçimi olduğu tanımını yapar (2000: 141).

Buran ve Alkaya ise lehçe için, dilin yazılı metinlerle takip edilemeyen çok eski bir dönemde ayrılan ve önemli sesbilgisi ve şekilbilgisi farklılıkları gösteren kolu olduğu tanımını yapar (2011: 31).

Tarihte Türk lehçeleri üzerine ilk inceleme olarak Kaşgarlı Mahmut'un *Divânu Lugâti't-Türk* adlı eseri düşünülebilir.

Türk lehçelerinin sınıflandırılması ile ilgili çalışmalar, Reşid Rahmeti Arat'ın "Türk Şivelerinin Tasnifi" adlı makalesinde esaslı biçimde ele alınmış ve değerlendirilmiştir (1953: 69-149).

Günümüz Türkoloji dünyasında Bekir Çobanzâde, Wilhelm Radloff, Gustaf John Ramstedt, Aleksandr Samoyloviç, Räsänen, Tekin ve Johanson Türk lehçelerini tasnif eden Türkologlardır.

Radloff, Türk lehçelerini coğrafi bölgeler ve ses özelliklerine göre; Ramstedt, eski Türkçedeki /d/ sesinin durumu, tek heceli kelimelerin sonundaki /ag/ hecesinin düşüp düşmemesi ve kelime başındaki /t/ sesinin tonlulaşıp tonlulaşmamasına göre; Samoyloviç, fonetik, etnik ve coğrafi ölçütlere göre; Johanson ise, fonetik ve coğrafi bölümlere göre tasnifini oluşturmuştur (Akar, 2014: 46-53).

Tekin, tüm bu sınıflandırmaları değerlendirdikten sonra Halaççayı da yeni ve ayrı bir grup olarak eklemiş ve Türk lehçelerini 12 gruba ayırmıştır (2003: 58-159).

1.1. Türk Lehçeleri Tasnifinde Kullanılan En Yaygın Fonetik Ölçütler

1. Aslı ve gelişme yolu ile meydana gelen /z/ ve /ş/ sesinin korunması veya /r/ ve /l/ sesine dönüşmesi (Oguz ~ Ogur, aş ~ yal)
2. /t/ ve /d/ sesleri ile /d/ sesinin /z/ veya /y/ şeklinde gelişmesi
3. Tek heceli kelimelerin sonundaki /g/ sesinin durumu
4. İki veya daha fazla heceli kelimelerin sonundaki /g/ sesinin durumu
5. İç hecelerdeki /g/ sesinin durumu
6. Kelime başındaki /y/ ve /s/ seslerinin durumu
7. bol- ve ol- fiilinin kelime başı /b/ sesinin durumu

1.2. Türk Lehçeleri Tasnifinde Kullanılan Morfolojik Ölçütler

1. Eski Türkçede yalın kelimelere gelen +g, iyelik eki alan kelimelere gelen +n ve zamirlere gelen +ni belirtme hali ekinin durumu: Karluk ve Kıpçak grubu lehçelerinde +ni belirtme hali eki yaygınlaşmışken Oğuz grubu lehçelerinde +g belirtme halinin yardımcı ünlüsü kullanılmaktadır.

2. Eski Türkçede yalın kelimelere gelen +kA, iyelik eki alan kelimelere gelen +A, zamirlere gelen +ηA yönelme hali ekinin durumu: Oğuz grubu lehçelerinde +A yönelme hali eki kullanılır.

3. Eski Türkçede +dA ve +tA şekilleriyle kullanılan ayrılma hali ekinin durumu: Oğuz grubu lehçerinde tek biçim +dAn ayrılma hali ekidir.

4. Eski Türkçede ünlü tabanlara +nIη ve ünsüz tabanlara ise +Iη şeklinde kullanılan tamlayan hali ekini Oğuzlar bu şekilde kullanmaya devam ederken, diğer lehçelerde +nIη veya bundan gelişen diğer biçimler hâkimdir.

Ancak unutulmamalıdır ki Türkmen Türkçesinde diğer Oğuz lehçeleri Azerbaycan ve Türkiye Türkçesine nazaran Karluk ve Kıpçak lehçelerinin etkisi daha fazladır.

1.3. Türkmen Türkçesinin Türk Dili ve Lehçeleri Arasındaki Yeri

Oğuz grubunun doğudaki kolunu oluşturan Türkmen Türkçesi, Türkmenistan Cumhuriyeti'nde konuşulan Türk lehçesinin adıdır. Türkmen Türkçesiyle ilgili ilk kaynaklarımız *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve *Mukkadimetü'l-Edeb* adlı eserlerdir. Türkmen Türkçesinin yazı diline geçmesi XVIII. yüzyılı bulmuştur. Geç dönemde yazı diline sebeplerinden biri kuşkusuz yanı başında tarihî büyük ve etkili Türk yazı dillerinden Çağatay Türkçesinin bulunmasıdır.

Yakut ve Halaç Türkçeleriyle birlikte aslî uzunlukları barındırmasından dolayı Türkmen Türkçesi Türkoloji'de özel yere sahiptir. Mesela, Türkiye Türkçesindeki tek heceli kelimelerin sonundaki ötümlü-ötümsüz ünsüzünün neye göre değiştiğini açıklamak için Türkmen Türkçesine bakılır. Aşağıdaki örneklerde *dip*, *uç*, *gök* isimlerinin yanında *et-* fiilinin son sedasız seslerinin sedalı ses olarak değişmesi söz konusu kelimelerin Türkmen Türkçesinde uzun ünlülü olduğunu göstermektedir.

ip+e > ipe ancak *dip+e > dibe*;
iç+e > içe ancak *uç+a > uca*;
yet-er > yeter ancak *et-er > eder*
kök+ü > kökü ancak *gök+ü > göğü*,

Türkmen Türkçesinin diğer fonetik ve morfolojik özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Peltek /s/ ve /z/ seslerinin varlığı
2. Söz başı artdamak /k/ ünsüzü Türkmen Türkçesinde çok defa artdamak /g/ ünsüzüne dönüşmesi
3. Şimdiki zaman ekinin *-(t)yor > -yar / -yär* olması ve ünlü uyumuna girmesi
4. Türkiye Türkçesindeki başta *iken < i-ken* ve *-All* zarf-fiil ekleri olmak üzere kimi türemiş ve birleşik zarf-fiil yapılarının Türkmen Türkçesinde iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs eki olarak çekimlenebilmesi

5. Sonu ülü ile biten kelimelere ünlü ile başlayan ek geldiğinde araya /y/ ünsüzü getirmek yerine ikincil ünlü uzunluklarının meydana gelmesi: *serçe+e > serçä, bil-me-en > bilmän vb.*

6. Yukarıdakilere ilaveten bu lehçedeki belli başlı ses değişiklikleri şunlardır: kelime başındaki /b/ seslerini bir sonraki ünsüz /n/ ise bazen /m/ olması (ben > men, bin- > min-, beñze- > meñze-); -ts- > -ss- (destan > dessan); -av / -ev > -ov / -öv (tavar > dovar, sev- > söv-); alıntı kelimelerde /f/ > /p/ (Ar. ferman > perman); Arapça ayın sesinin çok defa /h/ veya /g/ olması (Ar. şî'r > şığır, şâ'ir > şahir).

1.4. Türkmen Adı

Türkmenler hakkında ilk bilgiler *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te görülür. Eserde Kaşgarlı Türkmenlerin Oğuz olduğunu belirttikten sonra Türkmen adının kökenini¹ de bir hikâyeye dayandırarak *Türk-mânend* “Türk’e benzer” ifadesiyle açıklar (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 519-520). Bir diğer görüşe göre Türkmen adı, *Türkü'l-îman* isminden gelmektedir. Tarihçi İbn Kesîr’in ileri sürdüğü bu görüş XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Mehmed Neşrî tarafından da benimsenmiştir (Sümer, 2012: 608).

Diğer görüşler ise Vambery, *Türkmen* < *Türk+men* “Türklük”; J. V. Ariac, *Türkmen* < *Türk+Kuman*; N. Asım, *Türkmen* < *Türk+man* “Türk Eri”, S. A. Dilemre *Türkmen* < *tuggar* “Tüccar” ve J. Deny, *Türkmen* < *Türk+men* “Koyu Türk” şeklindedir (Kafesoğlu, 2002: 580-584).

Azerbaycan dilcilerinden P. Azimov, K. Sarıyev ve F. R. Zeynelov ise bu adın henüz tam olarak açıklanamadığı görüşündedirler (Buran vd., 2014: 155).

Togan (1981: 72), Türkmenler “Hazar Denizi Ötesi” yahut “Türkmenistan Çölleri”nde; Küpet Dağ, Kara Dağ ve Bagdiş’in Şimalî münbit sahalarında, Amu Derya kıyılarında ve Khıvyanın çöllere bitişik yerlerinde yaşadıkları bilgisini verir.

---

¹Kaşgarlı, Türkmen adının onlara “Zülkarneyn” tarafından “Türk-Mânend” (Türke benzeyen) şeklinde verildiği kaydediyorsa da, İslâm dünyasında İslâma giren Türk zümrelerine “Türk Mânend” denildiği ve buradan “Türk-men” adının türediği şeklindeki izah tarzı da çok kabul görmüştür. Ebu'l-Gazi, bu adın Farslar tarafından verildiğini, fakat cahil halkın “mânend” kelimesini telaffuz edememesi yüzünden “Türk-men” şekline dönüştüğünü bildirmektedir. Ayrıca bu adın “Türk-i iman” kelimelerinin birleşmesi ile türetildiği ve “imanlı Türk” manasına geldiği de bazı tarihçiler tarafından kaydedilmiştir. Fakat bu tür izahlar güvenilir olmaktan oldukça uzaktır. Bkz. T. Gündüz (2002). Oğuzlar/Türkmenler. *Türkler Ansiklopedisi*. C. II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 459-460.

Günümüzde Türkmen adı aynı soydan gelen farklı üç Oğuz topluluğunu belirtir:

1. Türkmenistan, Afgan Türkistan'ı, İran'ın kuzeydoğusu ve Rusya Federasyonu'nda Stavropol bölgesinde yaşayan Türkmenler
2. Irak ve Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Türkmenler
3. Anadolu ve Balkanlarda Yörük olarak da bilinen konar-göçer Türkmenler

1.5. Türkmenistan

Adını Türkmenlerden alan Türkmenistan, Türkistan'ın en eski yerleşim bölgelerinden biridir. Orta Asya'nın Batı Bölgesi'nde 42-35 kuzey enlemleriyle, 52-66 doğu boylamları arasında bulunan uzunluğu batıdan doğuya 1100 kilometre, güneyden kuzeye 650 kilometre civarında olan kuzey yarımkürede ılıman iklim kuşağının çöl bölgesinde bulunur.

Türkmenistan güneyde İran, güneydoğuda Afganistan, kuzeyde Kazakistan, kuzeydoğuda Özbekistan, kuzeybatıda ise Hazar Denizi olmak üzere Azerbaycan ve Rusya ile sınır komşusudur.

İslamdan önce Sâsânîlerin hâkimiyetinde kalan Türkmenistan toprakları, Hz. Osman döneminde Basra Valisi Abdullah b. Âmir ile Abdullah b. Hâzim ve Ahnef b. Kays gibi kumandanların 651 yılından itibaren İran ve Horasan bölgelerinde yürüttükleri fetih faaliyetleri sürecinde İslam topraklarına katıldı (Saray, 2012: 601).

Bölgeye kronolojik sırayla Emeviler, Tâhirîler, Sâmânîler, Gazneliler, Selçuklular, Moğollar, Timurlular, Hive Hanlığı, Safeviler ve Ruslar hâkim olmuşlardır.

Türkmenistan coğrafyası, Oğuzların tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir. Oğuzlar için dönüm noktası olan Dandanakan Savaşı bu coğrafyada gerçekleşmiş ve Selçukluların Gaznelileri kesin bir bozguna uğratmasının ardından Türkmenistan sınırlarında olan tarihî Merv şehri Selçuklu Devletine başkent olmuştur. Nitekim Selçuklu Sultanlarından Sultan Sencer'in türbesi bu şehirdedir.

1869 yılında başlayan Çarlık Rusyasının istilaları 1881 yılında Göktepe Kalesi'nin düşmesiyle tamamlanmış 1991 yılına kadar sürecek olan Rus sömürgeciliği böylece

başlamıştır. Sovyet dönemi boyunca bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak teşkil edilen Türkmenistan, Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla, 27 Ekim 1991'de istiklâlini ilan etmiştir. Ülkenin başkenti Aşkabat, para birimi *Manat*'tir. Diğer önemli şehirleri Çarçöv, Taşavuz ve Merv'dir (Saray, 2012: 599).

Sovyetler döneminde, edebî dil için Yomut ve Teke ağızları esas alınmış; ancak sonradan değişik ağızlara ait unsurların da yazı dilinde işletilmesiyle Türkmen Türkçesi bugünkü hâlini almıştır (Kara, 2007: 234).

Türkmenler; yazılı edebiyatlarının başlangıcından (18. yüzyıl) 1928'e kadar Arap, 1928-1940 yılları arasında Lâtin, 1940'tan sonra da Kril alfabesini kullanmışlardır. 12 Nisan 1993 tarihinde Lâtin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçilmiştir (Kara, 2007: 234).

Ülkede Türkmenler dışında Azeriler, Karakalpaklar, Kazaklar, Özbekler, Tatarlar ve Ruslar yaşamaktadır.

2. Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller

Batı dillerinde gerundif, gerundium, gerondif, gerund terimleriyle karşılanan zarf-fiiller, fiilin özel şekilleridir. Türkmen Türkçesinde *hal işlik* terimiyle, Türkiye Türkçesinde ise Tahsin Banguoğlu (1974: 427) *zarffiiil*; Tahir Nejat Gencan (1979: 390) *ulaç*; Haydar Ediskun (1999: 252) *bağ-fiil*; Muharrem Ergin (2000: 336) *gerundium*; Zeynep Korkmaz (2009: 983) *zarf-fiil* ve Günay Karaağaç (2013) *zarf-eylem* terimleriyle karşılanmaktadır.

Zarf-fiiller hakkında Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardaki görüşler şöyle sıralanabilir:

Banguoğlu (1974: 427), zarf-fiiller için fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldıkları özel şekiller olduğunu ifade eder.

Gencan (1979: 390), *ulaç* adını verdiği zarf-fiil için kurduğu önermeyi başka bir önermeye bağlayan eylemsiler olduğu bilgisini verir.

Gabain'in tanımı şu şekildedir: “Birçok çekimli, yani cümleyi kapatan fiil şekilleri, isimdirler. Bir de, hiçbir zaman çekimli fiil durumunda olmayan diğer fiil şekilleri vardır, bunlar gerçek isim değildirler, yani ne özne, ne de nesnedirler; ne iyelik, ne de çokluk eki alabilirler.” (1988: 84).

Ediskun (1999: 252), *bağ-fiil* adını verdiği zarf-fiil için bir yandan bileşik cümlede iki cümlecisi bağladıklarından bağlaç, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıklarından fiil olan kelimeler olduğu açıklamasını yapar.

Uğurlu'ya göre (1999: 20), bir fiil tabanına, belirli özellikleri yüzünden “zarf-fiil” ekleri denilen eklerin getirilmesiyle oluşan kelimedir. Türkçede üç temel görev üstlenmektedirler. Bunlar; zarf-fiili parça kurmak, yardımcı fiillerin önüne gelerek birleşik fiiller yapmak ve görünüş-zaman eki olarak bitimli cümleler kurmaktır.

Ergin (2000: 336), hareket hâli ifade eden fiil şekilleri olduğu, fiillerin zarf şekillerini yaptıklarını bu sebeple de zarf-fiil olduklarını ifade eder.

Kara (2000: 55), zarf-fiil eki almış fiil şekilleridir ve fiilleri nitelerler tanımını yapar.

Tekin (2003: 172), eylem zarfları adını verdiği zarf-fiiller için yalnız zarf ve zarf tümleci olarak kullanılan eylem biçimleri tanımını yapar.

Buran ve Alkaya (2004: 95) tanımı şu şekildedir: “Şahsa ve zamana bağlı olmayan mücerret fiil şekilleridir. İsim-fiil ve sıfat-fiillerden farklı olarak isim çekim eklerini almazlar. Zarf olarak kullanılan bu şekiller bazen de yardımcı fiillerle birlikte birleşik fiil oluştururlar.”

Bayraktar (2004: 137), zarf-fiiller, kişi ve zaman kavramı olmadan temel cümlenin ya da yan cümlenin yüklemine niteleyen, cümlede genellikle zarf tümleci olarak görev yapan fiilimsiler olduğunu ikinci bir görevlerinin de yardımcı fiillerle birlikte kullanılarak birleşik fiiller kurmak olduğunu ifade eder.

Karaağaç (2009: 140), yüklemlere hal ekleri getirilerek elde edilen zarf-fiil ekleri, cümleyi, yeni bir cümle içinde, yeni bir ilişkiye hazırlarlar.

Korkmaz (2009: 983), zarf işleyişine girmiş bulunan zarf olarak kullanılan fiil şekilleri olduklarını ifade ettikten sonra fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşıladıklarını; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahip olduklarını söyler.

Korkmaz (2011: 57) zarf-fiiller için yaptığı bir diğer tanım ise şöyledir: “Şahsa ve zamana bağlı olmayan soyut birer hareket ifade eden ve zarf olarak kullanılan birer fiil şekilleridir.”

Eker (2011: 365), genellikle bir zaman ya da kişiye bağlı olmaksızın eylemlerden geçici olarak türetilen zarf işlevindeki sözcüklerdir.

Gülsevin (2011: 125), fiilleri başka fiillerle bağlamak üzere zarflaştırılan ekler olduğunu söyler.

Eckmann (2015: 113), bir fiilin bildirdiği hareketi, bir zarf-fiil şeklinde ifade eder. Bir fiil olarak, özne, nesne ve zarf niteleyicileri alabilir.

Zarf-fiillerin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Cümlede fiillere eklenerek zaman, süreç, sebep, tarz, şart gibi yönlerden zarf görevinde kullanılırlar.

2. Yardımcı fiillerle birlikte kullanıldıklarında birleşik fiiller yaparlar.

-I, -A, -Ip zarf-fiil ekleri birleşik fiillerini kuruluşunda yer alır. Bu zarf-fiil eklerinin ortak özelliği pekiştirici bir unsur almamış olmalarıdır. Pekiştirme, zarf işlevini belirginleştirdiği için pekiştirilmiş zarf-fiil eklerinin hiçbiri birleşik fiillerin yapısında bulunmaz (Karahana, 2011: 198).

3. Eski Türkçeden beri esas itibariyle basit zarf-fiil ekleri şahıs eki almazlar (-p, -gAll, -gInça, -kAn vb.). Bunlardan -All / -Inça / +kA zarf-fiil ekleri günümüz Türkmen Türkçesinde iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilmektedirler. Bunun yanında birtakım türemiş veya birleşik zarf-fiillerde de aynı durum söz konusudur.

Bu konuda T. N. Gencan, N. Yüce, T. Banguoğlu, L. Karahana gibi araştırmacılar iyelik eki alan zarf-fiil eklerinin bulunduğundan söz ederler ve konuyla ilgili çalışmalarında iyelikli yapılara örnek verirler. A.V. Gabain ile M. Ergin ise zarf-fiil eklerinin iyelik eki almadığını söyler (Tolkun, 1999: 178).

4. Cümlede bağlaç işlevi görerek birleşik cümle oluşturmakta kullanılırlar.

5. Genelde ek almaktan hoşlanmazlar. Ancak birtakım eklerle genişletilebilen yapılar da mevcuttur (Bkz. § 2.2.1.3.1. +rAk, § 2.2.1.3.2. +Am, § 2.2.1.3.3. +A).

Zarf-fiil eklerinin görevi söz diziminde zarf olarak kullanılan kelimeler yapmaktır. Zarflar, yapıları ne şekilde olursa olsun vurgu isteyen kelimelerdir. Türkçede sesle yapılan vurgunun yeterli olmadığı durumlarda şekil vurgusuna (gramatikal vurgu) başvurulur ve kelimelerin yeri değiştirilerek, kelime başına veya sonuna bazı pekiştirici öğeler eklenerek vurgu sağlanır. Vurgu ihtiyacı bazen kelimenin ses yapısını daha çok genişleme yönünde değiştirir. Genişleme olayını çeşitli eklerle ve kelime türleriyle tanımlamak mümkündür. Bu olayın en yaygın görüldüğü ek kategorilerinden biri zarf-fiil ekleridir. Zarf-fiil eklerinin Türkçenin tarihî

gelişim sürecinde genişleyerek yapılarını değiştirmelerinin sebebi işte bu vurgu ihtiyacıdır (Karahan, 2011: 193-194).

6. Doğu Türkçesi ile Kuzey Türkçesinin bazı lehçelerinde karşımıza çıkan ve esas olarak Orta Türkçe döneminde başlayan *-p turur* ile *-a turur* yapılarından gelişen zaman kiplerinde vokal ve konsonant zarf-fiillerinden yararlanılmıştır. Bu eklerin değişmiş biçimleri Türkmen Türkçesinde de kullanılmaktadır.

7. Olumsuz ve edilen görünümlere girerler (Banguoğlu, 1974: 428).

8. İsimleşmeye elverişli değildirler.

9. Kalıplaşarak zarflar ve edatlar oluştururlar.

2.1. Basit Zarf-Fiiller

Bu bölümde günümüz Türkmen Türkçesi şartlarıyla etimolojisi tam olarak yapılamayan basit zarf-fiilleri meydana getiren ekler diğer bir ifadeyle günümüz Türkmen Türkçesinin dilbilgisi kuralları ve kelime kadrosuyla kökenleri açıklanamayacak yapılar ele alınmıştır. Tarihî Türk lehçeleriyle mukayese basit zarf-fiiller eklerinde yapılmıştır.

Türkmen Türkçesinde basit zarf-fiil eklerinden *-All*, *-Inça* ile isimlerden ve fiilimsilerden zarf-fiiller türeten *+kA* (< iken < ir-ken) ekinin Türkiye Türkçesinden farklı olarak iyelik ekleri yardımıyla şahıs bildirdiği görülmektedir.

2.1.1. -A / -I / -U; -y

Türkmen Türkçesinde, tıpkı Karluk ve Kıpçak grubu lehçelerinde olduğu gibi ünsüz ile biten fiillere *-A*, *-I*, *-U* vokal zarf-fiil ekleri, ünlü ile biten fiillere ise *-y* konsonant zarf-fiil eki geldiği taranan metinlerde tespit edilmiştir. Vokal zarf-fiillerin dar ünlülü biçimleri *-I / -U* söz konusu lehçede esasen tasvir yardımcı fiillerde kullanıldığı görülmektedir. Bu lehçede küçük ünlü uyumu ilk iki hece için söz konusudur. Dolayısıyla tek heceli fiillerin oluşturduğu tasvir yardımcı fiil yapılarında uyuma göre *-I* veya *-U*; ancak iki ve daha fazla heceden oluşan fiillerin tasvir yardımcı fiillerle kullanımında yalnızca ekin düz-dar yani *-I* biçimi kullanılır.

Ünlüyle biten tabanlara ekin -y biçiminde gelmesi diğer Oğuz lehçelerinde görülmeyen durumdur. Türkmen Türkçesindeki bu kullanım Çağatay Türkçesinin tesiri olmalıdır.

Ek hakkında Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardaki görüşler şöyle sıralanabilir:

Eski Türkçe’de -a / -e; -u / -ü ve nadiren de olsa -ı / -i şeklinde olan bu ek hemen hemen aynı şekilde tarihî Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinde muhafaza edilmiş, *Codex Cumanicus*’ta ise hem -ı hem de -y’li şekiller kullanılmıştır (Tolkun, 1999: 182).

Bu zarf-fiil ekini alan kelimeler, tekrarlanarak kullanılır (Kara, 2000: 55).

-a, -e ve ünlüyle biten gövdelere eklenen -y ulacı ana eyleme bağlanarak süreklilik ve zamanda paralellik gösterir (Hanser, 2003: 124).

Birleşik fiillerde bağlama görevinde kullanılır ve arka arkaya tekrarlanarak yapılan bir eylemi gösterir (Doğan, 2007: 571).

Tek başına kullanılmaz, tekrar gruplarında kullanılır (Uygur, 2011: 15).

Tekrar gruplarında ve birleşik fiil yapılarında kullanılır (Buran vd., 2014: 191).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ikilemeler türetiminde kullanılır.

ura-ura “vura vura, vurarak” < *ur-a ur-a*

Olar halvanı ura-ura zor bilen iydiryärler diyipdir. “Onlar helvayı vura vura zorla yediriyorlar demiş.” (Durdıyeva, 2006: 4).

gözley-gözley “arayıp, araya araya” < *göz+le-y göz+le-y*

Düynden bəri gözley-gözley hiç tapıp bilmedim. “Dünden beri arayıp durdum [fakat] bulamadım.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 26).

yaykay-yaykay “sallaya sallaya, sallayarak” < *yayka-y yayka-y*

Hangulı başını armanlı² yaykay-yaykay öz yerine bardı. “Hangulı başını esefle sallaya sallaya kendi yerine gitti.” (Aşır, 1986: 22).

2. Ek tarihî ve diğer günümüz Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de kalıplaşarak edatlar türetir. Nitekim ekin bu özelliğiyle ilgili Korkmaz, Türk dilinin hemen her devir ve lehçesinde örneklerine rastlayabildiğimiz türlü zarf-fiil ekleri içerisinde kaynaşıp kalıplaşmaya en müsait olan zarf-fiil eki olduğu bilgisini verir (2011: 57).

baka “bakarak, +A doğru” < *bak-a*

Mähricemala baka yöneldi. “Mähricemal’e doğru yöneldi.” (Govşudov, 1990: 19).

görä “görerek, +A göre” < *gör-e*

Türkmençilik düzgünine görä, ata yurdu körpe oğla galdırilyar. “Türkmen geleneğine göre ata yurdu küçük çocuğa bırakılıyor.” (Ilyasova, 2005: 12).

aşa “pek, aşırı derecede” < *aş-a*

././ bu hereketi aşu hezil görüp... “...bu hareketi pek hoş görüp...” (Velsapar, 2010: 48).

3. Ek tarihî ve diğer günümüz Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de kalıplaşarak zarflar türetir. Ekin söz konusu özelliğiyle ilgili Grönbech (1995: 35), menşeleri fiil olan zarflar ve edatlar tamamıyla *-u*, *-ı*, *-a* gerundiyumlarına gittikleri bilgisini verir.

yarısını “yarısını” < *yar-ı+sı+n+ı*

Otumiň yarısını orupdırın diyip ol çen etdi. “Otumun yarısını biçmişim diye tahmin etti.” (Aşır, 1986: 2).

---

²Esef, teessüf. Bkz. İ. Çeneli (1986). “Türkmen Türkçesi sözlüğü”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, s. 33.

çala “yavaşça, yarım yamalak” < *çal-a*

/.../ İsginsızca bir halda yuka dodaklarını çala gımıldatdı. “*/.../ Dermansız bir halde ince dudaklarını yavaşça kımıldattı.*” (Govşudov, 1990: 19).

gayta “hâlâ” < *gayt-a*

Sen gayta yene-de manyarsıñ. “Sen hâlâ dahi inanıyorsun.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 10).

ayra “ayrı” < *ayır-a*

İlerde Hazan ağlar / Yazdığım yazan ağlar / Men senden ayra düşsem / Gabrımı gazan ağlar. “İlerde Hazan ağlar / Yazdığım[ı] yazan ağlar / Ben senden ayrı düşersem / Kabrimi kazan ağlar.” (Govşudov, 1990: 17).

gaytadan “tekrardan” < *gayt-a+dan*

Gaytadan barıp yene oylan diyipdir. “Tekrardan gidip yine düşün demiş.” (Durdıyeva, 2006: 7).

4. -A / -y zarf-fiil eklerinden -y biçimi +lA- isimden fiil yapma ekiyle bir araya gelerek türemiş ek meydana getirmiştir. Aşağıdaki örnekte ekin, kalıplaşmış kullanışı görülmektedir. İşaretli kelimenin *bütünle-* biçimi Türkmen Türkçesi Sözlüğü’nde yoktur. Bu yüzden eki +lAy olarak almak gerekir.

bütünley “tamamıyla” < *bütün+ley*

Goranmak işlerine bütünley şol yolbaşçılık edipdir. “Korunma işlerine tamamıyla / tümüyle o önderlik yapmış.” (Hocageldiyev, 1991: 47).

bütünley “tamamıyla” < *bütün+ley*

Hava, yoldaş mugallım, bütünley geldim. “Evet, yoldaş öğretmen[im] tamamıyla / tümüyle geldim.” (Aşır, 1986: 153).

bütünley “tamamıyla” < *bütün+ley*

Olar öz ene-atasından bütünley yüz övürmezlermi? “Onlar kendi atasından tamamıyla / tümüyle yüz çevirmezler mi?” (Velsapar, 2010: 39).

Korkmaz'a göre, *+layu / + leyü, +lay / +ley (<+la-y-u)* eklerine muadil olan *+layın / +leyin (<+*+la-y-in)* eki de, bizce *-n'li* bir zarf-fiil şeklinden kaynaşmış olabilir. Tarz zarfı halinde Türkmen lehçesinde bütünleyin “tamamen, büsbütün”, tükelleyin “tamamen”, düypleyin “esaslı olarak” (2011: 71).

Görüldüğü üzere söz konusu yapının *+layın < +lA-y-In* mı yoksa *+layın < +lA-y-U+n* mu olduğu tartışmalıdır. Ancak biz sondaki *-y* zarf-fiilinin varlığından dolayı bu yapı bu bölümde ele alınmıştır.

Aşağıda bu ekin *+lAyIn* biçiminde tıpkı Türkiye Türkçesindeki *öğleyin, akşamleyin, bencileyin* vb. örneklerde olduğu gibi kalıplaşarak kullanıldığı görülmektedir.

bütünleyin “tamamıyla” < *bütün+leyin*

Muña garamazdan, eser bütünleyin diyen yalı Oguz Türklerinden söz açyar. “Buna rağmen eser tümüyle / tamamıyla bahsedildiği gibi Oğuz Türklerinden bahseder.”³

giñişleyin “genişçe, derin” < *giñiş+leyin*

Olar hakda dolı ve giñişleyin gürrüñ berdi. “Onlar hakkında derin malumat verdi.” (Cahız, 2013: 7).

5. Asıl fiilleri tasvir yardımcı fiillere bağlar. Ekin bu görevi için *-A / -I* şekilleri olduğu gibi *-U* şekilleri de örneklerde mevcuttur. Aşağıdaki örneklerde kimi yapılarda *-A / -I* kimi yapılarda ise *-U* vokal zarf-fiil ekinin kullanıldığını görüyoruz. Nitekim bu durumla ilgili olarak Çağatay (1947: 525-552), *-a, -ı, -u* bütün lehçelerde pek çok yerlerde birbirinin yerini tuttuklarını bilgisini verir. Biz söz konusu durumu Türkmen Türkçesinin ses bilgisi hususiyetlerine bağlıyoruz. Yukarıda da açıklandığı gibi, Türkmen Türkçesinde küçük ünlü uyumu diğer bir ifadeyle dudak uyumunun ilk iki heceye kadar hâkim olduğunu ikinci heceden sonra bozulması bu ikili kullanımın sebebi olmalıdır.

³http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere bu zarf-fiil eki tasvir yardımcı fiil yapılarında tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *alivermek*, *düşeyazmak*, *bakakalmak*, *durabilmek* vb. örneklerinde olduğu gibi birleşik olarak yazılmaktadır.

5.1. *-X ber-* / *-y ber-* : Eylemin sürekliliğini veya tekrarlanmakta olduğunu bildirir. Bu yapının yazılmasında *-X ber-* kullanılmıştır çünkü *-A*, *-I*, *-U* vokal zarf-fiil eklerinin tümünün kullanıldığı örnekler vardır.

görübereris “görebiliriz” < *gör-ü ber-er+is*

Näme bolsa görübereris. “Ne olsa görebiliriz.” (Durdıyeva, 2006: 4).

uçuber “uçup git” < *uç-u ber*

Sen giñ hovada ganatıñı giñden aç-da uçuber diyipdir. “Sen geniş gökyüzünde kanatlarımı istediğin gibi aç da uçup git demiş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 10).

5.2. *-X bil-* / *-y bil-* : Türkiye Türkçesindeki gibi yeterlilik çatısını oluşturur. Vokal zarf-fiil ekleri *-A*, *-I*, *-U* bir önceki yapıda olduğu gibi burada da tümünün kullanıldığı örnekler vardır. Bu yüzden *-X bil-* şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak bu lehçede yeterlilik çatısı için *-X bil-* / *-y bil-* yerine daha ziyade *-Xp bil-* kullanımı hâkimdir.

çıkabilmezmi “çıkamaz mı, olamaz mı” < *çık-a bil-mez mi*

Elli yılıñ içinde yılan ulalıp, ajdara çıkabilmezmi diyipdir. “Elli yıl içinde yılan büyüüp ejderha olamaz mı demiş.” (Özkan, 1999: 222).

durubilseñ “durabilirsen” < *dur-u bil-se+ñ*

Durubilseñ dur! “Durabilirsen dur!” (Velsapar, 2004: 288).

gaçıbilseñ “kaçabilirsen” < *gaç-ı bil-se+ñ*

Gaç, näçe gaçıbilseñ gaç. “Kaç, nasıl kaçabilirsen kaç.” (Velsapar, 2004: 296).

6. Ek, nadir de olsa +rAk ekiyle genişletilebilir (Bkz. § 2.2.1.3.1.1. -ArAk).

gorkarak “korkarak” < *gork-a+rak*

/.../ *gorkarak* söze goşuldi. “/.../ *korkarak* söze katıldı.” (Velsapar, 2002: 339).

2.1.2. -All

Eski Türkçede -gAll şeklinde olan ek şu işlevlerde kullanılırdı:

1. Asıl eylemin amacını ifade etme
2. Asıl eylemin başlangıç noktası olan bir eylemi ifade etme
3. Tasvir yardımcı fiil yapısında asıl fiili yardımcı fiile bağlama

Günümüz Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi iç hece başlarındaki /g-/ ünsüzünün düşürülmesi bu ekte de gerçekleşmiş ve ek -gAll > -All olmuştur. Ekin işlevlerinde de tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bir daralma olmuş ve Türkmen Türkçesinde de artık yalnızca asıl eylemin başlangıç noktasını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Taradığımız metinlerden ekin işlek olmadığı görülmüştür. Ayrıca ekin Türkiye Türkçesinde *gideli*, *bulalı* örneklerinde olduğu gibi yalın kullanımı tespit edilememiştir. Aşağıda da görüleceği üzere ek ya yönelme hali eki +A ya da *beri* edatıyla genişletilerek kullanılmaktadır.

Ek hakkında genel Türkçe ve Türkmen Türkçesi gramerlerindeki görüşler şöyle sıralanabilir:

Türkmen şivesinde, -(ğ)alı / -(g)eli ekinin iyelik ekiyle kullanıldığı görülmektedir (Yüce, 1999: 66-67).

Baş cümlenin kılışı için iç cümlenin bir başlangıç zamanı gösterdiği yapı için kullanılan zarf-fiildir (Banguoğlu, 1974: 578).

Türkmencede seyrek olarak kullanılan -alı, -eli zarf-fiili zamanı sınırlama işlevi için kullanılır. Ayrıca *bäri* edatıyla birlikte kullanılabilir (Clark, 1998: 358).

Geçmişte belirli bir zaman noktasından başlayıp devam ede gelmiş bir harekete ait zaman dilimini gösteren zarf-fiiller türetir. Söz konusu ekle yapılmış zarf-fiillerin sonuna genellikle *bääri* kelimesi getirilmekte ve bunlar iyelik ekleri olarak kullanılmaktadır (Kara, 2007: 278).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, tarihî Türk yazı dilleri ve günümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklı olarak iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirir.

gelelim bääri “geldiğimden beri” < *gel-eli+m bääri*

Gelelim bääri iki gün boldı. “Geldiğimden beri iki gün oldu.” (Govşudov, 1989: 513).

alalıñ bääri “aldığından beri” < *al-alı+ñ bääri*

Sen meni alalıñ bääri üç ay geçdimi? “Sen beni aldığından beri üç ay geçti mi?” (Durdıyeva, 2006: 123).

bilelim bääri “bildim bileli” < *bil-eli+m bääri*

Özümi bilelim bääri bile işleşip yörüs. “Kendimi bildim bileli beraber çalışıyoruz.” (Velsapar, 2002: 98).

2. Ek, Türkiye Türkçesi ağızlarında bazen çıkma hali ekiyle genişletilebilirken Türkmen Türkçesinde yönelme hali ekiyle genişletilebilir.

gideliñe “gittiğinden beri” < *git-eli+ñ+e*

Seniñ panıdan bakıya gideliñe yigrimi yıl bolup baryar. “Sen, fani dünyadan ebediyete gideli yirmi yıl oldu.” (Ezizov, 1995: IX).

3. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *bääri* “beri” edatıyla pekiştirilebilir.

geleli bääri “geleli beri” < *gel-eli bääri*

Otlınıñ Aşgabada geleli bääri bir sagatdan köpräk vagt geçdi. “Trenin Aşkatat’a geleli beri bir saatten çok vakit geçti.” (Aşır, 1986: 100).

dogalı bāri “doğalı beri” < *dog-alı bari*

Beyle gam çekmāndi dogalı bāri. “Böyle gam doğalı beri çekmedi.” (Ezizov, 1995: 225).

2.1.3. -InçA / -UnçA

Eski Türkçede *-gInçA* şeklinde olan ek daha sonra iç hece başındaki /-g-/ düşmesiyle *-InçA* şeklini almıştır. Ek, Türkmen Türkçesinde iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilmektedir.

Ek hakkında Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardaki görüşler şöyle sıralanabilir:

Bu zarf-fiil, “*-inca, -diği müddetçe, -incaya kadar*” manasına gelen cümle belirleyicisi olarak vazife görür (Gabain, 1988: 87).

Bu eylem zarfı asıl eylemin işlenmesi için geçecek zaman sınırını belirtir (Tekin, 2003: 178).

Belirli bir zaman noktasına kadar olan zaman aralığını belirten zarf-fiiller türetir ve kendisinden sonra iyelik ekleri alır (Kara, 2007: 279).

Ekin başlıca görevi, zamanı bildiren bir zarf-fiil oluşturmasıdır. Cümledeki asıl fiilin gerçekleşme zamanını veya anını kendisindeki gerçekleşme zaman veya anına bağlayan bir işleve sahiptir (Korkmaz, 2009: 1005).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ekin başındaki ünlünün kullanımı sorunludur. Olağan şatlarda bu lehçede ilk iki hecede dudak uyumu söz konusudur (doldurıp, bolupdır, yüzünü vb.). Tabii *otır-, yorı-, bütün* kelimelerinde olduğu gibi aykırı durumlar da görülür. Üçüncü hecelerden itibaren artık dudak uyumu görülmez, bu hecelerde düz-dar ünlüler kullanılır. Ancak burada ele aldığımız bu ekte ekin başındaki ünlünün hem düz hem de yuvarlak dar ünlülü kullanılabildiği görülmektedir. Üstelik aşağıdaki *ölinçä* ve *ölünçä* örneklerinde de görüleceği gibi ek bizzat aynı fiile iki farklı biçimde getirilebilmektedir.

ölinçäm “ölünceye kadar” < *öl-inçe+m*

Men sizden ölinçäm razı boların. “Ben sizden ölünceye kadar / ölene dek razıyım.” (Velsapar, 2002: 78).

ölinçä “ölünceye kadar” < *öl-ünçe+e*

Yarından ayrılan yedi yıl ağlar, yurdundan ayrılan ölinçä. “Yârinden ayrılan yedi yıl ağlar, yurdundan ayrılan ölene kadar ağlar.” (Kılıç, 1996: 70).

2. İyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilir.

ölinçäm “ölünceye kadar” < *öl-inçe+m*

Men sizden ölinçäm razı boların. “Ben sizden ölünceye kadar / ölene dek razıyım.” (Velsapar, 2002: 78).

ölinçäm “ölünceye kadar” < *öl-inçe+m*

Men tä ölinçäm onuñ yüzüni görcek дәл. “Ben ölünceye kadar onun yüzünü görecek değil[im].” (Govşudov, 1989: 761).

3. Ekin, tıpkı Türkiye Türkçesinde -XncAyA yapısında olduğu gibi yönelme hali ekiyle genişlediği görülür.

geliñçä “gelinceye kadar” < *gel-inçe+e*

Gapları göterip, hovuz suvundan doldurıp geliñçä doganıniñ gızı yanıp kül bolupdır. “Kovaları havuzdan doldurup gelinceye kadar / getirinceye kadar kardeşinin kızı yanıp kül olmuş.” (Reichl, 1982: 49).

4. Ek, Türkiye Türkçesine -AnA kadar, -IncAyA kadar yapılarıyla çevrilebilmektedir.

ölinçäm “ölünceye kadar” < *öl-inçe+m*

Men tä ölinçäm onuñ yüzüni görcek дәл. “Ben ölünceye kadar onun yüzünü görecek değil[im].” (Govşudov, 1989: 761).

2.1.4. +kA

Genel Türkçede basit zarf-fiil ekleri fiil kök veya gövdeleri üzerine getirilmektedir. Fakat Türkmen Türkçesinde +kA zarf-fiil eki söz konusu olunca Genel Türkçeden farklı bir durumla karşılaşırız. Türkmen Türkçesinde +kA zarf-fiil eki, görülen geçmiş zaman kipi haricindeki kip eklerinden sonra, gereklilik kipinden sonra, sıfat-fiil eklerinden sonra ve isimlerden sonra gelerek onları zarflaştırır. Aşağıdaki örneklerde bakıldığında *durka yörkä oturka* yapılarında Genel Türkçenin şimdiki zaman ifadesi taşıyan *dur-*, *yor-*, *otur-* fiilleri geniş zaman çekiminde +kA zarf-fiili eki aldığı anda benzer hecelerden birinin düşmesi yani haploloji sebebiyle erimesinden dolayı +kA zarf-fiil eki sanki doğrudan fiil tabanına gelmiş gibi durabilir. Fakat söz konusu durum yukarıda izah ettiğimiz ses olayından kaynaklanmaktadır. Ayrıca zaman kiplerini aslında kip eki değil, birer sıfat-fiil eki olarak kabul etmek ekin özelliklerine bakıldığında daha uygun olacaktır.

Ek, Türkiye Türkçesinde *iken* yapısının Türkmen Türkçesinde ekleşmiş biçimidir (kA < ken < iken < er- ken). Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmen Türkçesinde kalın ve ince sıradan ikili kullanımı vardır dolayısıyla yapı ses uyumuna girer. Ayrıca iyelik ekleri vasıtasıyla çekimlenebilir. +kA zarf-fiil eki bilindiği üzere tarih boyunca yalnızca *er-* > *i-* cevher fiiline getirilmiştir.

Ek hakkında Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda görüşlere gelince şöyle sıralanabilir:

Cevher fiilinin hal zarffiili dilimizde bir *-ken* ekiyle temsil edilmektedir. Bunun doğrudan doğruya *er-mek* fiilinin şimdiki zaman sıfatfiilinden geldiğini kabul ediyoruz (Banguoğlu, 1974: 480).

-kaa / -kää eki şahıs ekleri olarak çekime girmektedir. Bu, ilgi çekici bir durumdur (Kara, 2000: 56).

Sıfatların, sıfat-fiillerin, isimlerin, edatların, zarfların arkasından gelerek onlara *-dığı zaman*, *-diğında* anlamları katar. Yükleme zaman bakımından niteleyen zarf-fiil eklerinden birisidir (Bayraktar, 2004: 215).

Fiillerin yanı sıra kendisinden sonraki *i-* fiili düşmüş isimlere gelerek esas fiile eşlik eden ve ikinci derecede bir işi gösteren zarflar türetir. Bu ekin ünlüsü daima uzundur (Kara, 2007: 278).

Türkiye Türkçesindeki *-iken*, *-ken* zarf fiilleriyle aynı görevdedir. Bu ekin üzerine şahıs ekleri getirilebilmektedir. İsimlerde imek eylemi yardımı ile kullanılır (Doğan, 2007: 571).

Türkiye Türkçesinde isimlerden ve görülen geçmiş zaman eki *-DI* dışındaki diğer zaman ekleri ve tasarlama kiplerinden gereklilik kipiyle kullanıldığında onlardan zarf türetir (Tolkun, 2009: 133).

Ek, diğer zarf-fiil eklerinden farklı olarak kip eklerinin üstüne gelir (Eker, 2011: 365).

Ek, Türkiye Türkçesindeki *-iken* Türkmen Türkçesinde *-kA* şeklinde kullanılır. Ekin aslî yapısının *-kA* olduğunu iddia etmek, genel dil prensiplerine hiç de aykırı değildir (Karahana, 2011: 194-195).

Türkiye Türkçesindeki *-iken*'in anlamını verir. *-An*, *-cAK* sıfat-fiil eklerinden, isimlerden ve çekimli fiillerden sonra gelir. Kendisinden sonra şahıs ekleri gelebilir ki bu durum çok ilgi çekicidir. Çünkü zarf fiil ekleri çekimsizdirler ve çekim ekleri almazlar (Uygur, 2011: 15).

Tekin (2013: 515), Türkmencede *-kaa / -kää* şeklinde kullanılan ek hem fiillere hem de *i-* fiili düşerek esas fiile eşlik eden ve ikinci dereceden bir işi gösteren zarflar oluşturur. Zarf-fiil ekinin üzerine iyelik kökenli şahıs ekleri getirilerek çekimlenmesi Türkmençeye has bir durumdur.

Buran vd., (2014: 191), Türkmen Türkçesindeki bu eki açıklarken Türkiye Türkçesinde *iken* anlamını verdiği ekin *-n* ünsüzünün düşmesi sonucunda oluştuğunu ve bu ekin üzerine şahıs ekleri de gelebildiğini ifade eder.

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1.+*kA* zarf-fiil ekine iyelik kökenli şahıs eki getirilerek çekimlenebilmesi Türkmen Türkçesine mahsustur. Benzer durum Özbek Türkçesinde de görülmektedir.

Ancak Özbek Türkçesinde iyelik eki yerine şahıs için şahıs zamirlerinden istifade edilmektedir (Tolkun, 2009: 133).

getiryärkäñ “getiriyorken” < *getir-yär+kä+ñ*

Sen şetdalını getiryärkäñ kimde bolsa biri eliñden aldımı? diyip soran. “Sen şeftaliyi getiriyorken herhangi biri elinden [şeftaliyi] aldı mı diye sorar.” (Reichl, 1982: 17).

2. Mehmet Kara’nın da belirttiği gibi bu ekin ünlüsü daima uzundur (2007: 278). Ancak Türkmen yazı dilinde ikincil uzunluklar kalın ünlülü olduğunda gösterilmez. Bundan dolayı ekin uzun ünlülü biçimi ekin ünlüsünün ince olması durumunda gösterilir.

3. +kA zarf-fiil ekinin Türkiye Türkçesi ölçünlü dilde karşılığı olan -ken ünlü uyumuna girmezken Türkmen Türkçesinde ekin ünlü uyumuna girdiğini görüyoruz. Bu ekin Türkiye Türkçesinin kimi ağızlarında da uyuma girdiğini belirtmek gerekir.

geçmänkä “geçmemişken” < *geç-me-en+kä*

Şol vakadan köp zaman geçmänkä-de adı agzalan Mürze panı dünyäden bakı dünyä göç edipdir. “Bu olayın üzerinden çok vakit geçmemişken sözü edilen Mürze, fani dünyadan ebediyete geçmiş.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 18).

4. Ek Türkiye Türkçesine -Xr -mAz yapısıyla çevrilebilir.

degmänkä “değer değmez” < *deg-me-en+kä*

Açgöz möcegiñ heniz agzı guyruga degmänkä, ayağı gapana düşyär. “Açgöz kurtun henüz ağızı kuyruğa değer değmez ayağı kapana tutulmuş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 66).

5. +kA zarf-fiil eki fiilimsilere eklenmesinin yanı sıra isimlere de gelerek onları zarflaştırır.

barka “varken” < *bar+ka*

Şeyle yakımlı sesim barka, nâme için men öz sesimi adamlardan gizlemeliymişim diyip pikir eden. “Böyle güzel sesim varken niçin ben kendi sesimi insanlardan gizlemeliymişim diye düşünmüş.” (Durdıyeva, 2006: 6).

dirikäm “hayattayken” < *diri+ka+m*

Men dirikäm şu yoldan gatnayardım. “Ben hayattayken bu yoldan gidiyordum.” (Durdıyeva, 2006: 9).

6. Ek, genel Türkçenin şimdiki zaman ifadesi taşıyan *dur-*, *yori-*, *otur-* fiillerine geniş zaman çekiminde geldiğinde geniş zaman eki benzer hecelerden birinin düşmesi yani haploloji sebebiyle erir (*dur-ur+ka* > *durka*, *otur-ur+ka* > *oturka*, *yöri-ür+kä* > *yörkä*).

durkalar “ediyorken” < *dur-ur+ka+lar*

Adamlar ol yollarıñ haysısından gitceklerini bilmän, maslahatlaşıp durkalar, Ependi tabıtdan kellesini galdırıp /.../ “Adamlar o yolların hangisinden gideceklerini bilemeden istişare ediyorken Hoca tabuttan kafasını kaldırarak /.../” (Durdıyeva, 2006: 9).

oturka “otururken” < *otur-ur+ka*

/.../ Perman hem atıñ üstünde oya oturka edil şonun yalı basırganıpdı. “Perman da atın üstünde uykulu otururken tıpkı bunun gibi sayıklamıştı.” (Govşudov, 1989: 804).

tutup yörkä “tutuyorken” < *yöri-ür+kä*

Kakacan bu kitabıñ arapçasını, parsçasını yat tutup yörkä, Tutlıgala obasında sovet mekdebi açıldı. “Kakacan bu kitabın Arapçasını Farsçasını aklında tutuyorken Tutlıgala Obasında Sovyet Okulu açıldı.” (Aşır, 1986: 74).

7. +ka zarf-fiil eki eski Türkçeden gelen *erki* edatından +ka pekiştirme ekiyle sesteştir.

bararka “varacak acaba” < *bar-ar+ka*

Ey, Huday munuñ soñu nāmā bararka? “Ey, Tanrı bunu sonu nereye varacak acaba?” (Velsapar, 2010: 60).

2.1.5. -mAn

Türkmen Türkçesinde -mAn zarf-fiil ekinin kullanımında sorunlar vardır. Ek ince sıradan fiillere eklendiğinde ünlüsünün uzun olduğu görülmektedir. Ancak kalın sıradan fiillere eklendiğinde bu uzunluk gösterilmez. Bunların dışında Türkmen Türkçesinde ekin ünlüyle biten fiil tabanlarına -An sıfat-fiil ekinin yardımcı /y/ ünsüzü almadan getirilmesi sonucu sesteş -mAn olumsuz sıfat-fiil ekiyle karıştırılması söz konusudur. Mesela *alman* kelimesi kullanımına göre iki biçimde açıklanabilir: *al-ma-an* > *alman* “almayan, almadık, almamış”; *al-man* > *alman* “almadan”.

Yapılan taramalarda -Xp zarf-fiil ekinin olumsuz tabanlarında kullanılmasına rastlanmamıştır. Bu lehçede bunun yerine -mAn zarf-fiil ekinin yararlandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ek, Türkmen Türkçesinde -Xp zarf-fiil ekinin olumsuz biçimi olarak kullanılmaktadır. Bu ekle kurulan zarf-fiiller Türkiye Türkçesine -mAdAn, -mAyIp ekleriyle çevrilebilir.

Ek hakkında Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardaki görüşler şöyle sıralanabilir:

Hareketin meydana geliş şeklini göstererek asıl fiili niteleyen ve bu harekete olumsuz bir mana yükleyen -maan / -mään ekinin ünlüsü daima uzundur (Kara, 2007: 278).

Kelimeye -madan, -meden anlamı katar (Doğan, 2007: 572).

Türkiye Türkçesindeki, -mAdAn ekinin karşılığıdır (Uygur, 2011: 15).

çıkarmān “çıkarmadan” < *çık-ar-man*

Olar seslerini çıkarmān ocağıñ başına geçdiler. “Onlar seslerini çıkarmadan ocağın başına geçtiler.” (Aşır, 1986: 7).

egrelmän “eğrilmeden” < *egrel-män*

Yol egrelmän dogralmaz. “Yol eğrilmeden doğrulmaz.” (Kılıç, 1996: 74).

sarsman “hareket etmeden” < *sars-man*

Ol sarsman durup, bir zatlar oylanyar. “O hiç hareket etmeden bir şeyler düşünmekte.” (Sarihanov, 2007: 20).

bildirmän “fark ettirmeden, fark ettirmeyip” < *bil-dir-män*

Baymırat gati suvsanı için Ecekecan’a bildirmän, şol çeşmäniñ başında kövşüni galdıran bolup gidipdir. “Baymırat çok susadığından Ecekecan’a fark ettirmeyip çeşmenin başında ayakkabısını bırakıp gitmiş.” (Reichl, 1982: 25).

Ekin olumsuz yapılarda *-Xp* zarf-fiil ekinin yerine kullanılması tasvir yardımcı fiillerde de görülür. Nitekim aşağıdaki örnekte *çıkarmın otırdı* yapısı *-Xp otır-* tasvir yardımcı fiilinin olumsuzudur.

çıkarmın “çıkarmadan” < *çık-ar-man*

Emma ol sesini-üynüni çıkarmın otırdı. “Fakat o sesini çıkarmadan oturdu” (Govşudov, 1990: 220).

2.1.6. *-Xp*

Bu lehçede de Oğuz lehçelerinde olduğu gibi ek, Eski Türkçe ve günümüz Karluk ve Kıpçak lehçelerinden farklı olarak kendisinden önceki ünlüyü bünyesine almış ve aşağıdaki örneklerde de açıkça görüleceği gibi ek *-Xp* şeklinde kullanılır olmuştur.

Yine Türkmen yazı dilinde kalın sıradan fiillerde uzunluk gösterilmediği ve ünlüyle biten tabanlarda /y/ yardımcı ünsüzün kullanılmaması sonucu ikincil uzunluk meydana gelmesi sebeplerinden dolayı ek *başlap, okap* örneklerinde olduğu gibi *-p* olarak telakki edilebilir. Ancak ince sıradan fiil tabanlarının bakıldığında ekin *-Xp* olduğu açıkça görülmektedir. Tabii ekin yazımında bu durum yalnız ikinci hecelerde söz konusudur. Önceki paragraflarda da belirtildiği üzere, bu lehçede dudak uyumu ekseriyetle ilk iki hecede söz konusudur; üçüncü hecelerden itibaren, *oturıp* örneğinde

olduğu gibi ek *-Ip* biçimine dönüşmektedir. Türkmen Türkçesinde çok defa vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi yazıya geçirilir. Bu durumda aslında üç heceli olan kelimeler, *görnüp* (< gör-ü-n-üp), *urlup* (< ur-u-l-up), *gırlıp* (< gır-ı-l-ıp) örneklerinde olduğu gibi iki heceli olarak yazılır. Bu durumda burada da dudak uyumu söz konusu olur.

Ayrıca ekin Türkiye ve Azerbaycan lehçelerinde yeterlilik çatısı için kullanılan *-Abil-* yerine bu lehçede çoğunlukla *-Xp bil-* biçimi; yine *-mAyA başla-* biçimi yerine *-Xp başla-* caridir. Aynı şekilde Türkiye Türkçesinde fiil ikilemelerinde esasen *-A* zarf-fiil eki kullanılırken, bu lehçede *-A / -y* kullanılır; ancak *-Xp* kullanımı daha yaygındır. Bu bölümde ekin yazımında *-Ip / -Up* değil *-Xp* tercih edilmiştir.

Yazıda *-Xp* eki, iki ünlü arasında kalınca ekteki /p/ ünsüzü ötümlüleşir.

getiribem “getirmiş” < *getir-ip+em*

Göz önüne getiribem bilemok. “Göz önüne getirmiş de değilim.” (Ezizov, 1995: 172).

Türkmen Türkçesinde *-Xp* şeklinde olan ekin kullanımı işlektir. Aşağıdaki örneklerde ekin *-p* değil *-Xp* olduğunu gösterir mahiyette yapılar vardır. Ünlü ile biten fiile *-Xp* zarf-fiil eki gelmiştir. Ekin bağlama ünlüsü ile fiilin ünlüsü yan yana geldiğinden ikincil bir uzunluk meydana gelmiştir. Eğer yapı *-p* olsaydı böyle bir uzunluk olmaması gerekirdi. Ancak *-Xp* sonu bilhassa kalın ünlüyle biten tabanlara geldiğinde Türkmen imlasını bilmeyenlerce *-p* olarak anlaşılabilir çünkü Türkmen Türkçesi imlasında aslî olmayan dolaylı uzun ünlüler olarak da bilinen ikincil kalın uzunluklar gösterilmez.

Dahası Türkmen Türkçesi yazı dilinde dudak uyumu gereğince ilk iki hecede bulunabilen yuvarlak ünlüler ikinci heceden sonra düzleşir. Ekin *-Ip* şeklinde örneği olduğu gibi *-Up* şeklinde de örneği vardır.

Çalışmamızda yukarıda izah etmeye çalıştığımız sebeplerden ötürü söz konusu eki *-Xp* şeklinde almayı uygun gördük.

Clark’a göre (1998, 352), *-Xp* zarf-fiilinin olumsuz biçimi *-man*, *-men* zarf-fiil ekidir. Nitekim yapmış olduğumuz taramalarda ekin olumsuz fiil tabanlarına eklendiği

örneklere rastlamadık. Türkmen Türkçesinde ekin olumsuz biçimi için *-mAn* veya *-mAzdAn* zarf-fiil ekleri kullanılmaktadır (Bkz. § 2.1.5. *-mAn*, § 2.2.1.2.7. *-mAzdAn*).

tamamlap “bitirip” < *tamam+la-ıp*

Gurbannazar goşgusını tamamlap, oturdu. “Gurbannazar şiirini bitirip oturdu.” (Ezizov, 1995: XIII).

kovalap “koyalarken” < *kov-ala-ıp*

Patışahıñ ogı bir keyigi kovalap, şol çınarıñ üstünden gelipdir. “Padişahın oğlu bir geyiği kovalarken bu çınarın yanına gelmiş.” (Reichl, 1982: 26).

eyeläp “işgal edip” < *eye+le-ip*

Ok-yay olarıñ gündelik durmuşında esası orun eyeläp, ırımlarına, döp-dessurlarına mäkä ornaşıpdir. “Ok ve yay onların gündelik hayatlarında önemli bir yer işgal edip inanç ve adetleriyle iç içedir.” (Ilyasova, 2005: 11).

Ek hakkında Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarındaki görüşler şöyle sıralanabilir:

Yüklemi oldukları iç cümleyi basitçe baş cümlenin yüklemine bağlı kılar ve iki kılışın birbiri ardınca veya aynı zamanda gerçekleştiğini gösterir (Banguoğlu, 1974: 428-429).

Bitmişlik anlamı taşıyan ulaç *-ıp*, *-ip*, *-up*, *-üp*, *-p* asıl hareketi tamamlayan ikinci hareketi gösterir. Birinci hareket ikinci hareketi zaman, amaç, hedef, tarz ve durum yönlerinden tanımlayarak tamamlar (Hanser, 2003: 120).

Bu zarf fiil eki ünlü ile biten kelimeye yardımcı ses almadan eklenir ve bunun neticesinde son hecedeki ünlü uzar (Doğan, 2007: 571).

Hareketin meydana geliş şeklini göstererek asıl fiili niteler. Bu ek, ünlüyle biten bir fiile geldiğinde, fiilin sonunda bulunan ünlü uzar (Kara, 2007: 278).

Daima kendinden sonraki fiile bağlı olup ondaki şahıs ve zaman kavramını kendi üzerine çeker (Korkmaz, 2009: 1000).

Türkmen Türkçesinde en çok kullanılan zarf-fiil ekidir. *-(I)p* zarf-fiil eki, ünsüzle biten fiiller üzerinde *-(I)p* biçiminde kullanılır. Ancak, ünlü ile biten fiiller üzerine, koruyucu ünsüz *y* gelmez. Kelimenin son ünlüsü ile ekin ünlüsü birleşir. Bu durumda ek *-p* biçiminde görülür (Buran vd., 2014: 191).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesine bazen *-ArAk* zarf-fiil ekiyle çevrilebilir.

gözlöp “gözleyerek” < *göz+le-ip*

Ependi ogrını gözlöp, çeşmaniñ boyuna barıdır. “Nasreddin Hoca, hırsız gözleyerek çeşmenin kenarına gelmiş.” (Durdıyeva, 2006: 3).

salıp “katarak” < *sal-ip*

Şonuñ üçinem dayhanlar Ependini öñlerine salıp, Teymirleñe arz etmäge gidipdirler. “Bunun için de çiftçiler Hocayı önlerine katarak Timur’a şikâyet etmeğe gitmişler.” (Özkan, 1999: 212).

susvap “susuyarak” < *suv+sa-ip*

Ol ahırı susvap çeşmaniñ başına-ha geler diyipdir. “O sonunda susuyarak çeşmenin başına gelir demiş.” (Durdıyeva, 2006: 3).

2. Ek, Türkiye Türkçesine *-IncA* zarf-fiil ekiyle çevrilebilir.

görüp “görünce” < *gör-üp*

Bagıñ sakçısı onu görüp, daşdan gıgırıpdır. “Bahçenin bekçisi onu görünce uzaktan bağırılmış.” (Durdıyeva, 2006: 12).

görüp “görünce” < *gör-üp*

Dövler onuñ büresini görüp, gatu gorkupdırlar. “Devler, onun piresini görünce çok korkmuşlar.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 112).

3. Ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yardımcı eylemin ana eylemden önce gerçekleştiğini bildiren işleve sahiptir.

Banguoğlu bu özellikle ilgili (1974: 573), zarf-fiillerin iki yargı arasında zaman ve tarz ilişkisi kurarak bir *ulama cümlesi* meydana getirdiklerini ifade eder.

içip “içip” < iç-ip

Keyigi öldürcek bolanda keyik patıšanuñ ogluna garap: Men bir suv içip geleyin diyyär. “Geyiği öldüreceği sırada geyik padişahın oğluna bakarak ben bir su içip geleyim demiş.” (Reichl, 1982: 29).

alıp “alıp” < al-ıp

Ivanovna uludan dem alıp, arassa türkmen dilinde /.../ diyip, gıgırdı. “Ivanovna derinden bir nefes alıp, temiz bir Türkmen Türkçesiyle /.../ diyerek sesini yükseltti.” (Aşır, 1986: 106).

çagırıp “çağırıp” < çağır-ıp

Dövler palvanı çagırıp, Hudayberdi bilen göreş tutdurмага başayarlar. “Devler pehlivanı çagırıp Hudayberdi ile güreştirmeye başlamışlar.” (Reichl, 1982: 34).

çözüp “çözüp” < çöz-üp

Ependi torbanıñ agzını çözüp, başaşak tutupdır da kişüvläpdir. “Hoca torbanın ağzını çözüp baş aşağı tutarak silkemiş.” (Özkan, 1999: 216).

4. Ek, Türkiye Türkçesindeki *iken* işlevinde kullanılabilir.

kovalap “kovalarken” < kov-ala-ıp

Patıšanuñ oğlu bir keyigi kovalap, şol çınarıñ üstünden gelipdir. “Padişahın oğlu bir geyiği kovalarken bu çınarın yanına gelmiş.” (Reichl, 1982: 26).

5. Eki, bazen *-mAklA* veya *-ArAk* ekiyle çevirmek gerekmektedir.

satınıp “satmakla, satarak” < *sat-ı-n-ip*

Odun satınıp gün görüyän, onuñ için ayrıl odunumuñ içinden diyip yalbaranmış. “Odun satmakla / satarak geçimimi sağlıyorum, bu yüzden odunumun içinden ayrıl diye yalvarmış.” (Reichl, 1982: 39).

6. Eki, *-DIğl için*; *-DIğlndAn*; *-AcAğl için* yapılarıyla çevirmek gerekmektedir.

depelenip “çiğnendiğinden” < *dep-ele-n-ip*

Ertir görseler, ol gor depelenip, aşak çökerilipdir. “Sabah baktıklarında görmüşler ki, o karışım [delikanlılarca] çiğnendiğinden aşağıya doğru çökmüş.” (Govşudov, 1989: 5).

bilip “anladığından” < *bil-ip*

Patışa bu işiñ vezirden yetendigini bilip, onu ölüme hüküm edipdir. “Padişah bu işin arkasında vezirin olduğunu anladığından onu ölüme mahkûm etmiş.” (Reichl, 1982: 17).

7. Ek, bazen *-DIktAn sonra* yapısıyla çevrilebilir.

içip “içtikten sonra” < *iç-ip*

Meniñ bir ciğim bar, ol keyik suvunu içip keyik boldı. “Benim bir kardeşim var, o geyik suyu içtikten sonra geyik oldu.” (Reichl, 1982: 27).

aylap “attıktan sonra” < *ayla-ıp*

Ependi töveregine göz aylap aydım aytmaga başlapdır. “Hoca etrafına göz attıktan sonra şarkı söylemeye başlamış.” (Durdıyeva, 2006: 6).

yuvup “yıkadıktan sonra” < *yuv-up*

Günlerde bir gün ayalı kir yuvup, Ependiniñ donunu bakcaniñ içinde yüpe seripdir. “Günlerden bir gün [hocanın] karısı çamaşır yıkadıktan sonra, Hocanın elbisesini bahçenin içinde[ki] ipe asmış.” (Durdıyeva, 2006: 4).

8. Ek, bazen *-DIğI halde* yapısıyla çevrilmesi gerekmektedir.

etdirip “yaptırdıkları halde” < *et-dir-ip*

Ol gidensoñ ecesi bilen öñki ayalı Cemala iş etdirip, özleri keyp çekip oturarmışlar. “O gittikten sonra annesiyle ilk karısı, Cemal’a iş yaptırdıkları halde kendileri keyif çatıyormuşlar.” (Reichl, 1982: 44).

9. Eki bazen Türkiye Türkçesine *-mAyI*, *-mAktA* gibi zarf-fiil eki olmayan yapılarla çevirmek uygun düşer.

Aşağıdaki altı çizili *-Xp başar-* yapısını bir tasvir yardımcı fiili olarak düşünmek daha uygun olacaktır.

avlap “avlamayı” < *av+la-ip*

Sähregöriz guşunu ava uçuranlarında ol birbada iki avı avlap başarıyan eken. “Sähregöriz kuşu ava çıkarıldığında bir seferde iki avı birden avlamayı başarıyormuş.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 17).

10. Ek, *+rAk* ekiyle genişletilebilir ve bu durumda *-A* ya da *-ArAk* zarf-fiil ekiyle çevrilebilir (Bkz. § 2.2.1.3.1.2. *-XbrAk*).

çekinibräk “çekinerek” < *çekin-ip+räk*

Onsoñ yeñnesiniñ bercek cogabından çekinibräk durdı da ondan soradı. “Daha sonra yengesinin vereceği cevaptan çekinerek bekledi ve sonra sordu.” (Sarıhanov, 2007: 17).

gorkubrak “korka korka” < *gork-up+rak*

Öñem gorkubrak gelyen gaplañ, bu ulı galmagaldan gorkup, ızına ökcäni götäryär. “Zaten korka korka gelmekte olan kaplan, bu gürültüden korkup bütün gücüyle kaçmaya başlamış.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 42).

11. Ek, Türkmen Türkçesinde *de / da, bile, dahi* edatları görevinde kullanılan Farsça *hem* kelimesinin ekleşmiş biçimi olan *+Am* ile ekleşerek genişleyebilir (Bkz. § 2.2.1.3.2. *+Am*).

kovubam “kovalayıp” < *kov-up+am*

Äy ızlarından kân kovubam durmadım diyip, Kakacan hiç zat bolmadık yalı gürlledi. “Ben de peşlerinden kovalayıp durmadım deyip Kakacan hiçbir şey olmamış gibi konuştu.” (Aşır, 1986: 101).

12. Ek, *+IA-* isimden fiil yapan ekiyle birlikte türemiş *+lAp* ekini oluşturur. Aşağıdaki örneklerde geçen işaretli kelimelerde *günlä-, vagıtla-, yilla-, türkmenle-* fiilleri elimizdeki sözlüklerde yoktur.

Nitekim *+lAp* eki için Korkmaz (2011:72), Türkmen lehçesinde zaman ve tarz zarfları haline gelmiş örnekler de kullanıldığı bilgisini verir.

günläp “günlerce” < *gün+läp*

Şol günden soň Övezmirat batır birnäçe günläp hovlusından çıkmadı. “O günden sonra Övezmirat günlerce yaşadığı yerden çıkmadı.” (Govşudov, 1989: 500).

vagtlap “zamandır, zaman boyunca” < *vagt+lap*

Esli vagtlap onu guşhanda sakladılar. “Uzun zamandır onu kümeste beslediler.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 16-17).

yillap “yıl boyunca” < *yıl+lap*

Merhumıñ ruhi bir yillap özüniñ yatlanılmagını küyseyär. “Merhumun ruhu bir yıl boyunca yâd edilmeyi arzu ediyor.” (Ilyasova, 2005: 26).

Türkmençeläp “Türkmen Türkçesiyle” < *türkmen+çe+läp*

Adıñ kim? diyip, Valya türkmençeläp soradı. “Valya, adın ne diye Türkmen Türkçesiyle sordu.” (Aşır, 1986: 100).

13. Ek, ikilemeler için kullanılabilir.

gelip-geçip “gelip geçmekte olan” < *gel-ip geç-ip*

Dervezden gelip-geçip duran yolagçularını her haysısınıñ öz görünüş mısalasına görä meñzetme, yomaklar tapıp, gülüşyördiler. “Kaleden gelip geçmekte olan yolcuların her birinin kendi görünüşüne göre benzetme yapıp ve örtülü konuşup gülüşüyordular.” (Govşudov, 1989: 12).

saylap-seçip “seçerek” < *sayla-ıp seç-ip*

Gelcekki perzendiñ ovidan ve görmegey bolmagını isleseñ, gövrelı ayalıña saylap-seçip alan miveleriñi iydir! “Doğacak çocuğun güzel ve sevimli olmasını istiyorsan, hamile eşine [özenle] seçerek aldığın meyvelerden yedir.” (Ilyasova, 2005: 14).

yalap-yalap “yalaya yalaya” < *yala-ıp yala-ıp*

Emma tilki yene möcek bilen giden bolup, bir salımdan soñ ızına övrülip gelyärde, yañkı yağlı golçadaki yağı yalap-yalap gılpuna getirip goyyar. “Fakat tilki yine kurt ile birlikte gittikten sonra bir ara geriye dönüp gelmiş ve testideki yağı yalaya yalaya kulpuna kadar getirip bırakmışlar.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 90).

dövüp-atıp “dövüp savurmak” < *döv-üp at-ıp*

Ol hem orlup harman edilipdir, indi diñe onu dövüp-atıp almak gerekdi. “O da biçilip harman edilmiş, şimdi yalnız onu dövüp savurmak toplamak gerekti.” (Govşudov, 1990: 8).

aglap-aglap “ağlaya ağlaya, ağladığından” < *agla-ıp agla-ıp*

Her gün aglap-aglap, gözleri kör bolmaga az galıdır. “Her gün ağladığından / ağladığı için / ağlaya ağlaya gözleri kör olmak üzereymiş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 50).

Aynı zamanda farklı zarf-fiil ekleriyle teşekkül etmiş ikileme örnekleri de yaptığımız taramalarda tespit edilmiştir.

geçip-geçmänkä “geçip geçmeden” < *geç-ip geç-me-en+kä*

Emma bir hepde geçip-geçmänkä metcidiñ cemegatı kemelip başladı. “Fakat bir hafta geçip geçmeden mescidin cemaati azalmaya başladı.” (Govşudov, 1989: 11).

gatılıp-garılansoñlar “katılmasından sonra” < *gat-ı-l-ip gar-ı-l-an+soñ+lar*

Küreniñ yaşlarınıñ şäherliler bilen gatılıp-garılansoñlar, ulı yaşlılar-da olardan kem galmadılar. “Obanın gençlerinin şehirlilerle birlikte katılmasından sonra yaşlılar da onlardan geri kalmadılar.” (Velsapar, 2010: 46).

14. Ek kalıplaşarak birtakım edatlar ve zarflar türetmektedir.

gaytarıp “tekrar” < *gayt-ar-ip*

Sen haysına girmek isleyärsin? diyip, Mähricemal gaytarıp oña sorag berdi. “Sen hangisine girmek istiyorsun diyerek Mihricemal tekrar ona sordu.” (Govşudov, 1990: 17).

diyip “diye” < *diy-ip*

Öten işe ökünme diyip, yañıca aytmadımmı näme? “Geçmiş işe üzülme diye söylemedim mi?” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 10).

nädip “nasıl” < *ne et-ip*

Emma yolbars yalı äpet hayvanı nädip öldürceklerini bilmändir. “Fakat arslan gibi korkunç bir hayvanı nasıl öldüreceklerini bilememişler.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 70).

beydip “böyle yaparak , bu şekilde” < *beyle et-ip*

Beydip, olar Annameredi-hä inandırıp bilmezler. “Böyle yaparak Annameret’i de inandıramazlar.” (Velsapar, 2010: 35).

15. Ek, Çağatay Türkçesinin etkisiyle Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman kip eki olan *-IpdIr* yapısında kullanılır.

gidipdirler “gitmişler” < *git-ipdir+ler*

Şonuñ üçinem dayhanlar Ependini öñlerine salıp, Teymirleñe arz etmäge gidipdirler. “Bu yüzden çiftçiler Hocayı önlerine katarak Timur’a şikâyet etmeğe gitmişler.” (Özkan, 1999: 212).

16. Ek, asıl fiilleri tasvir yardımcı fiillerine bağlamakta kullanılır.

16.1. *-Xp al-*: Kişinin eylemi kendisi için yaptığını belirtir. Mehmet Mahur Tulum, *Özbekçe’de Tasvir Yardımcı Fiilleri* adlı çalışmasında *al-* fiili için kök halinde geçişli bir eylem olduğunu Yakutça ve Çuvaşça hariç tutulduğunda söz konusu fiilin diğer Türk şivelerinde her hangi bir fonemik değişiklik göstermeyerek oldukça muhafazakâr bir yapı sergilediğini ifade eder (1997: 11).

eyeläp aldı “sahiplendi” < *eye+le-ip al-dı*

Ol Hindistanda baran yerindäki velayatı eyeläp aldı. “Hindistan’a gittiği yerdeki vilayeti sahiplendi.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 18).

16.2. *-Xp bar-*: Eylemin derece derece geliştiğini ya da sürekliliğini belirtir.

bar- esas fiildeki eylemin devamlılığını bildirmekle beraber, bu eylemin her hangi bir noktaya doğru yönelmiş, söz konusu noktaya doğru ilerlemekte olan bir eylem olduğunu ifade etmeye hizmet eder. Diğer taraftan, yine birleşmelere “devamlılık” anlamı katan *ber-*, *otur-*, *tur-*, *yat-* ve *yür-* fiillerinde bu yöneliş anlamını katma özelliği yoktur (Tulum, 1997: 34).

uçup baryan “uçmakta olan” < *uç-up bar-yan*

Bir gün aglan, iki gün aglan, üçüncü günü gökde uçup baryan bir durna munuñ sesini eşidip, yanına gelip /.../ “Bir gün ağlamış, iki gün ağlamış, üçüncü gün gökte uçmakta olan bir turna bunun sesini duyup yanına gelmiş /.../ ” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 88)

ovradıp baryar “ufalıyormuş” < *ovrat-ıp bar-yar*

Dövləriñ palvanı Hudayberdi palvanı gısıp, ovradıp baryar. “Devlerin pehlivanı Hudayberdi pehlivanı sıkıştırıp ufalıyormuş.” (Reichl, 1982: 34).

16.3. -*Xp başar-*: Bu yapı, Türkiye Türkçesine yeterlilik çatısıyla çevrilebilir.

avlap başaryan “avlamayı başarıyormuş” < *av+la-ıp başar-yan*

Sähregöriz guşunu ava uçuranlarında ol birbada iki avı avlap başaryan eken. “Sähregöriz kuşunu ava çıkardıklarında bir seferde iki avı birden avlayabiliyormuş.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 17).

16.4. -*Xp başla-*: Eyleme başlamayı bildirir. Türkiye Türkçesine aktarırken yapının muadili olarak -*mAk+A başla-* yapısını kullanmamız gerekmektedir.

çıkıp başladı “çıkılmaya başladı” < *çık-ıp başla-dı*

Yigrimi yaşa yetende ol obanıñ ulı pälvanları bilen göreşe çıkıp başladı. “Yirmi yaşına geldiğinde o obanın güçlü pehlivanlarıyla güreşe çıkılmaya başladı.” (Aşır, 1986: 1).

kemelip başladı “azalmaya başladı” < *kemel-ıp başla-dı*

Emma bir hepde geçip-geçmänkä metcidiñ cemegatı kemelip başladı. “Fakat bir hafta geçip geçmeden mescidin cemaati azalmaya başladı.” (Govşudov, 1989: 11).

yazılıp başlanyar “yazılmaya başlandı” < *yaz-ı-l-ıp başla-n-yar*

Soñra bu rovarayatlar, kâtipler tarapından yazılıp başlanyar. “Sonra bu rivayetler kâtipler tarafından yazılmaya başlandı.”⁴

16.5. -*Xp ber-*: Eylemin başkası için gerçekleştirildiğini belirtir.

Söz konusu yapı için Tulum (1997: 60), esas fiildeki eylemin başkası için yerine getirildiği de bildirilmiş olur. Bu durumda öznenen dışarıya doğru yönelmiş bir nesne ve eylemin bir başkasının istek veya yararına yapılmasının bir arada düşünülebileceği bilgisini verir.

⁴http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

gaytarıp ber “geri ver” < *gaytar-ıp ber*

Ependi, benim tillarımı gaytarıp ber! diyipdir. “Hoca, benim altınlarımı geri ver demiş.” (Durdıyeva, 2006: 7).

aydıp beryän “anlatan” < *ayt-ıp ber-yän*

Däde Gorkut destanlarındaki bayları aydıp beryän ozanlar bolupdır. “Dede Korkut hikâyelerindeki boyları anlatan ozanlar vardır.”⁵

okap bermegi “okumasını” < *oka-ıp ber-mek+i*

Ol geçip baryan Ependiden hatı okap bermegi hayış edipdir. “Orada geçmekte olan Hocadan mektubu okumasını rica eder.” (Özkan, 1999: 228).

guyup berdi “koydu” < *guy-up ber-di*

Ayna gelip, Kakacana çay guyup berdi. “Ayna gelip Kakacan’a çay koydu.” (Aşır, 1986: 204).

alıp ber “al” < *al-ıp ber*

Biz öye baranımızda men eceme sandıkdan sapanımı alıp ber diyerin. “Biz eve vardığımızda anneme sandıktan sapanımı al diyeceğim.” (Reichl, 1982: 18).

16.6. *-Xp bil-*: Eylemi gerçekleştirmeye muktedir olmayı bildirir. Türkmence-Türkçe Sözlük’te *bil-* fiili için eylemin *-p’li* ulaç biçiminden sonra gelerek güç yeterliği anlattığı bilgisini verir (Tekin vd., 1995: 67). Türkiye Türkçesinde vokal zarf-fiil ekleriyle teşekkül eden bu yapı Türkmen Türkçesinde daha ziyade konsonant zarf-fiil eki *-Xp* ile meydana gelir.

avlap bilmese “avlanamazsa, avlanamadığı takdirde” < *av+la-ıp bil-me-se*

Eger şuñkar av avlap bilmese, onda onu guşlarıñ biri bilen doyurmalı. “Eğer sungur avlanamazsa / avlanamadığı takdirde onu herhangi bir kuş ile beslemeli.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 19).

⁵http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

göreşip bilermiň “güreşebilir misin” < *göreş-ip bil-er mi+ň*

Biziňem bir palvanımız bar, şonuň bilen göreşip bilermiň diyyärler. “Bizim de bir pehlivanımız var, onunla güreşebilir misin [diye] soruyorlar.” (Reichl, 1982: 34).

iyip bilmän “iyiyemeden” < *iy-ip bil-män*

Seniňki dogru diyip käkiligi iyip bilmän giden. “Seninki doğru diyerek kekliği iyiyemeden çekip gitmiş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 82).

16.7. -*Xp bol-*: Bu tasvir yardımcı fiil yapısının kullanımıyla ilgili olarak Tulum (1997: 75), olumlu kullanışta, eylemin yerine getirilmesinin mümkünlüğü veya onun ihtimal dâhilinde oluşunu; olumsuz kullanışta ise eylemin gerçekleşmesinin imkânsızlığı veya onun muhtemel olmadığını ifade etme fonksiyonunu üstlendiği bilgisini verir. Nitekim söz konusu yapı Türkmen Türkçesinde de mezkûr işlevde kullanılmaktadır.

edip bolmaz “yapmak olmaz” < *et-ip bol-maz*

Yok, onu edip bolmaz, sakgaldaş. “Yok, onu yapmak olmaz arkadaş.” (Velsapar, 2010: 50).

bilip bolyar “anlamak mümkün olur” < *bil-ip bol-yar*

Ölen kişiniň ölenligini nähili nişan bilen bilip bolyar? “Ölmüş birinin öldüğünü hangi nişanla anlamak mümkün olur?” (Durdıyeva, 2006: 34).

16.8. -*Xp çık-*: Eylemin baştan sona tamamlandığını belirtir.

okap çıkan “baştan sona okuyan” < *oka-ip çık-an*

Şonuň üçin onuň mazmununa işi dolı okap çıkan adam akıl yetirip biler. “Bu yüzden onun içeriğini baştan sona okuyan kişi kişi akıl erdirebilir.” (Recebov, 1991: 6).

okap çikyanda “okuduktan hemen sonra” < *oka-ip çık-yan+da*

Olarıň hatını alan vagtı, okap çikyanda da derevem cogap yazyan. “Onların mektubunu alıp okuduktan hemen sonra cevap yazar.” (Aşır, 1986: 204).

16.9. *-Xp dur-*: Eylemin sürekliliğini belirtir. Türkmence-Türkçe Sözlük'te *dur-* fiili için, *-p* ekli ulaçlardan sonra süreklilik bildiren yardımcı eylem olarak kullanıldığı ifade edilir (Tekin vd., 1995: 177).

gelip durdı “gelmişti” < *gel-ip dur-dı*

Gatı govı etdiň, seni göresim gelip durdı diyip hemişekisi yalı şatlıklı garşı aldı. “Çok iyi yaptın, seni çok göresim gelmişti diyerek her zamanki gibi sevinçle karşıladı.” (Aşır, 1986: 204).

sınlap duran “gören” < *sın+lap dur-an*

Munu sınlap duran Ependi /.../ diyip gıgıranmış. “Bunu gören Hoca, /.../ diye söylenmiş.” (Durdıyeva, 2006: 140).

Bazen de esas fiilde ifade olunan eylemin ikinci bir eylem söz konusu oluncaya kadar devam ettiğini bildirmeye yarar. Burada, eylemin sürekliliğiyle birlikte, öğretiliği veya geçiciliği de vurgulanmış olur. Böylesi durumlarda eylemin yapılma müddeti kontekse bir takım kelime veya kelime gruplarının katılımıyla belirginleştirilebilir (Tulum, 1997: 191). Aşağıdaki örnekteki *-Xp dur-* tasvir yardımcı fiili mezkûr işlevde kullanılmaktadır:

garaşıp durupdırlar “bekleyip dururlar” < *gara-ş-ip dur-ıdır+lar*

Çagalar ağşamara Ependiniň yolunu saklap, oňa garaşıp durupdırlar. “Çocuklar akşama kadar Hoca'nın yolunu bekleyip dururlar.” (Özkan, 1999: 143).

16.10. *-Xp gal-*: Eylemin sürekliliğini ya da pekiştirildiğini bildirir. Bunun yanında Türkmence-Türkçe Sözlükte bu yapı için, *-p*'li ulaçlardan sonra gelerek eylemin farkında olunmadan yapıldığını bildirir (Tekin vd., 1995: 219).

saklanıp galıdır “yaşatılmaktadır” < *sakla-n-ip gal-ıdır*

Suvı keramat saymak inancı il arasında entegem saklanıp galıdır. “Suyu uğurlu saymak inancı halk arasında hâlâ aynı şekilde yaşatılmaktadır.” (Ilyasova, 2005: 18).

urnup galıpdır “kıvranıp kalmış” < *ur-u-n-up gal-ıpdır* Horasan tilkisi bolsa can gaygısında urnup galıpdır. “Horasan tilkisi ise can acısıyla kıvranıp kalmış.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 54).

16.11. -*Xp geç-*: Eylemin tamamlandığını bildirir.

aydıp geçişimiz “belirttiğimiz” < *ayt-ıp geç-iş-i-miz*

Eger onda-da gutulmasa, oñ aydıp geçişimiz yalı usulda eşegiñ süydüni bermeli. “Eğer o zaman da iyileşmezse daha önce belirttiğimiz gibi eşeğin sütünü vermeli.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 187).

bolup geçen “olan” < *bol-up geç-en*

Bir yüz on bir yıl mundan ozal Gökdepe bolup geçen halk tragediyası yatdan çıkarıp bolmacak tarıhı vakadır. “Günümüzden yüz on bir yıl önce Gökdepe’de olan halk trajedisi hafızalardan silinmeyecek tarihî olaydır.” (Hocageldiyev, 1991: 1).

16.12. -*Xp gel-*: Eylemin sürekliliğini ya da aralıksızlığını bildirir.

galıp gelyän “kalan” < *gal-ıp gel-yän*

Bir adamıñ ata-babadan miras galıp gelyän yerini-suvunu zorlap alıp, başga birine bermek ulı günädir. “Bir adamın atasından miras olarak kalan yerini zorla alarak başka birine vermek büyük günahdır.” (Aşır, 1986: 125).

16.13. -*Xp git-*: Eylemin ansızın gerçekleştiğini belirtir.

gaçıp gidipdir “kaçıp gitmiş” < *gaç-ıp git-ıpdır*

Birnäçe ay oña tälim berlenden soñ, ol guş pırsatını tapıp gaçıp gidipdir. “Birkaç ay ona eğitim verildikten sonra, o kuş fırsatını bularak kaçıp gitmiş.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 18).

uçup giden “uçup gitmiş” < *uç-up git-en*

Ogıan giren badına ol gız hem gözenekden uçup giden. “Çocuk [eve] girdiği sırada o kız da kafesten uçup gitmiş.” (Reichl, 1982: 19).

16.14. -*Xp gör-*: Eylemin sınanmak veya bir şeyin mahiyetini anlamak için yapıldığını bildirir.

*edilip gör*lendir “edilmiştir” < *et-i-l-ip gör-ü-l-en+dir*

*Bu usul ozal tecrube edilip gör*lendir. “Bu yöntem önceden tecrübe edilmiştir.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 21).

yaşap gör “yaşamayı dene de gör” < *yaşa-ıp gör*

Hava, geçi dost, guyınıñ içi salkındır, indi senem şunuñ içinde yaşap gör diyipdir-
de gidiberipdir. “Evet, keçi kardeş kuyunun içi serindir, şimdi sen de bunun içinde yaşamayı dene de gör diyerek gitmiş.” (Reichl, 1982: 13).

*sınap gör*enlerinde “tecrübe etmek istediklerinde” < *sına-ıp gör-en+leri+n+de*

*Bir vagt ikisi güyçlerini sınap gör*enlerinde ikisi bir-birini yıkıp bilmenmiş. “Bir zaman [sonra] ikisi güçlerini tecrübe etmek istediklerinde ikisi [de] birbirini yenememiş.” (Reichl, 1982: 19).

16.15. -*Xp yat-*: Eylemin sürekliliğini bildirir.

uklap yatırka “uyumaktayken” < *ukla-ıp yat-ır+ka*

Bir yolbars uklap yatırka, bir sıçancın bökceklap onuñ bir eylesine bir beylesine geçip onu ahırı ukudan oyadıdır. “Bir kaplan uyumaktayken bir fare hoplayıp zıplayarak onun bir o tarafına bir bu tarafına geçip onu sonunda uyandırmış.” (Reichl, 1982: 11).

16.16. -*Xp yör-* : Eylemin sürekliliğini bildirir. Türkmence-Türkçe Sözlük’te *yör-* fiili için tamamlanmamış hareketin devam ettiğini belirten eylemin -*p* ulaç ekiyle oluşturduğu biçim ifadesine yer verilir (Tekin vd., 1995: 708).

*yaşap yör*ler “yaşamaktalar” < *yaşa-ıp yör-ler*

*Biziñ köpümüzüñ çagalarımız öñrükden bəri şäherde yaşap yör*ler. “Bizim çoğumuzun çocukları evvelden beri şehirde yaşamaktalar.” (Velsapar, 2010: 17).

2.2. Türemiş Zarf-Fiiller

Bu bölümde Türkmen Türkçesinde birtakım eklerin fiilimsilere getirilmesiyle oluşturulan türemiş zarf-fiil ekleri incelenecektir. Türkmen Türkçesinde türemiş zarf-fiil ekleri esasen sıfat-fiillere getirilen eklerle meydana gelmektedir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi mastar ve zarf-fiillere ek getirilerek oluşturulan türemiş zarf-fiiller Türkmen Türkçesinde de nispeten azdır.

2.2.1. Fiilimsiler + hal ekleri

Bu öbekteki yapılar esas olarak mastar ile sıfat-fiil eklerinden türetilmişlerdir. Tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi fazla olmamakla birlikte zarf-fiil eklerinden türemiş yapılar da bulunmaktadır.

2.2.1.1. Mastar + hal eki tarzındaki zarf-fiiller

2.2.1.1.1. -mAK+ hal eki tarzındaki zarf-fiiller

2.2.1.1.1.1.-mAK+A

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar ekinin yönelme hali eki almasıyla oluşan yapı esas fiilin sebebini gösterir. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere kalın sıradan ünlülerde ikincil uzunlukların gösterilmediği fakat ince sıradan ünlülerde ikincil uzunlukların gösterilmesi durumu söz konusudur. Bu durum Türkmen Türkçesi yazı dillinin bir özelliği olarak değerlendirilmiştir.

iymäge “yemek için” < *iy-mek+e*

Özüimize *iymäge bol yeter*. “Kendimize yememiz için bol bol yeter.” (Aşır, 1986: 2).

gitmäge “gitmek için” < *git-mek+e*

Patışa totı guşa gitmäge rugsat beripdir. “Padişah, papağana gitmesi için izin vermiş.” (Reichl, 1982: 15).

Banguoğlu'nun yapıyla ilgili olarak kime halinde ad-fiiller de zarf-fiil işleyişinde amaç cümlesi kurmaya yaradıkları tespitini Türkmen Türkçesi için de geçerli olduğunu görmekteyiz (1974: 585).

bakmaga “bakmak için, beslemeleri için” < *bak-mak+a*

Şolarıñ birini Ependiniñ yaşayan obasına bakmaga iberipdirler. “Bunların [Timur, ordusundaki fillerden] birisini Hocanın yaşadığı obaya beslemeleri için göndermişler.” (Özkan, 1999: 212).

satmaga “satmak için” < *sat-mak+a*

Bir gün onu bazara satmaga getiripdir. “Birgün onu pazara satmak için getirmiş.” (Durdıyeva, 2006: 12).

2.2.1.1.1.2.-mAK(+iyelik)+dAn

Türkmen Türkçesindeki bu yapı, -mAK mastar ekine +dAn ayrılma hali ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. Esasen sebep bildiren zarf-fiiller türetir. Bu işlevinin yanında baş cümlelerin oluşma biçimini de belirtir. Ek, Türkmen Türkçesinde, iyelik eki almadan veya iyelik eki olarak kullanılabilir. Türkiye Türkçesine -mAk için, -mAyA ve -mAsIndAn yapılarıyla çevrilebilir.

etmekden “etmek için, etmeye” < *et-mek+den*

Hatda onu beyan etmekden dil hem eciz gelyändir. “Hatta onu ifade etmek için / etmeye dil de aciz kalmaktadır.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 19).

birleşmeginden “birleşmesinden” < *birleş-mek+i+n+den*

Bu kaganat bir topar Türki taypalarıñ birleşmeginden emele gelipdir. “Bu kağanlık bir grup Türk boyunun birleşmesinden ortaya çıkmıştır.” (Recebov, 1991: 7).

2.2.1.1.1.3. -mAK+lIK+iyelik+A

Türkmen Türkçesindeki -mAK mastar ekinin, +lIK ekiyle genişletilmiş biçimi olan iyelik eki almış -mAKlIK, üzerine +A yönelme hali eki getirilerek oluşan türemiş zarf-fiil ekidir.

saklamaklığına “beslemesine” < *sakla-mak+lık+ı+n+a*

Bu yerde aydılcak bolunyan söz patışalarıñ şuñkar guşunu olarıñ özlerinden başga kişiniñ saklamaklığına rugsat edilmäligidir. “Burada söylenecek olan söz padişahların

sungur kuşunu kendilerinden başka kişinin beslemesine izin verilmediğidir.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 19).

2.2.1.1.2. -Xş + hal eki tarzındaki zarf-fiiller

Taradığımız metinlerde Türkmen Türkçesindeki master eki olan -Xş, yönelme hali eki ve ayrılma hali ekiyle kullanıldığında zarf-fiiller türettiği görülmüştür.

Master ekini -Xş şeklinde aldık çünkü Türkmen Türkçesinde ilk iki hecede bulunabilen dar yuvarlak ünlüler ikinci heceden sonra düz dar ünlülere dönüşür. Dolayısıyla ilk iki hecede -Uş şeklinde olabilen söz konusu master eki ikinci heceden sonra kural gereği -Iş şeklinde olacaktır. Bu sebeple çalışmamızda eki -Iş şeklinde değil -Xş şeklinde değerlendirdik.

2.2.1.1.2.1. -Xş+iyelik+A

Türkmen Türkçesinde +A yönelme hali ekinin -Xş master ekinin üzerine gelmesiyle oluşan türemiş zarf-fiil ekidir. Ekin, hem iyelik eki almış hem de iyelik eki almaksızın kullanışı vardır. Türkiye Türkçesine -ken ve -DIğIyla yapılarıyla çevrilebilir.

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesine -ken zarf-fiil ekiyle çevrilebilir.

gaydışlarına “dönerlerken” < *gayt-ış+ları+n+a*

Olar şol gaydışlarına köp dagdan, köp dereden geçip, esli gidenlerinden soň olarıň önlerinden bir şagal çikipdir. “Onlar dönerlerken birçok dağdan ve dereden geçip uzun süre gittikten sonra karşılıklarına bir çakal çıkmış.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1992: 84).

Türkmence-Türkçe Sözlüğünde *gaydışın* kelimesi için “dönerken” anlamı verilir ve kelime grubu zarf olarak belirtilmiştir (Tekin vd., 1995: 240). Aşağıdaki örnekte görüleceği gibi *barşına* kelimesi de aynı eklerle Türkiye Türkçesine çevrilmektedir.

barşına “giderken” < *bar-ış+ı+n+a*

Şol barşına tilki guyrugını üzüp gaçıp gidipdir. “Bu [şekilde] giderken tilki [birden] kuyruğunu koparmış ve kaçmış.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 60).

2. Ek, Türkiye Türkçesine *-DIğIyla* yapısıyla çevrilebilir.

uzadışına “uzattığıyla” < *uzat-ış+ı+n+a*

Gurbanmurat işanıñ uzadan eli uzadışına galdı. “Gurbanmurat İşan’ın uzattığı eli uzattığıyla kaldı.” (Övezbayev, 1991: 9).

2.2.1.1.2.2. *-Xş+iyelik+dAn*

Türkmen Türkçesinde *-Xş* mastar ekinin *+dAn* ayrılma hali ekiyle birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil yapısıdır. Türkiye Türkçesine *-mAsIndAn* yapısıyla çevrilebilmektedir.

bolşundan “olmasından” < *bol-uş+u+n+dan*

Kürrendeşleriniñ bolşundan ahmırlı netice çıkardı. “Aynı obada yaşayan insanların olmasından kaygılı bir durum çıkardı.” (Velsapar, 2010: 57).

2.2.1.2. *Sıfat-fiil + hal eki tarzındaki zarf-füller*

Türkmen Türkçesinde sıfat-fiil eklerine getirilen hal ekleriyle teşekkül eden yapılardır. Yaptığımız taramalarda sıfat-fiil eklerinden *-An* biçiminin türemiş zarf-fiil oluşturmada sıklıkla kullanıldığı ve Türkmen Türkesinde çok işlek olduğu görülmüştür.

2.2.1.2.1. *-An(+iyelik)+dA*

Türkmen Türkçesinde *-An* sıfat-fiil ekinin üzerine *+dA* bulunma hali eki getirilmesiyle türetilmiştir. Türkmen Türkçesinde yapının iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildiren kullanımları da vardır.

Ek hakkında Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardaki görüşler şöyle sıralanabilir:

-an, *-en* sıfat fiil ekinin üzerine ismin bulunma hali eki getirilerek meydana gelmiştir (Doğan, 2007: 572).

-anda, *-ende* zarf-fiil eki, hareketin meydana geldiği zamanı belirterek asıl fiili niteler (Kara, 2007: 278).

Sıfat-fiil eki olan *-An* ekinin üzerine bulunma hali ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur (Buran vd., 2014: 191).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesine *-Inca*, *-DiktAn sonra*, *-DIğIndA* yapılarıyla çevrilebilir.

açanda “açtıktan sonra” < *aç-an+da*

Men hem sandığı açanda, sandıkda bir döv yatır diyip gıgırarın-da, gılıç bilen kellesini keserin diyen. “Ben de sandığı açtıktan sonra sandıkta bir dev var diye bağırırım ve kılıçla başını keserim demiş.” (Reichl, 1982: 18).

çıkanda “çıkınca” < *çık-an+da*

Bir gece ayalı çay gaynatmaga daşarık çıkanda, bu hem onuñ bilen bile çıkmalı bolan. “Bir gece karısı çay demlemek için dışarıya çıkınca, o da onunla birlikte çıkmış.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 110).

yetende “geldiğinde” < *yet-en+de*

Olarıñ oğlu Kakacan yañı dokuz yaşına yetende, olarıñ durmuşı birden bozuldı. “Onların oğlu Kakacan dokuz yaşına geldiğinde onların hayatları birden alt üst oldu.” (Aşır, 1986: 1).

gızanda “ısıncıca” < *gız-an+da*

Tamdır gızanda çöregi yap. “Fırın ısıncıca ekmeği pişir.” (Kılıç, 1996: 65).

gelende “geldiğinde” < *gel-en+de*

Her gezek gelende bir zat getiripdir. “Her geldiğinde bir şey getirmiş.”⁶

2. Ek, Türkiye Türkçesine *-ken* zarf-fiili ekiyle çevrilebilir.

salanda “yaparken” < *sal-an+da*

Sen zaññar, nâme için tam salanda, onuñ pervazını adam göstermez yalı edip goyduñ. “Ey şuursuz! Niçin ev yaparken tavanını insan taşımayacak kadar ince yaptın?” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 124).

⁶<http://www.gollanma.com/> (Erişim tarihi: 09.03.2015)

kakılanda “vurulurken” < *kak-ı-l-an+da*

Gapı kakılanda, Italmaz yadıma düşdi. “Kapı vurulurken Italmaz aklıma geldi.” (Aşır, 1986: 103).

3. Ek, iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilir.

gidenimde “gittiğimde” < *git-en+i+m+de*

Eger men gidenimde, başıma iş düşse, şu gılıçdan gan damar. “Ben gittiğimde başıma bir şey gelirse bu kılıçtan kan damlar.” (Reichl, 1982: 19).

çekenlerinde “çektikleri zaman, çektiklerinde” < *çek-en+leri+n+de*

Balıkçılar torı çekenlerinde, Ependini görüp gülşüpdirlir. “Balıkçılar ağı çektikleri zaman Hocayı görüp gülüşmeye başladılar.” (Özkan, 1999: 218).

2.2.1.2.2. -An(+iyelik)+dAn

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil eki üzerine +dAn ayrılma hali ekinin getirilmesiyle meydana gelen türemiş zarf-fiil ekidir. Bu türemiş zarf-fiil ekinin bir önceki yapıda olduğu gibi iyelik eki yardımıyla şahıs bildiren yapısı da vardır. Türkmen Türkçesinde kalın sıradan kelimelerde ikincil uzunlukların gösterilmemesinin yarattığı sıkıntı bu ekte de söz konusudur. Bilhassa sonu /a/ ile biten fiil tabanlarında ek sanki -ndan gibi görünür (*başla-an+dan* > *başlandan*). Oysa burada gösterilmeyen bir ikincil uzunluk bulunmaktadır.

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesine -Inca zarf-fiil ekiyle çevrilebilir.

eşidenden “ışitince” < *eşit-en+den*

Ol adamlar munı eşidenden, bu geñ hayvanı görcek bolup, Ependiniñ öyüne barıpdırlar. “Adamlar, bunu ışitince o ilginç hayvanı görmek için Hocanın evine gitmişler.” (Özkan, 1999: 216).

girenden “girince” < *gir-en+den*

Ussa gapıdan girenden, gız tarsa turupdır. “Usta kapıdan içeri girince kız aniden ayağa kalkmış.”⁷

2. Ek, bazen *-DıktAn sonra* yapısıyla çevrilebilir.

dañ atandan “şafak söktükten sonra” < *at-an+dan*

Dañ atandan iymek-içmek yokdur. “Şafak söktükten sonra yemek ve içmek yasaktır.” (Aşır, 1986: 95).

3. Ek, Türkiye Türkçesine *-AcAğInA, -AcAğI yerde* şeklinde çevrilebilir.

bolandan “olacağına” < *bol-an+dan*

Yüz puluñ bolandan, bir dostuñ bolsun. “Yüz paran olacağına, bir dostun olsun.” (Kılıç, 1996: 75).

bolandan “olacağına” < *bol-an+dan*

Tükenmez hazınam bolandan, uyalmaz yüzüm bolsun. “Tükenmez hazinem olacağına, utanmayacak yüzüm olsun.” (Kılıç, 1996: 67).

4. Ek, bazen Türkiye Türkçesine *-mAktAnsA* şeklinde çevrilebilir.

barandan “varmaktansa” < *bar-an+dan*

Pulsuz bazara barandan, köpünsiz⁸ göre bar. “Parasız pazara varmaktansa kefensiz mezara varmak yeğdir.” (Kılıç, 1996: 62).

bolandan “olmaktansa” < *bol-an+dan*

Namarda zar bolandan, garadeñizde gark bol. “Namerde muhtaç olmaktansa Karadeniz’de boğul daha iyi.” (Kılıç, 1996: 57).

5. Türkmen Türkçesinde bir önceki yapıda olduğu gibi türemiş zarf-fiil eki olan *-AndAn* biçiminin iyelik eki olarak kullanıldığı örnekler de vardır.

⁷<http://www.gollanma.com/> (Erişim tarihi: 09.03.2015)

⁸Kefen. Bkz. M.Y. Hamzayev vd., (1962). *Türkmen diliniñ sözlügi*. Aşabat: Turkmenistan Ilımlar Akademiyası Dil Bilim İnstitutı. s. 398.

yatanımızdan “yatmaktansa” < *yat-an+ımız+dan*

Zindanda yatanımızdan, ölenimiz govı diyip yañkı şetdalıdan iyipdirler. “Zindanda yatmaktansa ölmemiz daha iyidir diyerek şeftaliyi yemişler.” (Reichl, 1982: 17).

2.2.1.2.3. -An+IIK+iyelik+dA

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin +IIK ekiyle genişlemiş biçimi olan -AnIIK biçiminin +dA bulunma hali ekiyle birleşiminden meydana gelen türemiş zarf-fiil ekidir. Ek, iyelik eki yardımıyla şahıs bildirme özelliğine sahiptir.

bolanlığımda “kaldığımda” < *bol-anlık+ı+m+da*

Peyvagıtıma bolanlığımda onu hem yazmazlığım mümkün eken. “Tek başıma kaldığımda onu da yazmamam mümkündü.” (Ezizov, 1995: IX).

2.2.1.2.4. -Ar+çA

Türkmen Türkçesinde -Ar sıfat-fiili eki üzerine +çA eşitlik hali eki getirilerek meydana gelmiş türemiş zarf-fiil yapısıdır. Söz konusu yapıya Türkiye’de Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda yer verilmemiştir. -AcAk kadar yapısıyla Türkiye Türkçesine çevrilebilir.

tanarça “tanıyacak kadar” < *tan-ar+ça*

/.../ sesimden tanarça bolandır diyip oylanıpdır. “/.../ sesimden tanıyacak kadar olmuştur diye düşünmüş.” (Durdıyeva, 2006: 130).

dem-dinç alarça “dinlenecek kadar” < *al-ar+ça*

Dem-dinç alarça vagt boldı. “Dinlenecek kadar vakit geçti.” (Govşudov, 1989: 91).

bolarça “olacak kadar” < *bol-ar+ça*

Meniñ acalıma sebäp bolarça iş boldı. “Benim ölümüne sebep olacak kadar iş oldu”⁹

⁹<http://www.gollanma.com/> (Erişim tarihi: 09.03.2015)

2.2.1.2.5. -dIK(+iyelik)+çA / -dUK(+iyelik)+çA

Türkmen Türkçesinde -dIK / -dUK sıfat-fiil ekinin üzerine +çA eşitlik hali ekinin gelmesiyle meydana gelmiştir. Karaağaç, eski Türkçede bulunmadığını ve ekin Oğuzcada ortaya çıktığını belirtir (2013: 385).

Ek hakkında Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardaki görüşler şöyle sıralanabilir:

Bu ek, yapılan harekete zamanda süreklilik kazandırarak fiili niteler (Kara, 2007: 278).

Kelimelere Türkiye Türkçesindeki anlamı katan birleşik yapıda zarf fiil ekidir (Doğan, 2007: 572).

diydikçe “dedikçe” < *diy-dik+çe*

Emma agası şeyle diydikçe, Mähricemaliñ yüreginde Vepa bolan söygüsi has beter coşyardı. “Fakat ağabeyi böyle dedikçe Mähricemal’in yüreginde Vepa[ya] olan sevgisi daha çok artıyordu.” (Govşudov, 1990: 18).

urdukça “vurdukça” < *ur-duk+ça*

Urdukça urmaga açıldı işdäm. “Vurdukça vurmaya açıldı iştahım.” (Ezizov, 1995: 13).

Sıfat-fiillerin iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs ifadesi taşıyabilmeleri özelliği bu eke şahıs ifadesi kazandırmıştır. Ancak aşağıdaki örneklerde iyelik eki ardından hal eki geldiğinde zamir n’si *pronominal n* kullanılması gerekirken söz konusu ekte bunun kullanılmaması bir aykırılık doğurmuştur.

boldugıça “oldukça” < *bol-duk+ı+ça*

Diplom işiniñ adı mümkün boldugıça gısa ve onuñ mazmunına layık hem anık bolmalı. “Tezin adı mümkün oldukça kısa ve tezin içeriğine uygun olmalıdır.” (Çarıyeva ve Hanmıradov, 2008: 13).

diñledigiçe “dinledikçe” < *dinle-dik+i+çe*

Antonina Ivanovnanıñ yüzi Sıpkınovıñ gürrüñlerini diñledigiçe üytgäp ugradı.
“Antonina Ivanovnan’ın yüzü Sıpkınov’un konuşmalarını dinledikçe değişik hal alıyordu.” (Aşır, 1986: 106).

2.2.1.2.6. -*dIK*+iyelik+*dAn* / -*dUK*+iyelik+*dAn*

Bu ek de diğer pek çok türemiş zarf-fiil eki gibi iyelik ekleri yardımıyla şahıs belirtebilir.

yetdiginden “yettiğince” < *yet-dik+i+n+den*

Il-gün, yurt hakdaki iñ soñkı aydımını aydayın diyipdir-de, ol oturıp, dutarını gabından çıkarıpdir, sesiniñ yetdiginden aydımına gıgırıpdir. “Halk, vatan hakkındaki en sonki türküsünü söylemesini talep etmiş, o da sazını çıkarmış, sesinin yettiğince türküyü söylemiştir.” (Övezbayev, 1991: 14).

2.2.1.2.7. -*mAz*(+iyelik)+*dAn*

Türkmen Türkçesinde olumsuz geniş zaman görünümü olan -*mAz* sıfat-fiil ekiyle ayrılma hali +*dAn* ekinin yan yana gelmesinden oluşan yapının kalıplaşarak son çekim edatı olarak kullanıldığı örneklerin yanı sıra esas fiilin zamanca önceliği bildiren işlevde kullanıldığı örnekleri de vardır. Bu türemiş zarf-fiil ekinin iyelik ekleri yardımıyla şahıs bildiren biçimi de vardır.

Ek hakkında genel Türkçe ve Türkmen Türkçesi gramerlerindeki görüşler şöyle sıralanabilir:

Ekin, iç cümlelerin gerçekleşmeyeceğini, yalnız baş cümlelerin gerçekleşeceğini bildiren fonksiyonu da vardır (Banguoğlu, 1974: 431).

Bitmişlik anlamı taşıyan -*ip* ulacının olumsuz biçimidir (Hanser, 2003: 120).

Bu ekle yapılmış zarf-fiiller olumsuz anlamlıdır ve kendilerinden sonra genellikle *ozal*, *öñ*, *öñiinçää*, *öñürti* gibi “önce” anlamına gelen kelimeler yer alır (Kara, 2007: 279).

Kelimeye *-madan, -meden* anlamı verir (Doğan, 2007: 572).

Ek, Türkiye Türkçesindeki *-mAdAn* zarf-eylem ekinin karşılığı olarak Türkmen Türkçesinde kullanılır (Karaağaç, 2013: 386).

Eklendiği fiile *-madan / -meden* anlamını verir (Buran vd., 2014: 192).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesine *-Xp* zarf-fiil ekinin olumsuz şekli olan *-mAdAn* zarf-fiil ekiyle çevrilir.

dayanmazdan “dayanmadan” < *dayan-maz+dan*

Umuman aydanımızda şairana eserlere dayanmazdan, onuñ ideya-mazmununu ösdürmezden, nefis edebiyatıñ kemala gelmeği ve ösmegi mümkün dâldir. “Bütün olarak ifade ettiğimizde şairane eserlere dayanmadan onun düşüncesini ve temasını geliştirmeden mükemmel bir edebiyatın oluşması ve gelişmesi mümkün değildir.” (Kılıç, 1997: 59).

2. Türkmen Türkçesinde *-mAzdAn* zarf-fiil eki, *gara-* fiiline eklendiğinde Türkiye Türkçesinde “rağmen” anlamını veren kalıplaşmış bir edat olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki altı çizili yapı bu duruma bir örnek teşkil eder.

garamazdan “rağmen” < *gara-maz+dan*

Muña garamazdan, eser bütünleyin diyen yalı Oguz Türklerinden söz açyar. “Buna rağmen eser tümüyle denildiği gibi Oğuz Türklerinden bahseder.”¹⁰

3. Ekin iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirme özelliği de vardır.

iyezniñden “yemeden” < *iy-mez+i+ñ+den*

Meni iycegini bilyärin veli, iyezniñden ozal meniñ çin adımı bir tut-da diyen. “Beni yiyeceğini biliyorum fakat yemeden önce benim esas adımlı söyle demiş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 64).

¹⁰http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

2.2.1.2.8. -mAz+lIK+A

Türkmen Türkçesinde -mAz sıfat-fiil ekinin üzerine +lIK yapım eki ve +A yönelme hali ekinin gelmesiyle meydana gelen türemiş zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -mAmAsI için şeklinde çevrilebilmektedir.

bolmazlığa “olmaması için” < *bol-maz+lık+a*

Şäherli mihmanlara toydan hoşal bolmazlığa sebäp galmadı. “Şehirli misafirlerin düğünden hoşnut olmaması için sebep kalmadı.” (Velsapar, 2010: 55).

2.2.1.2.9. -yAn+çA(+iyelik)

Türkmen Türkçesinde -yAn sıfat-fiil eki ile eşitlik hali +çA ekinden teşekkül eden türemiş zarf-fiil ekidir.

Ek hakkında genel Türkçe ve Türkmen Türkçesi gramerlerindeki görüşler şöyle sıralanabilir:

-*unçaa* / -*iinçää* ile hemen hemen aynı fonksiyona sahiptir. Kendisinden sonra iyelik ekleri getirilerek kullanılır (Kara, 2007: 279).

Kelimeye -*inca*, -*ince* anlamı katar (Doğan, 2007: 572).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesine -*IncAyA kadar* yapısıyla çevrilmektedir.

gutarıyança “bitirilinceye kadar” < *gutar-ı-l-yan+ça*

Ussalar işini gutarandan soñ, muzzunı cemagat tölemeli, tä gala salnıp gutarıyança, ussalarıñ iyceğ içceginem cemagat çekmeli edildi. “Ustalar işini bitirdikten sonra masrafları cemaat ödemeli, kale inşa edilip bitirilinceye kadar ustaların yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını da cemaat karşılamalı.” (Govşudov, 1989: 5).

tanıdyança “tanıtıncaya kadar” < *tana-t-yan+ça*

Tilki özünü tanıdyança, derisi soyular. “Tilki kendisini tanıtıncaya kadar post elden gider.” (Kılıç, 1996: 66).

doyyança “doyuncaya kadar” < *doy-yan+ça*

Mıhman bilen iyip-içip otırkañ ol doyyança, nahardan çekilmeli дәl. “Misafirle yemeğe oturduğunda misafir doyuncaya kadar yemekten kalkılmamalıdır.” (Ilyasova, 2005: 31).

yagtıyança “sökünceye kadar” < *yagtil-yan+ça*

Onuñ sazını halkıñ nähili kabul edyänligi hakkında, ine, şunu aytmak bolar: uzak gış gicelerinde tä dañ atıp, cahan yagtıyança ol saz çalardı. “Onun müziğini halkın nasıl kabul ettiği hakkında şunu söylemek yerinde olacak: Uzun kış gecelerinden şafak sökünceye kadar o saz çalardı.” (Sarıhanov, 2007: 15).

2. Ek, iyelik eki vasıtasıyla şahıs bildirebilir.

bolyançam “oluncaya kadar” < *bol-yan+ça+m*

Men häzir bolyançam, şu zeriñ üstünde otur diyen. “Ben hazır oluncaya kadar şu altının üstünde otur demiş.” (Reichl, 1982: 21).

ölyänçäñ “ölünceye kadar” < *öl-yän+çä+ñ*

Ey, akmak geçi, indi tä ölyänçäñ gurrugıñ içinde galıber. “Ey ahmak keçi, şimdi ölene kadar / ölünceye kadar kuyunun içinde kal bakalım.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 76).

gelyänçäm “gelinceye kadar” < *gel-yän+çä+m*

Ayalına hem gelyänçäm torbanıñ agzını açaymagın diyip tabşırıpdr. “Hanımına da [ben] gelinceye kadar torbanın ağzını sakın açma diye tenbihlemiş.” (Özkan, 1999: 216).

2.2.1.2.10. -yAn+dA

Türkmen Türkçesinde -yAn sıfat-fiil ekiyle bulunma hali +dA ekinden meydana gelmiş türemiş zarf-fiil ekidir.

göryände “görmeme rağmen” < *gör-yän+de*

Yolbars aga, dostluğın govı zat veli, menä seniñ, öyüñe giren ızı göryände, çıkan ızı göremok. “Kaplan kardeş, dostluğun çok iyi fakat senin mağarana giden izleri görmeme rağmen [mağarandan] çıkan izleri görmüyorum.” (Reichl, 1982: 12).

2.2.1.3. Zarf-fiil + diğ er ekler

Genel Türkçede oldu ğ u gibi Türkmen Türkçesinde de zarf-fiiller ek almaya elverişli değildir. Türkmen Türkçesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla vokal ve konsonant zarf-fiil ekleri +rAk ekiyle; yine -Xp zarf-fiil ekiyle aslen bir kelime olup ekleş en +Am (Farsça < hem), son olarak -All zarf-fiil ekiyle +A yönelme hali ekiyle pekiştirilerek genişletildiği örneklenebilmiştir.

2.2.1.3.1. +rAk ekiyle pekiştirilen zarf-fiiller

2.2.1.3.1.1. -ArAk

Bu ek, -A vokal zarf-fiil eki üzerine +rAk ekinin getirilerek pekiştirilmesiyle oluşmuştur.¹¹ Türkmen Türkçesinde çok işlek olmayan zarf-fiil ekidir. Kalın ve ince ünlülü biçimleri vardır. Ekin ikincil uzunluğu yalnızca ince ünlülü oldu ğ u zaman gösterilir.

Ek hakkında genel Türkçe ve Türkmen Türkçesi gramerlerindeki görüşler şöyle sıralanabilir:

Banguoğlu (1974: 575), başcümle anlatışının ne gibi bir hal içinde oluştu ğ unu belirtir.

Bayraktar'a göre (2004: 208), iki fiili birbirine bağlarken yüklem tarzını bildirir.

Korkmaz (2009: 993-994), ekin Oğuz lehçeleri grubuna özgü bir zarf-fiil eki olduğunu asıl fiilin gösterdiği hareketle aynı zamanda yapılan başka bir hareketi bildirdiğini ifade eder.

gaçarak “gaçıp” < *gaç-arak*

İlkibatlarda oba adamları ondan özlerini gaçarak saklan bolsalar-da men onuñ bilen ısınışdım. “İlk zamanlarda oba adamları ondan gaçıp mesafeli dursalar da ben onunla dost oldum.” (Sarıhanov, 2007: 88).

¹¹Ekin etimolojisi hakkında geniş bilgi için Bkz. O. Durmuş (2012). “{-y)ArAK} zarf-fiil ekinin kökeni üzerine”. *Türkbilig.* Sayı. 23, s. 19-60.

2.2.1.3.1.2. -XbrAk

Türkmen Türkçesinde -Xp zarf-fiil eki üzerine gelen +rAk ekiyle türemiş zarf-fiil ekidir. Söz konusu yapı, Nogayca, Uygurca, Özbekçe, Karakalpakça, Kırgızca, Tatarca ve Türkmen Türkçesinde görülür: *seredibrek* “bakarak” (Yüce, 1999: 54).

çekinibräk “çekinerek” < *çekin-ip+räk*

Onsoň yeňňesiniň bercek cogabından çekinibräk durdı da ondan soradı. “Daha sonra yengesinin vereceği cevaptan çekinerek bekledi ve sonra sordu.” (Sarıhanov, 2007: 17).

gorkubrak “korka korka” < *gork-up+rak*

Önem gorkubrak gelyen gaplaň, bu ulı galmagaldan gorkup, ızına ökcäni götäryär. “Zaten korka korka gelmekte olan kaplan, bu gürültüden korkup kaçmaya başlamış.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 42).

2.2.1.3.2. +Am ekiyle pekiştirilen zarf-fiiller

2.2.1.3.2.1. -Xb+Am

Türkmen Türkçesinde +Am aslında bir ek değildir. Farsça *hem* kelimesi bu lehçede hem müstakil kelime olarak hem de ekleşerek kullanılır. +Am eki, -Xp zarf-fiil ekine pekiştirme amacıyla getirilir.

kovubam “koyalayıp” < *kov-up+am*

Äy ızlarından kän kovubam durmadım diyip, Kakacan hiç zat bolmadık yalı gürlledi. “Ben de peşlerinden koyalayıp durmadım diyip Kakacan hiçbir şey olmamış gibi konuştu.” (Aşır, 1986: 101).

getiribem “getirmiş” < *getir-ip+em*

Göz önüne getiribem bilemok. “Göz önüne getirmiş değilim.” (Ezizov, 1995: 172).

2.2.1.3.3. +A yönelme hali ekiyle pekiştirilen zarf-fiiller

2.2.1.3.3.1. -All+iyelik+A

Türkmen Türkçesinde -All zarf-fiil ekinin +A yönelme hali ekiyle genişletilerek oluşturulduğu türemiş zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesinde -*DiğInDan* beri şeklinde çevrilmektedir.

gideliñe “gideli” < *git-eli+ñ+e*

Seniñ panıdan bakıya gideliñe yigrimi yıl bolup baryar. “Sen, fani dünyadan ebediyete gideli yirmi yıl oldu.” (Ezizov, 1995: IX).

2.3. Birleşik Zarf-Fiiller

Bu bölümde esas olarak mastar ve sıfat-fiil eklerinin nadiren de olsa zarf-fiil eklerinin birtakım edatlarla veya edat gibi kullanılan kelimelerle birlikte kullanımından meydana gelen birleşik zarf-fiil yapıları incelenecektir.

Gülsevin, birleşik zarf-fiil kavramı ile ilgili olarak şu tanımı yapmaktadır: “Aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve / veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara quasi gerundium (birleşik zarf-fiil) denir.” (2001: 127).

2.3.1. Mastar + edat tarzındaki zarf-fiiller

Mastar ekleri edatlarla birlikte kullanıldığında birtakım birleşik zarf-fiil yapıları meydana gelir. Yaptığımız taramalarda -*mAK* mastar ekinden türeyen yapıların -*Xş* mastar ekinden türeyen yapılara göre çok daha işlek olduğu görülmüştür.

2.3.1.1. -mAK + edat tarzındaki zarf-fiiller

2.3.1.1.1. -mAK(+iyelik) + arkalı

Türkmen Türkçesinde -*mAK* mastar ekinin *arkalı* “sayesinde, yüzünden, sebebiyle” anlamına gelen edatla yan yana gelmesinden oluşan birleşik zarf-fiil yapısıdır. Türkiye Türkçesine -*mAsIyIA*, -*mAkIA* şeklinde çevrilebilir. Yapıdaki *arkalı*

kelimesi *arka+lı* biçimine dayanan vasıtasıyla, aracılığıyla sayesinde gibi anlamlara sahip isimlerle kullanılan bir edattır. Yapının iyelik ekli biçimleri de mevcuttur.

tutulmagı arkalı “yapılması sayesinde” < *tut-u-l-mak+ı arkalı*

Sebäbi toy tutulmagı arkalı gelin alnıp berlen oglana özbaşdak öy tutupdırlar. “Çünkü düğün yapılması sayesinde / yapmakla gelin alınıp verilen erkeğe müstakil bir ev tutarlar.” (Ilyasova, 2005: 22).

2.3.1.1.2. -mAK(+iyelik) + barada

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar eki ve *barada* “hakkında, hususunda” edatının birleşiminden meydana gelen yapı -mAk *hakkında / hususunda* şeklinde Türkiye Türkçesine çevrilebilir. Ekin, iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilen yapılarıyla da taranan eserlerde karşılaşılmıştır.

etmek barada “etmek hususunda” < *et-mek barada*

/.../ Sibire sürgün etmek barada hüküm çıkardı. “Sibirya’ya sürgün etmek hususunda hüküm çıkardı.” (Govşudov, 1989: 447).

bermek barada “verme konusunda” < *ber-mek barada*

Sud Annala on yıl, Italmaza bolsa iñ ağır cezayı bermek barada hüküm çıkardı. “Mahkeme; Annal’a on yıl, Italmaz’a ise en ağır cezayı verme konusunda hüküm çıkardı.” (Aşır, 1986: 227).

iberilmegi barada “gönderilmesi hakkında” < *iber-i-l-mek+i barada*

Teymirleñ, Ependiniñ yaşayan obasına yene bir urkaçı piliñ iberilmegi barada hüküm edipdir. “Timur, Hocanın yaşadığı obaya bir de dişi filin gönderilmesi hakkında emir vermiş.” (Özkan, 1999: 212).

2.3.1.1.3. -mAK(+iyelik) + bilen

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar eki ve *bilen* “ile” edatının birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. İyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildiren kullanımları olduğu gibi şahıs bildirmeyen yapıları da vardır. Türkiye Türkçesine

-mAkla, -mAsIyla şeklinde çevrilebilen yapı Türkmen Türkçesinde işlek kullanılan birleşik zarf-fiil eklerindedir.

yazmak bilen “yazmakla” < *yaz-mak bilen*

Yokarkı yagdayı şeyle çintgäp yazmak bilen, gulak asana bir hakikatı aytmak isleyärin. “Yukarıdaki durumu böyle muhakeme edip yazmakla bir hakikati göstermeye çalışıyorum.” (Ezizov, 1995: XIII).

aytmak bilen “söylemekle” < *ayt-mak bilen*

Bu habarları aytmak bilen onu özündenem beter hovsala saldı. “Bu haberleri söylemekle onu kendisinden de beter bir telaşa itti.” (Govşudov, 1989: 119).

çıkmağı bilen “çıkmasıyla” < *çık-mak+ı bilen*

Şol asırıň ortalarında Çengiz haniň aradan çıkmağı bilen, Orta Asiya onuň ulı oğlu Çagatayıň goluna geçyär. “Bu yüzyılın ortalarında Cengiz Han’ın aradan çıkmasıyla Orta Asya onun büyük oğlu Çağatay’ın eline geçmiştir.” (Kılıç, 1997: 57).

2.3.1.1.4. -mAK(+iyelik) + hakda

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar ekinin *hakda* “hakkında, konusunda” kelimesiyle birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -mA konusunda, -mAK konusunda, -mAK hakkında ve -mAsIndAn şekilleriyle çevrilebilen yapı iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilir.

işmek hakda “örme konusunda” < *iş-mek hakda*

Emma meniň bilegimniň yagınlığındakı yalı yüp işmek hakda düybünden gürrüň bolmandı diyipdir. “Fakat benim bileğim kalınlığında ip örme konusunda hiçbir konuşma geçmedi demiş.” (Özkan, 1999: 243).

alınmağı hakda “istila edilmesinden” < *al-ı-n-mak+ı hakda*

Bu tarihi oçerkiň adı Gökdepe galası bolsa-da, onda başdanayaga Ahalıň basılıp alınmağı hakda gürrüň baryar. “Bu tarihi makalenin adı Gökdepe Kalesi olsa da makalede ekseriyetle Ahal’in istila edilmesinden bahsedilmektedir.” (Hocageldiyev, 1991: 1).

geçmek hakda “geçmek hakkındaki” < geç-mek hakda

1928-nci yılıñ 3-nci januarında Türkmenistanda Latin elipbiyine geçmek hakda karar kabul edildi. “3 Ocak 1928’te Türkmenistan’da Latin alfabesine geçmek hakkındaki karar kabul edildi.” (Kılıç, 1997: 59).

2.3.1.1.5.-mAK(+iyelik) + için

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar ekinin *üçin* “için” edatıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekinin işlevi sebep bildirmektir. Türkiye Türkçesinde de aynı kullanım vardır. Türkmen Türkçesinde çok işlek olan yapı, iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilir.

sınamak için “sınamak için” < sina-mak için

Heleyleri onu sınamak için soñkı bazara çenli iki sanı alaça dokayarlar. “[Hüdayberdi’nin] Kadınları onu sınamak için bir sonraki pazara kadar iki tane basma dokumuşlar.” (Reichl, 1982: 32).

övmek için “öğrenmek için” < övren-mek için

Övrenmek için sınanıp görýän diyipdir. “Öğrenmek için deneme yapıyorum demiş.” (Özkan, 1999: 214).

saldırmak için “inşa ettirmek için” < sal-dır-mak için

Biz bu galanı saldırmak için velayatdan ussa çağırdık. “Biz bu kaleyi inşa ettirmek için / yaptırmak için vilayetten usta çağırdık.” (Govşudov, 1989: 5).

çekmek için “çekmek için” < çek-mek için

Ol suv çekmek için guynıñ üstüne egilende onuñ düybünde Ayıñ şeklini görüpdür. “O, su çekmek için kuyunun başında eğildiğinde kuyunun dibinde ayın şeklini görmüş.” (Durdıyeva, 2006: 11).

yeñmegi için “galip gelmesi için” < yeñ-mek+i için

Patışa yaragınıñ yeñmegi için çalışmadı. “Padişah güçlerinin [savaşta] galip gelmesi için mücadele vermedi.” (Govşudov, 1989: 884).

2.3.1.1.6. -mAK + yalı

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar ekinin *yalı* edatıyla birlikte kullanılmasıya oluşur. Bu edat Çağatay Türkçesindeki *yanglıg* “gibi” > *yalı* değişimi sonucu olmalıdır.

soramak yalı “sormak gibi” < *sora-mak yalı*

Dessanlarımızda-da suvdan salam ibermek, suvdan yarını soramak yalı yagdaylar beyan edilyär. “Destanlarımızda da suyla haber göndermek ve sudan sevgiliyi sormak gibi durumlar anlatılmaktadır.” (Ilyasova, 2005: 18).

2.3.1.1.7. -mAK+iyelik+A + görä

Bir önceki yapıda olduğu gibi -mAK mastar eki *görä* edatıyla birleşirken yönelme hali eki alarak birleşik zarf-fiil meydana gelir. Türkiye Türkçesine -*DIğInA göre* yapısıyla çevirmek gerekmektedir.

yazmagına görä “yazdığına göre” < *yaz-mak+ı+n+a göre*

Türkmenistandan alternatif haberleri çap edyän habartm.org vebsaytınıñ yazmagına görä, Polat Türkmenistanıñ gündogarındaki Şagal posyologında yerleşyän türmede saklanıpdır. “Türkmenistan’da alternatif haberleri neşreden habartm.org sitesinin yazdığına göre Polat, Türkmenistan’ın doğusundaki Çakal Köyü’ndeki cezaevinde tutulmuş.”¹²

2.3.1.1.8. -mAK + maksat+iyelik + bilen

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar ekinin iyelik eki almış *maksat* “amaç, niyet” kelimesiyle *bilen* “ile” edatının birleşiminden oluşan Türkiye Türkçesine -*mAk amacıyla / maksadıyla* şeklinde çevrilebilen birleşik zarf-fiil ekidir.

---

¹²<http://www.azathabar.org/content/article/26690097.html> (Erişim Tarihi: 18.11.2014)

kadalaşdırmak maksadı bilen “kurallaştırmak maksadıyla” < kadalaş-dır-mak maksad+ı bilen

1930-nci yılın 19-23-nci Mayıs ayında paytagt Aşgabat şäherinde Türkmen edebî diliniň praktikî meselelerini kadalaşdırmak maksadı bilen, 1-nci konferans geçirildi. “1930 yılı 19-23 Mayıs tarihleri arasında başkent Aşkaabat şehrinde Türkmen edebî dilinin uygulanması meselelerini kurallaştırmak maksadıyla birinci konferans düzenlendi.” (Kılıç, 1997: 59).

2.3.1.1.9. -mAK+iyelik+dAn + soňra

Türkmen Türkçesinde *soňra* edatının -mAK mastar ekinin +dAn ayrılma hali ekiyle genişlemiş yapısı olan -mAKdAn ekinin üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Ana eylemden zamanca öncelik bildirme işlevine sahip olan yapı Türkiye Türkçesine -mAsIndAn sonra şeklinde çevrilebilir.

alınmagından soňra “alınmasından sonra” < al-ı-n-mak+ı+n+dan soňra

Gökdepaniň basılıp alınmagından soňra, galanı goryyan ve sanları müňlere barıp yeten türkmenler, general Skobeleviň buyruğı bilen gılıçdan geçirildi. “Göktepe’nin basılıp alınmasından sonra kaleyi koruyan ve sayıları binlere varan Türkmenler General Skobelev’in emriyle kılıçtan geçirildi.” (Kılıç, 1997: 113).

2.3.1.1.10. -mAK+iyelik + sebäpli

Türkmençe-Türkçe Sözlük’te (1995: 567); +den ötürü, +den dolayı anlamlarında son çekim edatı olarak verilen *sebäpli* kelimesinin iyelik eki almış -mAK mastar eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -DIğInDAn yapısıyla çevrilmektedir.

akmagı sebäpli “aktığından” < ak-mak+ı sebäp+li

Yarasından köp gan akmagı sebäpli, onda ısgın-deramat galmandı. “Yarasından çok kan aktığından mecali kalmamıştı.” (Govşudov, 1989: 112-113).

2.3.1.2. -Xş + edat tarzındaki zarf-filler

2.3.1.2.1. -Xş+iyelik + barada

Türkmen Türkçesinde -Xş mastar ekinin *barada* “hakkında” edatıyla kullanılması sonucunda ortaya çıkan yapıdır. Türkiye Türkçesine -İşI hakkında ve -mAsI hakkında şeklinde çevrilebilen yapının iyelik eki almış kullanımları da vardır. İyelik ekinin mastara gelmesinin yanında edata gelmiş şekillerinin de bulunduğunu yapmış olduğumuz taramalarda örnekledik.

Mastar ekinin -Xş şeklinde alınmasının sebebi daha önce de izah edildiği gibi Türkmen Türkçesi yazı dilinde dudak uyumunun ilk iki hecede geçerlidir. İlk iki heceye ekin ünlüsü yuvarlak ünlülü olabilmesi ilk iki heceden sonra düz dar ünlülü olmasından ek -Xş şeklinde alınmıştır.

ayrılışı barasıda “ayrılışı hakkında” < *ayır-ı-l-ış+ı barasıda*

Oguz iliniñ 24 taypa ayrılışı barasıda Şeçere-ye Terakimede şeyle diyilyär. “Oğuzların yirmi dört boya ayrılışı hakkında Şeçere-i Terakime’de şöyle bahsedilir.”¹³

dakışı barada “vermesi hakkında” < *dak-ış+ı barada*

Gorkut atanıñ oğlanlara at dakışı barada, Gultegin hanıñ daş mazarında şeyle yazılıpdır. “Korkut Atanın çocuklara ad vermesi hakkında Kül Tigin Hanın taş mezarında şöyle yazılmış.”¹⁴

ösüşü barada “gelişimi hakkında” < *ös-üş+i barada*

Türkmen diliniñ tarihi ösüşü barada söz açmazdan ozal, Orta Asiya Halklarınıñ Orta Asır Dil ve Edebiyatlarınıñ yagdayına biraz durup geçeyliñ. “Türkmen dilinin tarihi gelişimi hakkında söz açmadan evvel Orta Asya Halklarının dil ve edebiyatının durumlarına biraz değinelim.” (Kılıç, 1997: 57).

¹³http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

¹⁴http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

2.3.1.2.2. -Xş+iyelik + boyunça

Türkmen Türkçesinde -Xş mastar ekinin *boyunça* “+A göre / uyarınca” edatıyla kullanılması sonucunda ortaya çıkan yapıdır. Boyunça kelimesi *boy+u+n+ça* sonucunda ortaya çıkmıştır.

düşünşim boyunça “düşünmeme göre, fikriyatıma göre” < *düşün-üş+im boyunça*
Meniň düşünşim boyunça, bize yer-suv bererler. “Benim fikriyatıma göre bize yer ve su verirler.” (Aşır, 1986: 127).

2.3.1.2.3. -Xş+iyelik+A + görä

Türkmen Türkçesinde -Xş mastar eki *görä* edatıyla birleştiğinde kendisinden sonra iyelik eki ve +A yönelme hali eki almaktadır. Türkiye Türkçesine +A *göre* ve -*DIĞI* *kadarıyla* şeklinde çevrilebilir. *Göre* edatı ise zarf-fiil kalıplaşmasıyla ortaya çıkan fiil kökenli bir edattır.

yadıma düşüşine görä “hatırladığım kadarıyla” < *düş-üş+i+n+e gör-e*
Yadıma düşüşine görä ol özünüň tayarlan kitaplarınıň birine de şu goşgını salmandı. “Hatırladığım kadarıyla kendisinin hazırladığı kitaplarının birine de bu şiiri eklemedi.” (Ezizov, 1995: XIII).

aydışına görä “söylediğine göre” < *ayt-ış+ı+n+a gör-e*
Sarman atanıň aydışına görä onuň çaga vagıtları obalarında Üzümgül ece diyen bir garrı ayal bar eken. “Sarman Ata’nın söylediğine göre onun çocukluk dönemlerinde obalarında Üzümgül Ece denilen bir nine varmış.”¹⁵

2.3.1.2.4. -Xş+iyelik + hakda

Türkmen Türkçesinde hakkında hususunda anlamına gelen *hakda* edatının iyelik eki almış -Xş mastar ekinin üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil yapısıdır.

gidişleri hakda “gidişlerini” < *git-iş+leri hakda*
Oña gidişleri hakda gürrüň bermäge başladı. “Ona gidişlerini anlatmaya başladı.” (Govşudov, 1989: 292).

¹⁵<http://www.gollanma.com/> (Erişim tarihi: 09.03.2015)

2.3.1.2.5. -Xş+iyelik + kimin

Türkmen Türkçesinde -Xş mastar ekinin *kimin* “gibi” edatıyla birleşiminden meydana gelen yapıdır. Türkiye Türkçesine -*DIĞI gibi* şeklinde çevrilebilir. *Kimin* edatı ise *kip+i+n* > *kibin* > *kimin* biçiminden kalıplaşmıştır. Gülensoy (2007: 526), *kimin* edatının Anadolu Ağızlarında var olduğunu ifade eder.

Banguoğlu bu yapı için (1974: 581), iki kılışı doğrudan doğruya karşılaştıran ve bu karşılaştırma sonucu bir gerçeği ifade eder.

boluşı kimin “olduğu gibi” < *bol-uş+ı kimin*

Edil Gorkut ata boluşı kimin Türkmenlerde yañı yakına çenli aygır (baytal) etini iymek däbi bolupdır. “Tıpkı Korkut Ata’da olduğu gibi Türkmenlerde de yakın zamana kadar at eti yemek bir gelenek olmuştur.”¹⁶

2.3.1.2.6. -Xş+iyelik + yalı

Türkmen Türkçesinde -Xş mastar ekinin *yalı* “gibi, kadar” edatıyla kullanılmasından oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Bu edat, Çağatay Türkçesindeki *yanglıg* “gibi” > *yalı* değişimi sonucu olmalıdır. Yapının iyelik eki vasıtasıyla şahıs bildiren kullanımları olduğu gibi şahıs bildirmeyen yapıları da vardır. Türkiye Türkçesine -*DIĞI gibi* şeklinde çevrilmektedir.

aydışı yalı “dediği gibi” < *ayt-ış+ı yalı*

Hanı men şol tovuğı bir sallarlap göreyin, onuñ agramı şol garrınıñ aydışı yalı on gadak barmıka? diyyer. “Hani ben şu tavuğu bir tartayım. Bakalım onun ağırlığı şu ihtiyar kadının dediği gibi beş kilo var mı? demiş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 78).

görnüşü yalı “göründüğü gibi” < *gör-ü-n-üş+i yalı*

Emma bu gala daşından görnüşü yalı arkayın dälđi. “Fakat bu kale dışarıdan göründüğü gibi sakın değildi.” (Govşudov, 1989: 4).

¹⁶http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

geçişimiz yalı “belirttiğimiz gibi” < *geç-iş+imiz yalı*

Eger onda-da gutulmasa, öñ aydıp geçişimiz yalı usulda eşegiñ süydüni bermeli.
“Eğer o zaman da iyileşmezse daha önce belirttiğimiz gibi eşeğin sütü verilmeli.”
(Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 187).

aydışñız yalı “söylediğiniz gibi” < *ayt-ış+ıñız yalı*

Hava, hava yoldaş mayor edil siziñ aydışñız yalı biziñ ata-babalarımız şeyle kerametli bolupdırlar. “Evet, yoldaş binbaşı tıpkı sizin söylediğiniz gibi bizim ata-babalarımız böyle kerametliyidiler.” (Govşudov, 1990: 222).

2.3.2. Sıfat-fiil + edat tarzındaki zarf-fiiller

Bu bölümde sıfat-fiillerin edatlarla birlikte kullanılmasıyla meydana gelen birleşik zarf-fiil yapıları ele alınacaktır.

2.3.2.1. -An + edat tarzındaki zarf-fiiller

Yaptığımız taramalar neticesinde Türkmen Türkçesinde edatlarla birlikte birleşik zarf-fiil oluşturan en işlek sıfat-fiil ekinin -An olduğu görülmüştür.

2.3.2.1.1. -An + badına

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin, *badına* “hemen, derhal” edatıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil yapısıdır. Türkiye Türkçesine -Xr...-mAz veya -DIĞI sırada yapılarıyla çevrilebilir.

giren badına “girdiği sırada” < *gir-en badına*

Oglan giren badına ol gız hem gözenekden uçup giden. “Çocuk [eve] girdiği sırada kız da kafesten uçup gitmiş.” (Reichl, 1982: 19).

giren badına “girer girmez” < *gir-en badına*

Nazar giren badına bir tüpeñi Nurberdä uzatdı, yene birini Bäşime berdi. “Nazar girer girmez bir tüfeğini Nurberde’ye uzattı birini de Beşim’e verdi.” (Aşır, 1986: 6).

açan badına “açar açmaz” < aç-an badına

Ol torbaniň agzını açan badına tovşan turup gaçıdır. “Torbanın ağzını açar açmaz tavşan kaçar gider.” (Özkan, 1999: 216).

eşiden badına “duyar duymaz” < eşit-en badına

Ependi bu hakda eşiden badına assırnlık bilen goş-köteline göterip, öz obasına gaçıdır. “Hoca bu haberi duyar duymaz kimseye fark ettirmeden eşyalarını toplayıp köyüne kaçar.” (Özkan, 1999: 226).

2.3.2.1.2. -An + bolsa

Buradaki *bolsa* aslında Türkiye Türkçesindeki “ise” edatının karşılığıdır. Bu yapı şart işlevinin dışında bir zarf-fiil olarak düşünüldüğünde *-cAk olsa* şeklinde çevirilmesi gerekmektedir.

başlanan bolsa “başlayacak olsa” < başla-n-an bolsa

Bir yerde bir erbetlik başlanan bolsa, türkmeniňem başında bardır. “Bir yerde bir fenalık başlayacak olsa Türkmen’in de başına varır.” (Velsapar, 2005: 60).

oturan bolsa “oturacak olsa” < otur-an bolsa

Eger meniň yerimde olarıň özi oturan bolsa, olaram meni yok ederdi. “Benim yerimde onlar oturacak olsa onlar da beni öldürürdü.” (Velsapar, 2002: 311).

2.3.2.1.3. -An + soň

Türkmen Türkçesinde *-An* sıfat-fiil ekiyle *soň* zarfının birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Ek, diğer birleşik zarf-fiil yapılarından farklı olarak bitişik yazılır fakat söz konusu ekin *+dAn* ayrılma hali ekiyle genişletilmiş biçimi ise ayrı yazılır (Bkz. § 2.3.2.1.8. *-An+dAn soň*).

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

1. Ek, Türkiye Türkçesinde çok defa *-DıktAn sonra* yapısıyla çevrilmektedir.

gelensoñ “geldikten sonra” < *gel-en soñ*

Ependi öyelerine gelensoñ, sövdagäri çağırıp, onuñ zatlarını ızına gaytarıp beripdir. “Hoca evlerine geldikten sonra taciri çağırıp tacirin eşyalarını geri vermiş.” (Durdıyeva, 2006: 9)

gidensoñ “gittikten sonra” < *git-en soñ*

Ayal çıkıp gidensoñ, öye ümsümlük aralaşıp, balıkçı yene de gözlerini yumdı. “Kadın çıkıp gittikten sonra eve sessizlik çökmesiyle balıkçı iyice gözlerini yumdu.” (Velsapar, 2010: 5).

atansoñ “attıktan sonra” < *at-an soñ*

Dañ atansoñ tilki bagırtlak, käkilik üçüsi yola düşüp urganlar. “Tan attıktan sonra / şafak söktükten sonra tilki, bağırtlak ve keklik üçü birlikte yola çıkmışlar.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 82).

gutaransoñ “bittikten sonra” < *gutar-an soñ*

Okuv gutaransoñ, bile gideliñ. “Ders bittikten sonra beraber gidelim.” (Aşır, 1986: 103).

2. Ek, Türkmen Türkçesinde bazen sebep bildiren işlevde kullanılır. Bu durumda söz konusu eki Türkiye Türkçesine *-Diğİ için* yapısıyla çevirmek uygun olacaktır.

çekinensoñ “çekindiği için” < *çekin+en soñ*

Emma toy günü vezipeli mihmanlarıñ yanında gızmalık edip, köpüñ gözünden düşmeginden çekinensoñ razı bolmacak zadına razılık berdi. “Fakat toy günü davetli misafirlerin yanında kızarak çoğunun gözünden düşmekten çekindiği için kabul edilmeyecek şeyleri kabul etti.” (Velsapar, 2010: 58).

2.3.2.1.4. -An+iyelik + sebäpli

Türkmen Türkçesinde birleşik zarf-fiil yapımında çok işlek olarak kullanılan -An sıfat-fiil ekinin üzerine *sebäpli* edatının gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil yapısıdır. Sebep bildiren işlevde kullanılan ek Türkiye Türkçesine -*DIğInDAn*, -*DIğI için* şeklinde çevrilebilir.

okap duranı sebäpli “okuduğundan” < *oka-ıp dur-an sebäp+li*

/.../ adam arka tarapımda ähli yazanımy *okap duranı sebäpli*, islän zadımı yazıp *bilemok*. “/.../ adam arka tarafımdan tüm yazdıklarımı okuduğundan istediğim şeyi yazamadım.” (Durdıyeva, 2006: 68).

2.3.2.1.5. -An(+iyelik) + yalı

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin *yalı* “gibi, kadar” edatıyla birleşiminden oluşan birleşik zarf-fiil yapısıdır. Ekin iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirme özelliği vardır. Türkiye Türkçesine çevrilirken edilgen görünüşe girebilir.

aňan yalı “düşünür gibi” < *aň-an yalı*

Nazar bir zat aňan yalı bolup, öyüne tarap seredende Şirin caydan çıkdi. “Nazar bir şey düşünür gibi olup eve doğru baktığında Şirin evden çıktı.” (Aşır, 1986: 2).

diyen yalı “denildiği gibi” < *diy-en yalı*

Muňa garamazdan, eser bütünleyin diyen yalı Oguz Türklerinden söz açyar. “Buna rağmen eser tümüyle denildiği gibi Oguz Türklerinden bahseder.”¹⁷

diyenleri yalı “dedikleri gibi” < *diy-en+leri yalı*

Patışa gelip görse, diyenleri yalı. “Padişah gelip görmüş ki dedikleri gibiymiş” (Reichl, 1982: 17).

¹⁷http://turkmensahramedia.net/tu_sanadlar/files/Gorkut.pdf (Erişim tarihi: 02.05.2015)

2.3.2.1.6. -An + yerde

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin *yerde* kelimesiyle birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil yapısıdır. Bu yapının unsuru olan *yerde* aşağıdaki örnekte isim olmaktan çok edatlaşma temayülünde olduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesine -*DIĞI sırada* şeklinde çevrilmektedir.

övrülen yerde “döndüğü sırada” < *övrül-en yerde*

Yeñnesi öyüñ gapdalına övrülen yerde öñünden Bossan diyen orta yaşan ayal çıkdı. “Yengesi evin tarafına döndüğü sırada önüne Bossan denilen orta yaşta bir kadın çıktı.” (Sarıhanov, 2007: 18).

2.3.2.1.7. -An+A + çenli

Türkmen Türkçesinde kadar, değin anlamlarında olan *çenli* edatının +A yönelme hali eki almış -An sıfat-fiil ekinin üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*AnA kadar* şeklinde çevrilmektedir.

gutarana çenli “bitene kadar” < *gutar-an+a çenli*

Ors häkimiyetini asla kabul etmeris, din duşmanımız bolan orslar bilen ganımızıñ, iñ soñkı damcası gutarana çenli uruşarıs. “Rus hâkimiyetini asla kabul etmiyoruz, din düşmanımız olan Ruslarla kanımızın en son damlası bitene kadar savaşıyoruz” (Kılıç, 1997: 114).

2.3.2.1.8. -An+dAn + soñ

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil eki, *soñ* zarfıyla birleşirken +*dAn* ayrılma hali eki olarak genişler. Söz konusu yapı, -An + *soñ* birleşik zarf-fiil ekinden farklı olarak ayrı yazıldığı taranan metinlerde tespit edilmiştir (Bkz. § 2.3.2.1.3. -An + *soñ*). Türkiye Türkçesine -*dIktAn sonra* / -*dUktAn sonra* şeklinde çevrilmektedir.

gutarandan soñ “bitirdikten sonra” < *gutar-an+dan soñ*

Ussalar işini gutarandan soñ, muzzunu cemaat tölemeli, tä gala salnıp gutarıyança, ussalarıñ iyecek içceginem cemaat çekmeli edildi. “Ustalar işini bitirdikten sonra masrafları cemaat ödemeli, kale inşa edilip bitirilinceye kadar ustaların yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını da cemaat karşılamalıdır.” (Govşudov, 1989: 5).

geçenden soň “geçtikten sonra” < *geç-en+den soň*

Birnäçe gün geçenden soň, imamiň ızında diňe üç adam galdı. “Birkaç gün geçtikten sonra imamın arkasında sadece üç adam kaldı.” (Govşudov, 1989: 11).

bolandan soň “olduktan sonra” < *bol-an+dan soň*

Baymırat keyik bolandan soň her şahına bir kövşüni ildirip, Ecekecan’ın yanına gelipdir. “Baymırat geyik olduktan sonra her boynuzlarına bir ayakkabı bağlayıp Ecekecan’ın yanına gelmiş.” (Reichl, 1982: 26).

2.3.2.1.9. -An+dAn + soňra

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin ayrılma hali +dAn ekiyle genişlemiş şekli olan -AndAn yapısının *soňra* zarfıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*DıktAn sonra* şeklinde çevirmek gerekmektedir. Yaptığımız taramalarda kullanımının sık olmadığı görülmüştür.

geçeñden sonra “geçtikten sonra” < *geç-en+den soňra*

İki ay geçenden soňra, bu iki şuňkarı insiň-cinsiň patışası bolan gazı patışa Zahireddin Muhammediň huzurına Kabula ugratdılar. “İki ay geçtikten sonra bu iki sunguru insanların ve cinlerin padişahı Zahiruddin Muhammed’in huzuruna Kabil’e gönderdiler.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 18).

edenden soňra “ettikten sonra” < *et-en+den soňra*

1879-nci yılıñ 2-nci Februarında türkmen tofraklarınıñ basılıp alınmagını karar eden orslarıñ goşunları, yol ugrundaki ähli şäher ve obaları veyran edenden soňra, şol yılıñ 9-ncı September günü, Gökdefe galasına üç taraftan hücüme geçyärler. “2 Şubat 1879’da Türkmen topraklarının basılarak alınmasına karar veren Rus orduları, karşılaştıkları tüm şehir ve obaları viran ettikten sonra, 9 Eylül’de Göktepe Kalesi’ne üç taraftan hücüme başladılar.” (Kılıç, 1997: 116).

2.3.2.1.10. -An+dIK+iyelik + hakda

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil eki üzerine *i-* yardımcı eylemiyle -dIK sıfat-fiil ekinin gelmesiyle oluşan -AndIK yapısı *hakda* “hakkında” edatıyla birleşirken birleşik zarf-fiil eki meydana gelir. Ek, iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilir. Bu yapı Türkiye Türkçesine -mA+iyelik *hakkında* ve -DIĞI *hakkında* yapılarıyla çevrilebilmektedir.

Bu yapı ve beraberinde ileriki sayfalarda karşımıza çıkacak olan -An+dIK+iyelik + *sebäpli*, -cAk+dIk+iyelik + *barada*, -yAn+dIK+iyelik + *hak+da*, -yAn+dIK+iyelik + *sebäpli*, -yAn+dIk+iyelik + *üçin* birleşik yapılarda bir sorun vardır. Bütün bu yapılarda yer alan +dIK unsuru ilk bakışta Türkiye Türkçesinde de bulunan -DXK sıfat-fiil ekine benzemektedir. Ne var ki ister mastar, ister zarf-fiil isterse sıfat-fiil olsun Türkçede iki fiilimsi üst üste gelemez. Burada yanlış kullanım sonucu meydana gelen bir istisnai durum düşünülebilir. Hem isimlere hem de sıfat-fiillere gelen bu ek, aslında *i-dük* > *idük* > +dIK sonucu yani aslında *i-* fiilinin -dUK sıfat-fiiliyle birlikte kalıplaşması sonucu, Türkiye Türkçesinde “ne idüğü belirsiz” ifadesinde de de görüldüğü gibi, ortaya *idük* çıkmış olmalı ve bu kelime başta ünlünün düşmesiyle ekleşmiş olmalıdır. Bu konuda en ayrıntılı çalışmayı Rıdvan Öztürk yapmıştır. Öztürk makalesinde bizim burada ele aldığımız yapıları *idük* yapısının “Geçici isim tabanlarına getirilişi” başlığı altında incelemiştir (Öztürk, 2003: 6).

öldürendikleri hakda “öldürmeleri hakkında” < *öl-dür-endik+leri hakda*

Hem üç sanı soldatı öldürendikleri hakda gürrüñ edipdirler. “Ve üç askeri öldürmeleri hakkında konuşuyorlar.” (Övezbayev, 1991: 12).

düşendigi hakda “geldiği hakkında” < *düş-endik-i hakda*

Başına nähili işler düşendigi hakda oylanyardı. “Başına ne işler geldiği hakkında düşünüyordu.” (Govşudov, 1989: 122).

2.3.2.1.11. -An+dIK+iyelik + sebäpli

Türkmençe-Türkçe Sözlük’te (1995: 567); +den *ötürü*, +den *dolayı* anlamlarında son çekim edatı olarak verilen *sebäpli* kelimesinin +dIK sıfat-fiil ekiyle genişletilmiş -An sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Sebep bildiren zarf-

fiil işlevinde olan ek, iyelik eki alabilmektedir. Türkiye Türkçesine çevirirken *-DIĞI için*, *-DIĞInDAn* yapılarını kullanmak uygun olacaktır.

goşulandığı sebäpli “katıldığı için” < *goş-u-l-andık+ı sebäp+li*

Yok, ol aramıza goşulandığı sebäpli bizdendir diyip cogap beripdir. “Hayır, o aramıza katıldığı için bizdendir diye cevap vermiş.” (Cahız, 2013: 7).

2.3.2.1.12. -An+iyelik + bəri

Türkmen Türkçesinde *-An* sıfat-fiili ekinin iyelik eki olarak *bəri* “beri” edatıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Söz konusu yapıya işlevi açısından baktığımızda eski Türkçedeki *-gAll* zarf-fiil ekinin diğer Türk lehçelerindeki görünümü olan *-gAnI* ekinden ön sesteki /g-/ ünsüzünün düşmesi sonucu oluşan *-AnI* biçimi de olabileceği de ihtimal dâhilinde gözükabilir. Ancak aşağıdaki örnekte görüleceği üzere ekin sonunda iyelik eki olması diğer lehçelerdeki *-gAnI* biçiminden farklı olduğunu göstermektedir.

gelenleri bəri “geldikleri beri” < *gel-en+leri bəri*

Gelenleri bəri ähli söveşlere işeññirlik bilen gatnaşan marılılar bu gezek 200 atlısını yitiripdir. “Geldikleri beri, tüm savaşlara aktif olarak katılan Mervliler bu defa iki yüz atlısını kaybetmiş.” (Hocageldiyev, 1991: 53).

2.3.2.1.13. -An+iyelik + bilen

Türkmen Türkçesinde *-An* sıfat-fiil ekinin *bilen* “ile” edatıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil yapısıdır. İyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilen bir yapıdır. Türkiye Türkçesine *-mAkIA* yapısıyla çevrilebilir.

öldüreniñ bilen “öldürmekle” < *öl-dür-en+iñ bilen*

Barıbir meni öldüreniñ bilen seniñ agzıñ yagcarmaz, sebäbi meniñ etim acıdır. “Beni öldürmekle senin ağzın tatlanmaz çünkü benim etim acıdır.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 10).

2.3.2.1.14. -An+iyelik+dAn + soň

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin +dAn ayrılma hali ekiyle genişleyerek *soň* “son” edatıyla birleşiminden teşekkül eden birleşik zarf-fiil ekidir. Türkmen Türkçesinde işlek olarak kullanılan yapı Türkiye Türkçesine -*DiktAn sonra* şeklinde çevrilebilir.

başlanımdan soň “başladıktan sonra” < *başla-an+ım+dan soň*

Men urup başlanımdan soň bolsa, üçüsem gaçyp gitdi. “Ben vurmaya başladıktan sonra üçü de kaçıp gitdi.” (Aşır, 1986: 101).

goybereniňden soň “bıraktıktan sonra” < *goyber-en+iň+den soň*

Üçüncisini bolsa meni goybereniňden soň aydayın diyipdir. “Üçüncüsünü ise beni bıraktıktan sonra söyleyeceğim demiş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 10).

2.3.2.1.15. -An+iyelik + için

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin *üçin* “için” edatıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil yapısıdır. Ekin, +*IK* ekiyle genişletilmiş şekli de vardır (Bkz. § 2.3.2.1.16. -An+IK+iyelik + için). Ek, iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilir. Türkmen Türkçesinde işlek olarak kullanılan ek Türkiye Türkçesine -*DIğI için* yapısıyla çevrilmektedir.

Zarffiillerin iyelik ekleri almış ve kimden çekim eki yerine *için* takısı ile uzatılmış şekilleri sebep cümlelerinde kullanılır (Banguoğlu, 1974: 583).

urşanı için “dövüştüğü için” < *uruş-an+ı için*

Bay ogulları bilen urşanı için agaları oňa temmi bererdi. “Ağanın oğulları ile dövüştüğü için ağabeyleri ona ceza verirdi.” (Aşır, 1986: 1).

gelenim için “geldiğim için” < *gel-en+im için*

Yaňı hokgarıň yanından gelenim için ganatlarımıň güyci yok. “Biraz önce turnanın yanından geldiğim için kanatlarımın gücü yok.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 52).

edeniň üçin “ettiğiniz için” < et-en+iň üçin

Olar merhamet edeniň üçin sizden gaty razı.“Onlar, merhamet ettiğiniz için çok mutlular.” (Özkan, 1999: 212).

2.3.2.1.16. -An+IIK+iyelik + üçin

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin +IIK ekiyle genişleyerek meydana geldiği -AnIIK yapısının iyelik eki alarak *üçin* edatıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Bir önceki yapıda olduğu gibi Türkiye Türkçesine -DIĞI için yapısıyla çevrilmektedir.

bolanlığı üçin “olduğu için” < bol-anlık+ı üçin

Teklip duydansız bolanlığı üçin ol yerinden turup biraz oyurgandı. “Teklif ani olduğu için o yerinde durarak biraz düşündü.” (Ezizov, 1995: XVII).

2.3.2.1.17. -An + dövür+iyelik+dA

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin *dövür* “zaman, devir” kelimesiyle birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Söz konusu ekin teşekkülünde edat gibi görev yapan *dövür* kelimesi iyelik eki alarak +dA bulunma hali ekiyle genişler. Türkiye Türkçesine -DIĞI sırada / -DIĞI vakitte şeklinde çevrilmektedir.

bolan dövürlerinde “olduğu vakitte” < bol-an dövür+leri+n+de

Ependiniň kazı bolan dövürlerinde bir adam öz davagärını kazıhana getirip /.../ diyipdir. “Hocanın kadı olduğu vakitte / olduğu sırada bir adam şikâyetçi olduğu kimseyi mahkemeye getirerek /.../ demiş.” (Özkan, 1999: 228).

2.3.2.1.18. -An + mahal+iyelik(+dA)

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin *mahal* “zaman, sırasında” kelimesiyle yan yana gelmesinden oluşan birleşik zarf-fiil yapısıdır. Söz konusu ekin teşekkülünde edat gibi görev yapan *mahal* kelimesinin +dA bulunma hali ekiyle genişlediği örnekler de taranan metinlerde tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesine -DIĞInDA veya -DIĞI sırada şeklinde çevrilmesi gerekmektedir.

acıgan mahalı “acıktığında” < *acık-an mahal+ı*

Soñra şuñkar acıgan mahalı, oña berilyän tagamı şol suva garıp yidirseler, ol gutular. “Ardından sungur acıktığında ona verilen yemi suyla¹⁸ karıştırıp yedirirseler iyileşir.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 19).

okan mahalı “okuduğu sırada” < *oka-an mahal+ı*

Hızır pikirlenenimde başga bir avtor goşgusını okan mahalı /.../ şular yalı bolupdır. “Şimdi düşündüğümde başka bir yazarın şiirini okuduğu sırada /.../ bunlar gibi olmuş.” (Ezizov, 1995: XIV).

govşurılan mahalında “teslim edildiği sırada” < *govşur-ı-l-an mahal+ı+nda*

Şuñkar govşurılan mahalında ol ganatını kakmalı dälđir. “Sungur teslim edildiği sırada / teslim edildiğinde [sungurun] kanatlarını yonmamak gerekir.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 19).

2.3.2.1.19. -An + vagt+iyelik

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiilinin *vagt* kelimesiyle birlikte kullanımından meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*DIğIndA*, -*DIğl zaman* veya -*IncA* yapısıyla çevrilmektedir. Söz konusu yapının *vagt* kelimesine bulunma hali eki getirilerek oluşturulduğu biçimi de vardır (Bkz. § 2.3.2.1.20. -An + vagt +iyelik+da).

geyen vagtı “giydiğinde” < *gey-en vagt+ı*

Ol matalardan özune layık geyim tikiñip geyen vagtı, uzun boylı, gıtak gara gözli Şirin has ovadan görünyardı. “O eşyalardan kendisine göre elbise dikip giydiği vakitte / giydiğinde / giyince uzun boylu siyah şaşlı gözli Şirin büyük ovadan görünüyordu.” (Aşır, 1986: 1).

¹⁸Doğu Türkçesinde yönelme hali eki Türkiye Türkçesine çok defa vasıta hali ekiyle çevrilir. Bu özelliği taşıyan bir örnek cümle görmekteyiz (suva ~ suyla).

2.3.2.1.20. -An + vagt+iyelik+da

Türkmen Türkçesinde -An sıfat-fiil ekinin *vagt* kelimesiyle birlikte kullanımından meydana gelen yapıda *vagt* kelimesine bulunma hali eki +dA getirilerek oluşturulan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -DIĞIndA, -DIĞI zaman, -IncA yapılarıyla çevrilmektedir.

başlanan vagtında “başlayınca, başladığında” < *başla-n-an vagt+ı+n+da*

Garakçılar hakkındaki gürrüñ başlanan vagtında şu adamda birhili düşnüksiz gozgalan başlandı. “Eşkiyalar hakkında konuşma başlayınca / başladığında / başladığı vakitte bu adamda tuhaf belirsiz bir tedirginlik başlamıştı.” (Govşudov, 1990: 15).

2.3.2.2. -Ar + edat tarzındaki zarf-fiiller

Birtakım edatların veya edat gibi kullanılan kelimelerin -Ar sıfat-fiil eki üzerine getirilmesiyle birlikte meydana gelen birleşik zarf-fiil ekleridir.

2.3.2.2.1. -Ar + yalı

Türkmen Türkçesinde gibi, kadar anlamlarına gelen *yalı* edatının -Ar sıfat-fiil ekinin üzerine getirilmesiyle birlikte meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir.

yerleşer yalı “alabilecek kadar” < *yerleş-er yalı*

Galaniñ düybüni ähli ilat yerleşer yalı giñ tutupdırlar. “Kalenin altını tüm nüfusu alabilecek kadar geniş tutmuşlardır.” (Hocageldiyev, 1991: 10)

bolar yalı “olduğu gibi” < *bol-ar yalı*

Yöne ussatlar ve hekimler hemmeler habarlı bolar yalı şunıkarları dört görüşe bölyärler. “Fakat uzmanların hepsinde olduğu gibi sungular görünüşlere göre dört şekilde tasnif edilir.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 14).

deñär yalı “karşılaştırıldığı gibi” < *deñ-är yalı*

Güyçler deñär yalı¹⁹ däldi. “Ordular karşılaştırıldığı gibi değildi.” (Övezbayev, 1991: 9).

¹⁹Türkmen imlası gereği iki ünlü yan yana geldiğinden ikincil bir uzunluk meydana gelir(< deñe-er).

dur-ar yalı “durulacak gibi” < *dur-ar yalı*

*Meydan*²⁰ *ören ıssı, durar yalı däl.* “Çöl çok sıcak, durulacak gibi değil.” (Ergun ve Sakaoglu, 1991: 76).

Yukarıdaki örnekte bir sıfat-fiil özelliği görmekteyiz. Sıfat-fiiller edilen görünüşe sahiptirler (Banguoğlu, 1974: 422).

2.3.2.2.2. -Ar + yerde

Türkmen Türkçesinde -Ar sıfat-fiil ekinin *yerde* kelimesiyle birlikte kullanımından meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -AcAkken, -AcAğI *yerde* şeklinde çevrilmektedir.

gutarar yerde “biteceği yerde” < *gutar-ar yerde*

Jumanıñ on iki dakıgası gutarar yerde gutaranok. “Cumanın on iki dakikası bitecekken / biteceği yerde bitmiş değildi.” (Aşır, 1986: 3).

2.3.2.2.3. -Ar + vagt+iyelik

Bu yapıdaki *vagt* kelimesi aslında bir edat değildir fakat -Ar sıfat-fiil ekiyle kullanımıyla bir edat vazifesi görür. Türkmen Türkçesinde çok işlek olmayan ek, Türkiye Türkçesine -DIğI *sırada* şeklinde çevrilebilir.

geler vaptı “geldiği sırada” < *gel-er vagt+ı*

Ol geler vaptı bolanda, kiçi oğlu onuñ öñünden çıkmaga gitcek bolan. “O geldiği sırada küçük oğlu karşısına çıkma niyetindeymiş.” (Reichl, 1982: 18).

---

²⁰Metin çölde geçtiğinden meydan çöl anlamında kullanılmıştır.

2.3.2.3. -cAK + edat tarzındaki zarf-fiiller

Edat ve edatımsı kelimelerin -cAK sıfat-fiil ekiyle birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekleridir.

2.3.2.3.1. -cAK + bolanda

Türkmen Türkçesinde sırasında, esnasında gibi anlamlarda kullanılan *bolanda*, -cAK sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle birleşik zarf-fiil eki meydana gelir. Yapının teşekkülünde yer alan *bolanda* kelimesi *bol-* fiiline -*AndA* ekinin gelmesiyle kalıplaşır ve bir edatmış gibi cümle içerisinde vazife görür. Türkiye Türkçesine -*AcAğI sırada*, -*AcAğI anda* yapılarıyla çevirmek gerekmektedir.

öldürcek bolanda “öldüreceği sırada” < *öl-dür-cek bol-anda*

Keyigi öldürcek bolanda keyik patıšanuñ ogluna garap: Men bir suv içip geleyin diyyär. “Geyiği öldüreceği sırada geyik padişahın oğluna bakarak ben bir su içip geleyim demiş.” (Reichl, 1982: 29).

2.3.2.3.2. -cAK + bolup

Türkmen Türkçesinde -cAK sıfat-fiili eki üzerine *bolup* kelimesinin gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*mAk için* yapısıyla çevrilir.

görcek bolup “görmek için” < *gör-cek bolup*

Ol adamlar munı eşidenden, bu geñ hayvanı görcek bolup, Ependiniñ öyüne barıpdırlar. “Adamlar, bu sözü duyunca o ilginç hayvanı görmek için Hocanın evine gitmişler.” (Özkan, 1999: 216).

2.3.2.3.3. -cAK+dIK+iyelik + barada

Türkmen Türkçesinde *barada* “hakkında, konusunda, hususunda” edatının iyelik eki almış -*cAKdIK* yapısının üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*AcAklArI hakkında* şeklinde çevrilmektedir.

etcekdigi barada “edecekleri hakkında” < *et-cek+dik+i barada*

Duşmaniň okuna cuda seyrek cogap beryän galanı goraycılar öz aralarında ruslarıň nähili hereket etcekdigi barada pikir alşypdirlar. “Düşmanın okuna çok seyrek cevap vermekte olan kalenin muhafızları kendi aralarında Rusların nasıl hareket edecekleri hakkında istişare etmişler.” (Övezbayev, 1991: 12).

2.3.2.3.4. -cAK + yalı

Türkmen Türkçesinde gibi, kadar anlamında kullanılan *yalı* edatının -cAK sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -AcAk gibi yapısıyla çevrilir.

başlacak yalı “başlayacak gibi” < *başla-cak yalı*

Garrınıň kömekçisi gürrüňe başlacak yalı etdi-de, birden sagındı. “İhtiyarın yardımcısı konuşmaya başlayacak gibi oldu fakat birden tereddüt etti.” (Govşudov, 1989: 412).

dogmacak yalı “doğmayacak gibi” < *dog-ma-cak yalı*

Yürekler almasa söygüden payı / Dogmacak yalıdır günü hem ayı. “Yürekler sevgiden payını almasa güneş ve ay doğmayacak gibidir.” (Ezizov, 1995: 249).

2.3.2.4. -dIK + edat tarzındaki zarf-fiiller

Birtakım edatların -dIK sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiill ekleridir.

2.3.2.4.1. -dIK+iyelik + hakda+kı

Türkmen Türkçesinde hakkında anlamına gelen *hakda* edatının -dIK sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir.

bardığı hakedaki “gittiği konusundaki” < *bar-dık+ı hakda+kı*

Dünyäde Övezmirat batır yalı gayratlı adamlarıň bardığı hakedaki pikir Seyitmurat begiň aşına avı gatyardı. “Dünyada[n] Övezmirat Yiğit gibi gayretli adamların gittiği konusundaki düşünce Seyitmurat Bey’in yemeğine zehir katıyordu.” (Govşudov, 1989: 582).

2.3.2.5. -mAdIK + edat tarzındaki zarf-füller

2.3.2.5.1. -mAdIK + yalı

Türkmen Türkçesinde gibi, kadar anlamlarındaki *yalı* edatının -mAdIK sıfat-fiili eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -mAmIş gibi şeklinde çevrilebilen yapının taradığımız eserlerde olumlu görünüşü olan -dIK yalı birleşik zarf-fiil ekiyle karşılaşılmamıştır.

inmedik yalı “gelmemiş gibi” < *in-medik yalı*

Men onu şu yagıtı cahana inmedik yalı edeyin diyip arlamaga başlapdır. “Ben onu şu dünyaya gelmemiş gibi yapayım diyerek kükremeye başlamış.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 70).

bolmadık yalı “olmamış gibi” < *bol-madık yalı*

Kakacan hiç zat bolmadık yalı gürlledi. “Kakacan hiçbir şey olmamış gibi konuştu.”(Aşır, 1986: 101).

2.3.2.6. -mAKÇI + edat tarzındaki zarf-füller

Türkmen Türkçesinde -mAK mastar ekinin +çI ekiyle genişlemesiyle oluşan -mAKÇI eylemin yapılma niyetinde olduğu hareketi gösterme işlevine bir sahip sıfat-fiil ekidir. Eski Türkçede eylem adı olarak yer alan yapı eyleyici adı olarak da kullanılırdı. Taradığımız eserlerde söz konusu sıfat-fiil ekinin üzerine edat ya da edatımsı isimlerin geldiği yapı olarak -mAkçI bolanda ile karşılaşılmıştır.

2.3.2.6.1. -mAKÇI + bolanda

Türkmen Türkçesinde olduğunda, sırasında anlamlarındaki *bolanda* kelimesinin -mAKÇI sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine çevrilirken -AcAğI sırada yapısı kullanılır.

bermekçi bolanda “vereceği sırada” < *ber-mekçi bolanda*

Patışa rugsat bermekçi bolanda patıšanuñ veziri ona karşı çıkıp /.../ diyipdir.
“Padişah izin vereceği sırada vezir karşı çıkar /.../ demiş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 94).

2.3.2.7. -mAz + edat tarzındaki zarf-fiiller

Birtakım edatların -mAz sıfat-fiili ekinin üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekleridir. -mAz sıfat-fiil eki üzerine edat geldiğinde +dAn ayrılma hali eki alarak genişlemektedir.

2.3.2.7.1. -mAz(+iyelik)+dAn + ozal

Türkmen Türkçesinde daha önce, daha evvel anlamlarına gelen *ozal* zarfının -mAzdAn eki üzerine gelmesiyle meydana gelmiş birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -mAdAn önce şeklinde çevrilebilen yapı ana eylemin zamanca önceliğini bildiren işleve sahiptir.

Aşağıdaki örnekte altı çizili *ozal* zarfının +Am ekiyle pekiştirildiği görülmektedir.

alınmazdan ozalam “alınmadan önce” < *al-ı-n-maz+dan ozal+am*

Ol iki yesir alınmazdan ozalam tekeler altı sanı rus soldatını yesir äkidipdirler.
“O iki esir alınmadan önce de Tekeler altı Rus askerini esir alıp götürmüşler.” (Hocageldiyev, 1991: 6).

oturmazdan ozal “oturmadan önce” < *otur-maz+dan ozal*

Pirgulu begiñ özi düşege geçip oturmazdan ozal ogluna baka gıyırdı. “Pirgulu Bey, döşeğe geçip oturmadan önce oğluna doğru seslendi.” (Govşudov, 1989: 851).

geçilmezinden ozal “geçilmeden önce” < *geç-i-l-mez+i+n+den ozal*

/.../ hem hücüme geçilmezinden ozal galanıñ divarınıñ esli bölegi partladılанда
Orazmämmet han, Kerimberdi işan, Hanmämmet atalık vepat boldı. “Hücuma geçilmeden önce kalenin duvarının geniş olan kısmı patlatıldığında Orazmämmet Han, Kerimberdi Molla ve Hanmämmet vefat etti.” (Övezbayev, 1991: 37).

2.3.2.7.2. -mAz(+iyelik)+dAn + öñ

Türkmen Türkçesinde önce, evvel anlamlarına gelen *öñ* zarfının -mAz sıfat-fiil ekinden genişleyen -mAzdAn zarf-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Ana eylemin zamanca önceliğini bildiren işleve sahip olan ek Türkiye Türkçesine -mAdAn önce şeklinde çevrilebilir.

bermezden öñ “verilmeden önce” < *ber-mez+den öñ*

İrden tagam bermezden öñ, şol tayyarlanan mäumdan bir tokganı berilyän ete garıp, guşa, iydirmeli. “Sabah erkenden yem verilmeden önce bu hazırlanan macundan bir tutam verilen ete eklenip kuşa yedirilmeli.” (Muhammetcuma ve Mämmetcumayev, 2013: 31).

gitmezinden öñ “gitmeden önce” < *git-mez+i+n+den öñ*

N. Sarıhanov urşa gitmezinden öñ yazan eserlerini sayhallapdır, köpüsini çap etdiripdir. “N. Sarıhanov savaşa gitmeden önce yazdığı eserlerini tertiplemiş çoğunu yayımlamış.” (Sarıhanov, 2007: 6).

iymezden öñ “yemeden önce” < *iy-mez+den öñ*

Ol şeyle, sen meni iymezden öñ, meniñ hakıı dogrı adımı tutmalı. “Şöyle ki beni yemeden önce benim esas adımı söylemelisin.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 62).

gülmezden öñ “gülmeden önce” < *gül-mez+den öñ*

Yagşı hatın yagşı at, gülmezden öñ güldürer, yaman hatın yaman at ölmezden öñ öldürer. “İyi hatun iyi at, gülmeden önce güldürür, kötü hatun kötü at ölmeden önce öldürür.” (Kılıç, 1996: 69).

2.3.2.7.3. -mAz(+iyelik)+dAn + öňürti

Türkmen Türkçesinde önce, daha evvel, anlamlarına gelen *öňürti* zarfının -mAz+dAn ekinin üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekini Türkiye Türkçesine -mAdAn önce şeklinde çevirmek gerekmektedir.

atmazdan öňürti “sökmeden önce” <at-maz+dAn öňürti

Siz daň atmazdan öňürti hiç kime duydurman, atları athana eltip daňuň. “Siz şafak sökmeden önce kimseye duydurmadan atları ahıra götürüp bağlayın.” (Govşudov, 1989: 913).

çozmazımızdan öňürti “saldırmadan önce” <çoz-maz+ımız+dAn öňürti

Çozmazımızdan öňürti ikimizem guyrugumızı suva sokup oturalı. “Saldırmadan önce ikimiz de kuyruğumuzu suya sokup oturalım.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 56).

2.3.2.7.4. -mAz+IK(+iyelik) + için

Türkmen Türkçesinde -mAz sıfat-fiil ekinin +IK ekiyle genişlemiş biçimi olan -mAzIK ekinin için “için” edatıyla birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir.

bolmazlığı için “olmaması için” <bol-maz+lık+ı için

Meyilnamanıň dürli nusgalarınıň garım-gatım bolmazlığı için oları belgilemek ve düzülen vagtınıň senesini goymak gerek. “Talepnamenin farklı nüshalarının düzensiz olmaması için onları işaretlemek ve hazırlandığı zamanın tarihini eklemek gerekir.” (Çarıyeva ve Hanmıradov, 2008: 17).

gaytalanmazlığı içinem “tekrarlanmaması için” <gayt-a+la-n-maz+lık+ı için+em

Näzdepede bolan vakanıň gaytalanmazlığı içinem şol yere üyşüpdik. “Naztepede olan olayın tekrarlanmaması için de oraya toplandık.” (Övezbayev, 1991: 6).

goymazlık için “geri kalmaması için” < *goy-maz+lık için*

Munuňam asly adamlary gündiz işden goymazlık için diýlen bolsa gerek. “Bunun da sebebi adamların gündüz vakti işlerinden geri kalmaması için olsa gerek.”²¹

2.3.2.7.5. -mAz + yalı

Türkmen Türkçesinde -mAz sıfat-fiil ekinin *yalı* “gibi, kadar” edatıyla yan yana gelmesinden oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -mAyAcAk *kadar*, -mAyAcAk *gibi* yapılarıyla çevrilir.

inanmaz yalı “inanmayacak gibi” < *inan-maz yalı*

Yok, inanmaz yalı bolmadı. “Yok, inanmayacak gibi olmadı.” (Govşudov, 1989: 607).

düşünmez yalı “düşünmeyecek gibi” < *düşün-mez yalı*

Dostlar, onuň düşünmez yalı häsiyeti yok. “Dostlar, onun düşünmeyecek gibi özelliği yok.” (Govşudov, 1989: 208).

2.3.2.8. -yAn + edat tarzındaki zarf-füller

Türkmen Türkçesinde bir diğer sıfat-fiil eki olan -yAn ekinin edatlarla ya da edatımsı kelimelerle birleşiminden meydana gelen birleşik zarf-fiil ekleridir.

2.3.2.8.1. -yAn + dek

Türkmen Türkçesinde misal, gibi, kadar anlamlarına gelen *dek* edatının -yAn sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -AnA *kadar* şeklinde çevirmek gerekmektedir.

getirilyän dek “getirilene kadar” < *getir-i-l-yän dek*

/.../ zerur zatlaryň hemmesi edil onuň öz ambarından ya da sürüsinden getirilyän dek, şol demde tayı bolardı. “...Gerekli malzemelerin tamamı onun kendi ambarından ya da sürüsünden getirilene kadar o süreçte hazır olurdu.” (Övezbayev, 1991: 5-6).

²¹www.gollanma.com (Erişim tarihi:09.03.2015)

sızyan dek “hisseder gibi” < *sız-yan dek*

Yüregi üstüne abanıp gelyän erbetligi sızyan dek galagop sorag berdi. “Kalbi üstüne sıkışıp gelen kötülüğü hisseder gibi endişelenerek sordu.” (Velsapar, 2004: 18).

2.3.2.8.2. -yAn + dövür+iyelik

Türkmen Türkçesinde zaman, devir gibi anlamlara gelen iyelik eki almış ve edatlaşma yoluna gitmiş *dövür* kelimesinin -yAn sıfat-fiil eki üzerine gelerek oluştuğu birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*DIĞI sırada*, -*DIĞIndA* yapılarıyla çevrilebilir.

düzyän dövri “hazırladığı sırada” < *düz-yän dövür+i*

Tahp meylnama düzyän dövri ilmu yolbaşçısını onuñ bilen habarlı edip durmalı. “Öğrenci talepname hazırladığı sırada akademik danışmanını haberdar etmeli.” (Çarıyeva ve Hanmıradov, 2008: 17).

2.3.2.8.3. -yAn+dIK+iyelik + hakda

Türkmen Türkçesinde -yAn sıfat-fiil eki üzerine gelen -*dIK* ekiyle genişleyen -yAndIK yapısı *hakda* edatıyla birleşirken araya iyelik eki aldığı birleşik zarf-fiil ekidir. Ek, Türkiye Türkçesine -*DIĞI hakkında* şeklinde çevrilmektedir.

okayandığı hakda “okuduğu hakkında” < *oka-yandık+i hakda*

Kakacan internatda okayandığı hakda kakasına hat yazıp Govşut obasına iberipdi. “Kakacan yatılı okulda okuduğu hakkında babasına mektup yazıp Govşut Obasına gönderdi.” (Aşır, 1986: 85).

2.3.2.8.4. -yAn+dIK+iyelik + sebäpli

Türkmence-Türkçe Sözlük’te (1995: 567); +*den ötürü*, +*den dolayı* anlamlarında son çekim edatı olarak verilen *sebäpli* kelimesinin +*dIK* sıfat-fiil ekiyle genişletilmiş -yAn sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Sebep bildiren zarf-fiil işlevinde olan ek, iyelik eki alabilmektedir. Türkiye Türkçesine çevirirken -*DIĞI için*, -*DIĞInDAn* yapılarını kullanmak uygun olacaktır.

goşulyandığı sebäpli “eklendiğinden” < goş-u-l-yandık+ı sebäp+li

/.../ Kurayış taypasına goşulyandığı sebäpli olarıň ählisi kurayış taypasından hasaplanyar. “Kureyş kabilesine eklendiğinden onların hepsi Kureyş kabilesi olarak kabul edilir.” (Cahız, 2013: 7).

2.3.2.8.5. -yAn + mahal+iyelik

Türkmen Türkçesinde iyelik eki alarak edatlaşma yoluna gitmiş zaman, dönem anlamlarına gelen *mahal* isminin -yAn sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir.

göterilyän mahalı “çıkartıldığı esnada” < göter-i-l-yän mahal+ı

Hemişe adat boyunça bu yagday sekiniň tövereginiň mähellesiniň has köpelip, şatlıklı gürrüňçiligiň gızıp, şovhuniň asmana göterilyän mahalı gün öyleden agandan soň bolyardı. “Daima adet boyunca bu durum sekinin çevresinin kalabalığının çokça çoğalıp, neşeli sohbetin coşup gürültüsünün gökyüzüne çıkartıldığı esnada gün öğle vaktini gelmiş bulunuyordu.” (Govşudov, 1989: 12).

2.3.2.8.6. -yAn + için

Türkmen Türkçesinde -yAn sıfat-fiil eki üzerine *üçin* “için” edatının gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Ek, Türkiye Türkçesine -*DIĞI için* yapısıyla çevrilmektedir.

guryanı için “yaptığı için” < gur-yan+ı için

yumuryanı için “yıkıldığı için” < yumur-yan+ı için

Birisi guryanı için talantdır / Biri yumuryanı için talantdır. “Birisi yaptığı için istidattır. Biri yıkıldığı için istidattır.” (Ezizov, 1995: 117).

2.3.2.8.7. -yAn+dIK+iyelik + için

Türkmen Türkçesinde -yAn sıfat-fiil eki üzerine -*dIK* ekinin gelmesiyle meydana gelen -yAndIK eki *üçin* edatıyla birleşirken araya iyelik eki alarak bir birleşik zarf-fiil eki meydana gelir. Ana eylemin gerçekleşme sebebini bildiren işleve sahip olan ek Türkiye Türkçesine -*DIĞI için*, -*DIĞIndAn* yapılarıyla çevrilir.

edyändikleri için “yaptıkları için” < et-yändik+leri için

Patışa bu ikisiniñ rugsatsız özbaşdak iş edyändikleri için, ikisini hem öldüripdir.
“Padişah bu iksini kendi başlarına iş yaptıkları için öldürtmüş.” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 102).

2.3.2.8.8. -yAn + vagt+iyelik

Türkmen Türkçesinde iyelik eki almış zaman, vakit anlamlarına gelen *vagt* isminin -yAn sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*DIğIndA*, -*DIğI sırada* yapılarıyla çevrilmektedir.

bolyan vagtı “olduğu vakti” < bol-yan vagt+ı

/.../ çenli günüñ nāwagtı bolsa hem bu sekiniñ töwereginiñ adamsız bolyan vagtı yokdı. “/.../ kadar günün ne vakti olsa da bu sekinin çevresinin adamsız olduğu vakti yoktu.” (Govşudov, 1989: 12).

tayyarlanıyan vagtında “hazırlandığında” < tayyar+la-n-ı-l-yan vagt+ı+n+da

Diplom işi tayyarlanıyan vagtında yıgnalan anık maglumatlara yüzlenilende örän ünsli bolmalı. “Tez hazırlandığında toplanan somut bilgilerle karşılaşıldığında çok dikkatli olunmalıdır.” (Çariyeva ve Hanmıradov, 2008: 15).

2.3.2.8.9. -yAn + yalı

Türkmen Türkçesinde gibi, kadar anlamlarındaki *yalı* edatının -yAn sıfat-fiil eki üzerine gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine -*ArcAsInA*, -*Ir gibi*, -*mIş gibi* şeklinde çevrilir.

aglayan yalı “feryat edercesine” < agla-yan yalı

Birden goduklar aglayan yalı, uvlap şäheri yañlandırıp başladı. “Birden siren sesleri feryat edercesine tüm şehirde yankılanmaya başladı.” (Aşır, 1986: 109).

bälçireşyän yalı “şakalaşır gibi” < bälçireş-yän yalı

Onuñ bilen bälçireşyän yalı gürlüşyär. “Onunla şakalaşır gibi konuşuyorlar.” (Sarıhanov, 2007: 50).

2.3.3. Zarf-fiil + edat tarzındaki zarf-fiiller

Genel Türkçede olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de zarf-fiil eklerinin edatlarla kullanımını nadirdir.

2.3.3.1. -AII + *bäri*

Türkmen Türkçesinde -AII zarf-fiil ekinin *bäri* edatıyla birlikte kullanımından meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Ek, asıl eylemin başlangıç noktasını ifade etme işlevine sahiptir. Söz konusu durum Türkiye Türkçesiyle de ortaklık gösterir.

geleli bäri “geleli beri” < *gel-eli bäri*

Otlınıň Aşgabada geleli bäri bir sagatdan köpräk vagt geçdi. “Trenin Aşkabat’a geleli beri bir saatten çok vakit geçti.” (Aşır, 1986: 100).

öleli bäri “öleli beri” < *öl-eli bäri*

Şu Söhetsmüradın ecesi öleli bäri indi iki yıl dolup gelyär. “Bu Söhetsmürad’ın annesi öleli beri şimdi iki yıl geçti.” (Govşudov, 1989: 866).

2.4. Zarf-Fiil Gibi Kullanılan Yapılar

Bu bölümde aslında zarf-fiil olmayıp zarf-fiil görevinde kullanılan yapılar ele alınacaktır.

2.4.1. -sA şart eki

-sA şart eki, kip ekleri kategorisine dâhil edilerek açıklanan eklerdendir. Fakat bu durum bazı araştırmacılar tarafından kabul edilmeyip zarf-fiil eki olarak değerlendirilmektedir.²²

Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -sA ekinin şart ve istek fonksiyonları mevcuttur. Ancak bunların dışında oldukça işlek zaman zarfları türettiği de görülmektedir.

Ekin kullanım özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir:

²²Bkz. L. Karahan (2011). *Türk dili üzerine incelemeler* (1. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, 227-230. ve Bkz. G. Gülsevin (1990). “Türkçe’de -sa şart gerundiumu üzerine”. Ankara: *Türk Dili*, Kasım, Sayı. 467, s. 276-279.

1. Ek Türkiye Türkçesinde *-Inca*, *-DiğInda* zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanıldığı görülmektedir.

açsa “açtığında” < *aç-sa*

Ecekecan sandığı açsa, içinden patıšanuñ oğlu çıkıp, Ecekecan'ı tutupdur. “Ecekecan sandığı açtığında içinden padişahın oğlu çıkmış ve kendisini yakalamıştır.” (Reichl, 1982: 27).

çiksañ “çıktığında” < *çık-sa+ñ*

Üç günlük yola çiksañ yedi günlük azık al. “Üç günlük yola çıktığında yedi günlük yiyecek al.” (Kılıç, 1996: 68).

2. Eki bazen Türkiye Türkçesindeki *-ken* zarf-fiil ekiyle çevirmek uygun olmaktadır.

bolsalar “oynarlarken” < *bol-sa+lar*

Öñ diñe şovhun edip oynayan bolsalar, indi şovhun turuzman oynayardılar. “Başlangıçta gürültü yaparak oynarlarken şimdi gürültü çıkarmadan oynuyorlardı.” (Govşudov, 1989: 6).

3. Ek, *+Am* pekiştirme ekiyle birlikte kullanıldığında Türkiye Türkçesine *dahi olsa*, *-mAsInA* rağmen yapılarıyla çevrilebilmektedir.

Allanam bolsa “Allan dahi olsa” < *Allan+am bol-sa*

Gan döken Allanam bolsa, olarıñ gözi sendedir. “Kan döken Allan dahi olsa / olmasına rağmen onların gözü sendedir.” (Aşır, 1986: 5).

4. Ek kimi zaman Türkiye Türkçesine *bir de bakmış ki* şeklinde çevrilmesi gerekmektedir.

görse “bir de bakmış ki” < *gör-se*

Bir gün Ependi Sibrihisar diyen yere barıpdır. Görse, bir topar adam Aya bakıp dur eken. “Bir gün Hoca Sivrihisar denilen yere gitmiş. Bir de bakmış ki bir grup insan aya bakıyormuş.” (Durdıyeva, 2006: 12).

2.4.2. -dXmI

Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zaman ekiyle soru ekinin birleşerek kalıplaşmasından meydana gelen bu yapı Türkiye Türkçesindeki *-DX mX* zarf-fiil yapısıyla işlevce aynı kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zaman ekinin *-dı, -di* şekillerinin yanında *-du, -dü* şekillerinin de varlığından söz konusu ek *-dX* şeklinde değerlendirilmiştir.

berdimmi “verince” < *ber-di+m mi*

Söz *berdimmi*, *diyenimi hökman bererin*. “Söz verince sözümü mutlak yerine getiririm.” (Velsapar, 2010: 68).

Ekteki görülen geçmiş zaman ekinin olumlu ve olumsuz yapısının ard arda kullanılmasıyla ikilemeler teşekkül eder ve bu durumda Türkiye Türkçesine *-Xr -mAz* şeklinde çevrilmesi uygun olmaktadır.

düşdümi-düşmedimi “düşer düşmez, girer girmez” < *düş-dü mi düş-me-di mi*

Arasına vagt düşdümi-düşmedimi, /.../ yaş inspektora haybat atyan äheñde Onda sen tupana garaşber... diydi. “Araya vakit girer girmez /.../ genç müfettişe gözdağı verircesine tufanı bekle!.. dedi.” (Velsapar, 2010: 77).

Sonuç

“Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller” adlı yüksek lisans tez çalışmasında zarf-fiil yapıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda Türkmen Türkçesinde zarf-fiillerle ilgili taranan eserlerden yola çıkarak şu sonuçlarla elde edilmiştir:

1. Türkmen Türkçesinde basit zarf-fiil eklerinden; *-All*, *-InçA*, *+kA*, ve türemiş zarf-fiil eklerinden; *-AndA*, *-AndAn*, *-dIKçA*, *-dIKdAn*, *-mAzdAn*, *-yAnçA* iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildirebilmektedir.

2. Türkmen Türkçesinde tıpkı Karluk ve Kıpçak grubu lehçelerinde olduğu gibi ünsüz ile biten fiillere *-A*, *-I*, *-U* vokal zarf-fiil ekleri, ünlü ile biten fiillere ise *-y* konsonant zarf-fiil eki gelmektedir (*ura-ura* “vura vura”; *gözley-gözley* “araya araya”).

3. Türkmen Türkçesinde *-Xp* basit zarf-fiil eki bazı eklerle genişletilebilmektedir (*-Xbrak*, *-XbAm*).

4. Türkmen Türkçesinde *-Xp* zarf-fiil ekinin olumsuz biçimi olarak *-mAn* veya *-mAzdAn* eki kullanılmaktadır.

5. Türkmen Türkçesinde *+kA* zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *iken* yapısından farklı olarak kalın ve ince ünlülü kullanımları vardır ve dolayısıyla ses uyumuna girmektedir.

6. Türkmen Türkçesinde diğer Oğuz grubu Türkiye ve Azerbaycan lehçelerinde yeterlilik çatısı için kullanılan *-Abil-* yapısı yerine çok defa *-Xp bil-* yapısı kullanılmaktadır.

7. Türkiye Türkçesinde fiil ikilemelerinde esasen *-A* zarf-fiil eki kullanılırken Türkmen Türkçesinde fiil ikilemelerinde *-Xp* kullanımının daha yaygın olduğu görülmüştür.

8. Türkmen Türkçesinde tasvir yardımcı fiilleri yapılarında *-Xp* zarf-fiil eki kullanılmaktadır.

9. Türkmen Türkçesine dair yapılan dil çalışmalarında değinilmeyen taramalar sonucu ortaya çıkan *-ArçA*, *-An bāri* *-Ar yerde*, *-dXmI*, *-mAKA*, *-mAKdAn*, *-XşA*, *-XşdAn*, gibi yapılar tespit edilmiştir.

10. Türkmen Türkçesinde *-An* sıfat-fiil ekinin diğer sıfat-fiil eklerine göre birleşik zarf-fiil yapılarını oluşturmada sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.

11. Master ve sıfat-fiil eklerine getirilen hal ekleriyle oluşan türemiş zarf-fiiller; Türkmen Türkçesinde esasen *+A* yönelme hali eki, *+çA* eşitlik hali eki, *+dA* bulunma hali eki ve *+dAn* ayrılma hali ekleriyle oluşturulmaktadır.

12. Esas olarak master ve sıfat-fiil eklerinin nadiren de olsa zarf-fiil eklerinin birtakım edatlarla veya edat gibi kullanılan kelimelerle birlikte kullanımından meydana gelen birleşik zarf-fiil yapılarında Türkmen Türkçesinde *arkalı*, *badına*, *barada*, *bāri bilen*, *boyunça*, *bolanda*, *bolsa*, *bolup*, *çenli*, *dövür*, *görä*, *hakda*, *kimin*, *mahal*, *ozal*, *öñ*, *öñürti*, *soñ*, *soñra*, *üçin*, *vagt*, *yalı*, *yerde* edatlar yahut edat gibi kullanılan kelimelerden yararlanılmaktadır.

Ekler Dizini

-A / -I / -U; -y.....	12	-mAK+ maksat+iyelik + bilen.....	63
-All	18	-mAK+A.....	44
-All + bāri.....	91	-mAK+iyelik + sebāpli.....	64
-All+iyelik+A.....	59	-mAK+iyelik+A + görā.....	63
-An + badna.....	68	-mAK+iyelik+dAn + soñra	64
-An + bolsa	69	-mAK+IİK+iyelik+A.....	45
-An + dövür+iyelik+dA	77	-mAkçI + bolanda.....	83
-An + mahal+iyelik(+dA).....	77	-mAn	26
-An + soñ.....	69	-mAz + yalı.....	87
-An + vagt +iyelik+da.....	79	-mAz(+iyelik)+dAn.....	53
-An + vagt+iyelik	78	-mAz(+iyelik)+dAn + ozal	84
-An + yerde.....	72	-mAz(+iyelik)+dAn + öñ.....	85
-An(+iyelik) + yalı.....	71	-mAz(+iyelik)+dAn + öñürti	86
-An(+iyelik)+dA.....	47	-mAz+IİK(+iyelik) + üçin	86
-An(+iyelik)+dAn.....	49	-mAz+IİK+A	55
-An+A + çenli	72	-sA	91
-An+dAn + soñ.....	72	-X ber- / -y ber-.....	17
-An+dAn + soñra	73	-X bil- / -y bil- :	17
-An+dIİK+iyelik + hakda	74	-Xb+Am	58
-An+dIİK+iyelik + sebāpli.....	74	-XbrAk	58
-An+iyelik + bāri	75	-Xp.....	27
-An+iyelik + bilen	75	-Xp al-.....	37
-An+iyelik + sebāpli.....	71	-Xp bar-	37
-An+iyelik + üçin	76	-Xp başa-:.....	38
-An+iyelik+dAn + soñ.....	76	-Xp başla-.....	38
-An+IİK+iyelik + üçin.....	77	-Xp ber-.....	38
-An+IİK+iyelik+dA.....	51	-Xp bil-.....	39
-Ar + vagt+iyelik.....	80	-Xp bol-.....	40
-Ar + yalı	79	-Xp çık-	40
-Ar + yerde	80	-Xp dur-.....	41
-Ar+çA.....	51	-Xp gal-.....	41
-ArAk	57	-Xp geç-	42
-cAk + bolanda.....	81	-Xp gel-	42
-cAk + bolup	81	-Xp git-.....	42
-cAk + yalı	82	-Xp gör-	43
-cAk+dIİK+iyelik + barada	81	-Xp yat-	43
-dIİK(+iyelik)+çA / -dUK(+iyelik)+çA.....	52	-Xp yör-.....	43
-dIİK+iyelik + hak+da+kı	82	-Xş+iyelik + barada	65
-dIİK+iyelik+dAn / -dUK+iyelik+dAn.....	53	-Xş+iyelik + boyunça	66
-dXmI.....	93	-Xş+iyelik + hakda	66
-InçA / -UnçA	20	-Xş+iyelik + kimin.....	67
+kA.....	22	-Xş+iyelik + yalı.....	67
-mAdIİK + yalı	83	-Xş+iyelik+A.....	46
-mAK + yalı	63	-Xş+iyelik+A + görā	66
-mAK(+iyelik) + arkalı	59	-Xş+iyelik+dAn	47
-mAK(+iyelik) + barada	60	-yAn + dek.....	87
-mAK(+iyelik) + bilen	60	-yAn + dövür+iyelik	88
-mAK(+iyelik) + hakda.....	61	-yAn + mahal+iyelik.....	89
-mAK(+iyelik) + üçin	62	-yAn + üçin	89
-mAK(+iyelik)+dAn.....	45	-yAn + vagt+iyelik.....	90
		-yAn + yalı	90

-yAn+çA(+iyelik)	55	-yAn+dIK+iyelik + sebâpli	88
-yAn+dA	56	-yAn+dIK+iyelik + için	89
-yAn+dIK+iyelik + hakda	88		

Kaynakça

- Akar, A. (2014). *Türk dili tarihi* (8. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1953). "Türk şivelerinin tasnifi". İstanbul: *Türkiyat Mecmuası* X, s. 59-139.
- Arat, R. R. (1989). *Makaleler I*. (Haz: O. F. Sertkaya). Ankara: TKAE Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Bayraktar, N. (2004). *Türkçede fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 838.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2004). *Çağdaş Türk lehçeleri* (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk yazı dilleri-I* (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Buran, A.; Alkaya, E.; Yalçın, S. K. (2014). *Çağdaş Türk yazı dilleri Güneybatı / Oğuz Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Clark, L. (1998). *Turkmen reference grammar* (Yay: L. Johanson). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Çağatay, S. (1947). "Eski Osmanlıca'da fiil müştakları". Ankara: *DTCF Dergisi*, C.V, s. 525-552.
- Çeneli, İ. (1986). "Türkmen Türkçesi sözlüğü". Ankara: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983*, s. 29-84.
- Doğan, L. (2007). Türkmen Türkçesi. *Çağdaş Türk lehçeleri el kitabı*. (Ed: L. Doğan). İstanbul: Kriter Yayınları, 539-591.
- Durmuş, O. (2012). "{-(y)ArAK} zarf-fiil ekinin kökeni üzerine" . *Türkbilig*, Sayı. 23, s. 19-60.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca el kitabı* (Çev: G. Karaağaç). İstanbul: Kesit Yayınları.

- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi* (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (2000). *Üniversiteleri için Türk dili*. İstanbul: Bayrak.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk dili* (7. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev: M. Akalın). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 532.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 418.
- Grönbech, K. (1995). *Türkçenin Yapısı* (Çev: M. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 609.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (1990). "Türkçede -sa şart gerundiumu üzerine". Ankara: *Türk Dili*, Kasım, Sayı. 467, s. 276-279.
- Gülsevin, G. (2001). "Türkiye Türkçesinde birleşik zarf-fiiller". Afyon: *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II. Sayı. 2, s. 122-143.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi'nde ekler* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gündüz, T. (2002). Oğuzlar/Türkmenler. *Türkler Ansiklopedisi*. C. II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 453-479.
- Hamzayev, M. Y.; Altayev, S.; Atayev, G.; Açilova, G.; Mesgudov, V. ve Meretgeldiyev, A. (1962). *Türkmen diliniñ sözlüğü*. Aşkabat: Turkmenistan Ilımlar Akademiyası Dil Bilim İnstitutı.
- Hanser, O. (2003). *Türkmençe elkitabı*. (Çev: Z. K. Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 17

- Kafesoğlu, İ. (2002). Türkmen adı, manası ve mahiyeti. *Türkler*. C. IV. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 580-584.
- Kara, M. (2000). *Türkmençe* (1. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, M. (2007). Türkmen Türkçesi. *Türk lehçeleri grameri*. (Ed: A. B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, s. 231-290.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin söz dizimi* (1. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin dil bilgisi* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Türk dili üzerine incelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede eklerin kullanım şekilleri ve ek kalıplaşması olayları* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (2003). “Eski Osmanlıcada ve Türkmencede “idük” yapısı”. İstanbul: *İlmî Araştırmalar*, Sayı. 16, s. 77-85.
- Saray, M. (2012). Türkmenistan. *Tarih. DİA*. C. XLI. İstanbul: TDV, s. 601-605.
- Sümer, F. (2012). Türkmenler. *DİA*. C. XLI. İstanbul: TDV, s. 607-611.
- Tekin, F. (2013). İken / -Ken ekinin Türkçe’de görünümü. 8. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s. 511-518.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. (Yay: M. Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (2003). *Türk dilleri giriş*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi: 2.
- Tekin, T.; Ölmez, M.; Ceylan, E.; Ölmez, Z. Ve Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe sözlük* (Yay: M. Ölmez). Ankara: Simurg Yayınları.

- Togan, A. Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tolkun, S. (1999). *Kırgız Türkçesi'nde mastar, partisip ve gerundiumlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tolkun, S. (2009). *Özbekçede fiilimsiler*. İstanbul: Dijital Sanat Yayınları.
- Tulum, M. M. (1997). *Özbekçe'de tasvir yardımcı fiilleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Uğurlu, M. (1999). *Memlûk Türkçesi'nde zarf-fiili parçaların dizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, C. V. (2011). *Türkmen Türkçesi*. Isparta: Fakülte Kitabevi 89.
- Yüce, N. (1999). *Gerundien Im Turkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung* (Yay: M. Ölmez). İstanbul: Simurg Yayınları.